PUBLIKACIJE MESTNEGA ARHIVA LJUBLJANSKEGA

Razprave zv. 2

Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane

(Zbornik razprav)

Ljubljana 1971

Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega

RAZPRAVE ZV. 2

IZ STAREJŠE GOSPODARSKE IN DRUŽBENE ZGODOVINE LJUBLJANE

(Zbornik razprav)

Ljubljana 1971

Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega
RAZPRAVE ZV. 2

IZ STAREJŠE GOSPODARSKE IN DRUŽBENE ZGODOVINE LJUBLJANE

(Zbornik razprav)

Uredil Sergij Vilfan
Ljubljana 1971

K A Z A L O

stran

Sergij Vilfan,
Namesto predgovora: Stanje in perspektive sintetičnih prikazov zgodovine Ljubljane 3

Sergij Vilfan,
Lokalna zgodovina iz nelokalne perspektive 9

Pavle Blaznik,
Zemljiška gospostva v Ljubljani in njeni okolici 27
Viri 27
I. Zemljiška gospostva v času do 1500 31
II. Zemljiška gospostva v času med 1500 in 1848 48
III. Obveznosti podložnikov 67
Opombe 85

Vlado Valenčič,
Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju 97
Trgovinska politika mestnih privilegijev 97
Trgovci in trgovska organizacija 111
Notranja trgovina 121
Zunanja trgovina 131
Trgovci in kreditni posli 143
Opombe 145

Anton Svetina,
Pogoji za sprejem v meščanstvo in pravni položaj ljubljanskih meščanov od 16. do 18. stoletja 155
I. Sprejem v meščanstvo 155
A) Pogoji za sprejem v meščanstvo 156
B) Postopek pri sprejemanju v meščanstvo 166
II. Izguba meščanske pravice 170

III. Pravice meščanov 175
IV. Dolžnosti meščanov 186
V. Gostači 196
VI. Sklepi 198
Opombe 199

NAMESTO PREDGOVORA:

STANJE IN PERSPEKTIVE SINTETIČNIH PRIKAZOV ZGODOVINE LJUBLJANE

V tem zvezku razprav objavljamo nekatere izmed prispevkov, ki so bili napisani za kolektivno delo o zgodovini Ljubljane. Bili so že vrsto let pripravljeni za objavo.

Prva knjiga Zgodovine Ljubljane je izšla l. 1955. (Zgodovina Ljubljane, 1. knjiga, Geologija in arheologija, Ljubljana 1955.) Obsega geološki prikaz ljubljanskega prostora in tiste dobe v zgodovini človeškega življenja na ljubljanskem prostoru, ki jih raziskuje v prvi vrsti arheologija. Tako so prva stoletja slovenske naselitve v tej knjigi še upoštevana, vendar samo z gledišča arheoloških najdb.

Že ob izidu prve knjige je bila zbrana večina rokopisov tudi za drugo knjigo, ki naj bi segala približno do l. 1700.

X

Kakšna je bila zamisel celotne Zgodovine Ljubljane in kako je do zamisli prišlo, je bilo razloženo v Predgovoru k prvi knjigi. Po prvotnem predlogu Mestnega arhiva naj bi delo ne izšlo že v prvi fazi kot zaokrožena celota, temveč naj bi se objavljale posamezne monografije o zgodovini Ljubljane iz raznih strok po nekem sistemu ali brez njega, vsekakor pa bi monografije izhajale po zaporedju nastanka. Proti temu predlogu je na sestanku sodelavcev začetek 1951 obveljal drugi, po katerem naj bi Zgodovino Ljubljane v kakih treh zvezkih obdelali v kolektivnem delu zaokroženo in kot eno celoto ("načrt 1951"). Po taki zamisli pa posamezni zvezek ni mogel iziti, če niso bila v njem dovolj skladno obdelana vsa predvidena poglavja. Kakšne redakcijske težave so zato nastopile pri izvedbi tega koncepta, je tudi nakazano že v Predgovoru k prvi knjigi. Dejansko se je kljub želji po zaokroženi celoti že ob zbiranju rokopisov pokazalo, da Zgodovina Ljubljane postaja nekak načrten zbornik monografij. Pri prvem zvezku se je še vsaj do neke mere posrečilo, te monografije povezati v neko zaokroženo enoto.

Bistveno večje težave so se nadaljevanju tako začete Zgodovine Ljubljane postavile v pot pri drugi knjigi. Število avtorjev je bilo mnogo večje; posamezne panoge so bile že prej bolj ali manj raziskane, druge še ne in večina avtorjev je hotela svojo snov na novo raziskati; avtorji so imeli najrazličnejše prijeme. Kdor je imel objavljena preddela, se je lahko odrekel nadrobnejšemu znanstvenemu aparatu, drugi ne. Prvi se je lahko omejil na splošni oris, drugi je moral obdelati svojo snov v celoti. Pojavila so se torej velika nesorazmerja med obsegom posameznih prispevkov in predvideni obseg je bil daleč prekoračen. In še glavno: medtem ko so

nekateri avtorji kmalu izdelali in oddali obljubljene prispevke, jih drugi še do danes niso. Že v svojem poslovnem poročilu za l. 1950 - 1958 (60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959, str. 55 sl.) smo zato nakazali možnost, da bi doslej zbrane rokopise objavili kot samostojne razprave. Nekateri avtorji so se že sami odločili za to pot in so objavili nekatera svoja dela, nastala ob pripravah za Zgodovino Ljubljane (M. Kos, O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku, ZČ X-XI/1956-1957, str. 7-31; isti, Srednjeveška naselitev v območju Ljubljane, Kronika XII/1964, str. 94-105; P. Blaznik, Doneski k historični topografiji ljubljanske okolice, ZČ VI-VII/1952-1953, str. 391-397; A. Svetina, Pravice in dolžnosti ljubljanskega deželskega sodnika, Kronika V/1957, str. 45-47). Težko bi bilo ugotoviti vsa dela, za katera je načrt 1951 vsaj posredno dal pobudo. (Pogoj za kvantitativno obdelavo starejše gospodarske zgodovine je bilo npr. poznavanje ljubljanskih mer, tako da je nastala razprava S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero, ZČ VIII/1954, str. 27-86.)

Popolnoma jasno je namreč že bilo, da po poti, izbrani l. 1951 ne bomo prišli neposredno do zaokrožene zgodovine Ljubljane, temveč le do predel zanjo. Ko se je v teku časa to spoznanje utrdilo, smo zaprosili avtorje, naj rokopise ponovno pregledajo in po potrebi upoštevajo novejše izsledke. Ponekod je bilo treba za monografsko objavo dodati na novo sestavljene opombe. Del rokopisov je na ta način dobil obliko samostojnih razprav. Pot do pregledne zgodovine Ljubljane pa bi bila po tej poti še dolga in treba je bilo pripraviti krajše delo, ki naj bi za potrebe mestnih organov začasno dajalo vsaj nek prerez mestne zgodovine od začetkov do najnovejših časov.

Načrt za tako zgodovino je bil na pobudo predsednika Mestnega sveta sestavljen konec l. 1961 in tedaj je bilo za njegovo izvedbo angažirano manjše število avtorjev ("načrt 1961"). Čeprav je bil koncept po razčlenitvi in po predvidenem obsegu manj zahteven od načrta 1951, so se zopet pojavile podobne težave kot pri prejšnjem, obsežnejšem. Prijemi avtorjev so bili različni in manjkajoči prispevki so onemogočili redakcijo in izid celote. Po skušnjah z načrtom 1951 smo, kakor hitro se je zataknilo, ustavili izvajanje načrta 1961 in po tem načrtu prejete rokopise takoj objavili v Kroniki, tako da delo ni šlo v izgubo in rokopisi niso zastareli. (B. Grafenauer, Zgodovina ljubljanskega prostora pred naselitvijo Slovencev, Kronika XI/1963, str. 86-94; isti, Ljubljana v srednjem veku, Kronika XI/1963, str. 129-139; F. Gestrin, Oris zgodovine Ljubljane od 16. do 18. stoletja, Kronika XI/1963, str. 139-148; N. Šumi, Urbanizem in umetnost v Ljubljani, Kronika XII/1964, str. 9-16; M. Čepe, Ljubljana v osvobodilnem boju, Kronika XII/1964, str. 81-94.)

Delo po obeh načrtih (1951 in 1961) je samo potrdilo izkušnjo, pridobljeno tudi ob drugih podobnih delih, da so sistematična kolektivna dela mogoča le s precejšnjim denarjem in tako, da so glavni avtorji po delovni dolžnosti in ne le z avtorsko pogodbo pritegnjeni k sodelovanju. Zato je bil izdelan nov program publikacije (načrt 1962), katerega izvedbo so v veliki večini prevzeli delavci samega Mestnega arhiva in ki je bil vnaprej strogo omejen na minimum, potreben za kratek poljudnoznanstven prerez skozi mestno zgodovino. Posamezni deli so bili vna-

prej strogo proporcionirani in povezani z ustreznim slikovnim gradivom, tako da so besedilo in ilustracije od samega začetka nastajali kot trdno povezana celota. Preprostost in omejitev na najbolj pomembna, trdno dognana dejstva sta omogočala redakciji pri Mestnem arhivu, da manjkajoče prispevke po službeni dolžnosti sama sestavi. Šele tako zastavljeno delo, pri katerem so delavci Mestnega arhiva ne glede na svojo specializacijo zbirali podatke za kakršne koli dopolnitve, vključno s športom v zadnjih letih, je po nekajmesečnih intenzivnih pripravah izšlo pod naslovom Ljubljana, podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962, na 128 straneh, z ilustracijami in zemljevidi. Razume se, da so dotlej opravljena dela po načrtih 1951 in 1961 bistveno olajšala hitro sestavo in izid te knjižice. Tako je v tej knjižici izšel prvi podrobnejši topografski zemljevid stare Ljubljane z obsežno legendo, nastal ob delih po načrtu 1951. Prav tako so bili s pridom uporabljeni rokopisi, predloženi po načrtu iz 1961, ki so bili s pristankom avtorjev za to knjižico ekscerpirani že pred njihovo objavo in po potrebi dopolnjeni z nadaljnjimi podatki.

Na pobudo predsednika Mestnega sveta je ta tekst ponovno izšel v bolj ugledni trojezični slovensko-italijansko-nemški izdaji (Ljubljana - Podobe iz njene zgodovine - Aspetti di storia cittadina - Bilder aus der Geschichte der Stadt, Ljubljana 1965, 271 strani). Čeprav se je besedilo spremenilo v glavnem le pri prikazu zadnjih let, so bila redakcijska dela izredno zahtevna in zamudna, tako zaradi uskladitve in grafične razporeditve treh vzporednih besedil kot zaradi potrebe po kvalitetnih ponazorilih.

Tu omenjamo le dela, ki naj bi ali ki so zajela razvoj Ljubljane v daljših razdobjih. Poleg njih so potekala dela, posvečena podrobnejši obdelavi krajših razdobij. Od takih del, kolikor so bila opravljena v Mestnem arhivu, naj bo omenjena zlasti publikacija Ljubljana 1945-1970, Ljubljana 1970, izdana ob 25-letnici osvoboditve. V Mestnem arhivu je tudi sicer nastala vrsta specialnih raziskav, ki bodo prišle prav pri sestavi sintetičnih pregledov.

Bilanca prizadevanj za objavo zaokroženih del o zgodovini Ljubljane je torej takale:

Po načrtu 1951 je izšel prvi zvezek in za drugi zvezek je bilo zbranih precej rokopisov, ki pa so prepodrobni in preveč neenakomerni za objavo v prikazu, ki naj bi bil zaokrožen, medtem ko nekateri prispevki sploh manjkajo; pač pa je nekaj pripravljalnih del že objavljenih.

Po načrtu 1961 so izšli vsi zbrani rokopisi, vendar zaporedoma v reviji in ne kot zaokrožena celota v eni publikaciji.

Načrt 1962 je bil v celoti realiziran in sta po njem izšli dve publikaciji, ena slovenska žepna izdaja in ena trojezična reprezentančna izdaja.

Od l. 1951 so tudi sicer priprave za zgodovino Ljubljane v mnogem napredovale. Poleg mnogih študij za najrazličnejše stroke in dobe pomeni velik napredek dvanajst zvezkov Gradiva za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, Ljubljana 1956-1968, ki jih je v veliki večini pripravil za objavo B. Otorepec. S tem da je to, doslej v veliki meri neznano gradivo postalo pristopno, pa se tudi odpirajo nove naloge. Razvoj ljubljanske srednjeveške avtonomije se v mnogem kaže v novi

luči; odpirajo se možnosti za obdelavo nekaterih panog civilnega prava v srednjeveški Ljubljani in celo za doslej komaj obdelano židovsko pravo Ljubljane; predvsem pa bo moč konkretneje obdelati razvoj gospodarske in družbene strukture v tej dobi.

X

Kakšni so po vsej tej, dokaj zamotani zgodovini Zgodovine Ljubljane izgledi za napredek preglednih prikazov? Kolikor sodi delo v področje Mestnega arhiva in ga je moč načrtno organizirati, razločujemo po obsežnosti načrtov več oblik, ki se deloma med seboj prepletajo in ki se smiselno razvrščajo takole:

1. (Gradivo). Gradivo za zgodovino Ljubljane. Od gradiva za srednji vek bo treba preiti na dobro izbrano, najpomembnejše gradivo za novejše dobe. Zaenkrat so v obdelavi ljubljanske kronike in trgovske računske knjige, nadaljnji načrti za razvoj edicij pa se bodo uskladili z načrtom objavljanja virov za slovensko zgodovino, o katerem potekajo posvetovanja.

2. (Razprave). Monografske raziskave posameznih panog in po posameznih dobah, zastavljene po načrtu 1951, a ki jih bo treba sistematično razvijati po potrebah, ki so se medtem izkazale. V to skupino bo treba sprejeti predvsem monografske prispevke, ki zaradi specialnosti predmeta in obsežnosti nimajo izgledov za izid v periodičnem tisku ali kot posebne knjige. Če bi taka serija razprav bolj ali manj zajela celotni razvoj z različnih gledišč, bi že pomenila veliko zgodovino Ljubljane.

3. (Večja Zgodovina Ljubljane). Poljudna zgodovina v treh do štirih knjigah po načrtu 1951, od katere je prva knjiga izšla 1955, je po svoji zamisli in obsegu maksimum zaokroženega prikaza, ki ga moremo v doglednem času realizirati. Čeprav je bila postavljena l. 1951 kot nekak minimalni program, je v resnici zahtevno delo in v tem je vzrok, da drugi zvezek še ni izšel. Zanj predloženi rokopisi spadajo dejansko pod 2 (Razprave). Za nadaljevanje načrta 1951 je potrebno objaviti vse doslej razpoložljive analitične rokopise kot razprave in po potrebi naročiti še nadaljnje analitične monografije. Nato je treba določiti ožjo redakcijo, ki bo izdelala nadrobnejši načrt kot je bil dosedanji, poverila sintetično obdelavo zelo majhnemu številu avtorjev in imela široka pooblastila za poenotenje in dopolnjevanje zbranih rokopisov. Delo bo tedaj že bistveno olajšano s tem, da bo razen gradiva tudi objavljena vrsta monografij. Delo bo tudi lažje, če drugi zvezek ne bi segal do 18. stoletja, temveč bi se omejil na srednji vek, število knjig celotnega dela pa bi se povečalo.

4. (Srednja Zgodovina Ljubljane). Poljudna zgodovina v eni knjigi po načrtu 1961 in v obsegu okrog 300 strani za zdaj ni najbolj nujna, ker jo lahko do nadaljnjega nadomešča kratka zgodovina. Smotrno bi bilo, če bi nastala kot skrajšana izdaja večje zgodovine, torej kot nekak povzetek rezultatov obsežnejših prejšnjih raziskav, obenem pa tudi s primernim razširjanjem kratke zgodovine.

5. (Kratka Zgodovina Ljubljane). Poljudna zgodovina v žepnem obsegu (po načrtu 1962), ki v kratkem podaja celotni pregled razvoja Ljubljane ob ustreznih podobah, je izšla že v dveh izdajah, v načrtu pa je nova, bistveno spremenjena redakcija v angleščini.

Neposredne naloge se torej postavljajo po dveh vzporednih linijah:

I. Objavljati je treba gradivo in monografske razprave, predvsem tiste, ki so bile oddane za drugi zvezek po načrtu 1951, pa tudi nadaljnje razprave o zgodovini Ljubljane.

II. V nadaljnjih izdajah je treba izpopolnjevati že objavljeno kratko zgodovino.

Delo po prvi liniji bi končno omogočilo nadaljevanje večje zgodovine Ljubljane, delo po obeh linijah pa tudi poljudno Zgodovino Ljubljane srednjega obsega.

V tem zvezku razprav nadaljuje Mestni arhiv realizacijo naloge pod I. s tem da objavlja nekaj razprav, nastalih po načrtu 1951.

X

Vse tri razprave, ki jih objavljamo v tem zvezku, so bile napisane po načrtu 1951 in ponovno predelane pred mnogimi leti. To ali ono v njih je medtem zastarelo in bi avtorji nedvomno danes napisali marsikaj drugače. Velika večina podatkov pa je še danes novih in imajo svojo aktualnost. Da bi razprave končno postale javno dostopne, smo se odrekli vsakemu aktualiziranju, s katerim bi se izid le še bolj zavlekel. Take, kakršne so, so brez dvoma tudi danes dragoceni prispevki k raziskavi mestne zgodovine.

Razprave so bile zamišljene kot deli večje celote, tu pa so objavljene samostojno, neodvisno od te celote. Iz tega izvira dvoje: Prvič ni bila naloga avtorjev, da do konca izčrpajo snov in raziščejo vire, temveč bi bilo dovolj, če bi dosegli neko stopnjo spoznanj, ki je ustrezala stanju prejšnjih raziskav. To mejo pa so presegli vsi, čeprav v različni meri. Drugič ni bila naloga avtorjev, da svoje raziskave postavljajo v širši zgodovinski okvir. V enotni publikaciji bi bila naloga zbirnih poglavij na začetku ali na koncu posameznih celot, da začrtajo tak okvir in povežejo ugotovitve iz posameznih prispevkov v enotno podobo. Zato posameznim prispevkom brez krivde avtorjev manjka taka povezava. Te povezave pa pri sedanjem načinu objave ne moremo nadomestiti. Trem razpravam iz treh različnih panog, ki se vsebinsko ne zaokrožujejo v enotno snov, ne kaže samih povezovati. Glede najsplošnejšega okvira pa se moremo danes pač sklicevati na posebno publikacijo, ki je že izšla.

Glede na študijski, delovni in raziskovalni namen te zbirke razprav si je treba na tem mestu namesto poljudne povezave glavnih podatkov zastaviti drugačno nalogo. Treba si je sproti postavljati vprašanje, kaj nam utegne posamezna raziskava že nuditi za končno sintetično podobo in katere nadaljnje delovne hipoteze, ki

bi jih kazalo preveriti, se nam ob njej še postavljajo. Temu je namenjena naslednja, uvodna razprava.

Ljubljana, novembra 1970

SERGIJ VILFAN

Sergij Vilfan

LOKALNA ZGODOVINA IZ NELOKALNE PERSPEKTIVE

Snov teh pripomb se ravna po vsebini razprav, ki slede v tej zbirki. Gre torej za zemljiška gospostva od začetkov do zemljiške odveze, za ljubljansko trgovino v 16. in 17. stoletju in za pravni položaj meščanov v tej dobi.

Kljub temu, da je trem razpravam, ki jih prinaša ta zvezek, na videz skupen samo ožji ali širši prostor in le deloma čas, je njihova medsebojna gospodarska in družbena zveza vendarle dosti močnejša. T r g o v i n a je v Ljubljani z gledišča meščanskega gospodarstva tista gospodarska panoga, ki ustvarja najmočnejše kapitale in določa gospodarski in s tem socialni položaj vrhovnih plasti meščanstva, v katerih se srednjeveške tendence po zaprtem gospodarstvu ob prehodu v novi vek tarejo z zgodnjekapitalističnimi tendencami večjih trgovcev. Posledice se kažejo v pravnem položaju m e š č a n s t v a: Na eni strani se na primer pravno zapira (pogoji za sprejem!), na drugi strani skušajo posamezniki ta obroč prebiti. S tem, da pri tem posamezni meščani prehajajo v plemstvo z nadaljnjo pravico do trgovine na debelo, se krha meja med meščansko in fevdalno družbo. Z e m l j i š k i m g o s p o s t v o m, ki je drugi zaključeni družbeni krog, imata mesto in meščanstvo tudi sicer zveze na vsej črti: zemljiško gospostvo pri nas podpira kmečko obrt in kupčevanje, s tem pa nevede obenem s fevdalno družbeno delitvijo dela slabi tudi lastno gospodarsko bazo. Podobno kot obogateli meščan rad prestopa v plemstvo, se posamezni podložniki naseljujejo v mestu ali žive v mestu kot podložniki in bi radi živeli kot meščani. Tako in še v mnogih drugih pogledih se vsi trije predmeti razpravljanja tesno prepletajo in prepletajoče se niti so vidne v vseh treh specializiranih razpravah.

Potem, ko so nakazane nekatere povezujoče poteze, še nekaj pripomb k vsakemu področju posebej. Te pripombe niso komentar in tudi ne povzetek. Vsebujejo predvsem razmišljanja o tem, v katerih smereh presegajo obravnavane snovi ljubljanske zgodovine lokalni okvir in katere nadaljnje naloge se nam v tej zvezi še postavljajo. Omejujejo pa se le na nekaj idej, niso izčrpne in zato tudi posamezne trditve niso sproti dokumentirane.

X

Zgodovina zemljiških gospostev v Ljubljani in okolici je del agrarno-družbene zgodovine Slovencev. Njena problematika sega v slovenskem okviru nazaj v prve dobe slovenske naselitve, ker so se nekateri e l e m e n t i s t a r o s l o v e n s k e d r u ž b e - čeprav s spremenjeno družbeno funkcijo - ohranili v nekaterih organizacijskih oblikah fevdalnih zemljiških gospostev. Čeprav so viri za Ljubljano in

njeno okolico razmeroma pozni, prikazuje tudi Blaznikova razprava take elemente, po njih pa se lokalna zgodovina Ljubljane povezuje z najstarejšimi dobami zgodovine Slovencev.

Tudi za ljubljansko ozemlje velja - podobno kot za večino nekdanje Kranjske - splošna ugotovitev, da so tista zemljiška gospostva, ki so uveljavila razvito fevdalno družbeno ureditev, nastajala okrog leta 1000 z vladarjevimi podelitvami. Ob svojem nastanku so praviloma obsegala velike sklenjene teritorije, v katerih so drugi lastniki obdržali kvečjemu tiste koščke sveta, ki so ga dotlej imeli v polni in priznani lasti. Vladarjeve podelitve pa niso naenkrat zajele celotnega slovenskega ozemlja in tudi ne vse kranjske krajine, ki je bila pri teh podelitvah med zadnjimi na vrsti. Dotlej je nepodeljeni svet ostajal v posredni vladarjevi in neposredni knežji upravi in posesti; v tem okviru javne oblasti in lastnine pa je fevdalizacija kot uvajanje novih razmerij osebne odvisnosti še počasi napredovala. Ker so nam za ozemlje prvotne, ožje Kranjske (torej brez Dolenjske) ohranjeni skoraj le dokumenti o podelitvah ozemelj cerkvenim fevdalcem, ne vemo, kdaj so nastajala posestna ozemlja svetnih fevdalcev, med njimi ljubljansko. Ker je bil sedež krajine v Kranju, je verjetno, da so že spočetka rezervirali predel nekako zahodno od Kokre in severno od Save kot gmotno podlago mejnemu grofu (knezu krajine). Zdi se, da so prve podelitve prihajale na vrsto v polkrogu okrog tega rezervata. Tako bi najprej nastalo škofjeloško (973, 989), blejsko (1004, 1011) in kamniško (datum nastanka ni znan) gospostvo. Južnozahodno od ljubljanskega ozemlja so bili veliki kompleksi v kronski lasti vsaj še do 1040, ko je nastalo ozemlje oglejskega cerkniškega gospostva. Leta 1058-1062 so kronske podelitve zajele še zadnje ostanke nerazdeljenega sveta vzhodno od Ljubljane, ob robu Dolenjske. Po teh podatkih za okoliška gospostva je gotovo, da je ljubljansko teritorialno gospostvo nastalo iz kronske podelitve v prvi polovici 11. stoletja, verjetno kmalu po letu 1000. Kolikor moremo sklepati iz poznejše strukture deželskih sodišč, je prvotno ljubljansko teritorialno gospostvo segalo na severu do Save, južno od nje pa obsegalo približno ozemlje, ki je vidno z ljubljanskega Gradu. Razprava o zemljiških gospostvih zajema del starejšega ljubljanskega ozemlja, ki je ostal še pozneje ožje povezan z Ljubljano.

Kakor je ugotovil Lj. Hauptmann in potrjujejo nadaljnja dognanja M. Kosa, je bilo ljubljansko teritorialno gospostvo spočetka mejno gospostvo Kranjske proti Dolenjski, ki je pripadala drugi upravni enoti, Savinjski krajini. Tako velja mnenje, da so se zemljiška gospostva hitreje širila in razvijala z dolenjske plati kot iz smeri Kranja.

Vse to kaže, da je moglo priti na ljubljanskem ozemlju do obsežnejše uveljavitve fevdalne strukture šele v teku 11. stoletja, če ne šele v 12. stoletju. Okrog leta 1100 so morali biti staroslovenski elementi še dobro ohranjeni, tako da so pustili svoje sledove v fevdalni strukturi še skozi vso dobo zemljiških gospostev, čeprav je teritorialno gospostvo oddalo v teku razvoja večji del kmetij drugim gospostvom.

Tudi na ljubljanskem ozemlju sta najvidnejša relikta staroslovenske družbene strukture - župa z župani in koseštvo. Ob podatkih, ki jih Blaznik izredno natančno in izčrpno prikazuje po številnih virih, se nam nekoliko določneje začrtu-

jejo možnosti, kako bi pri primerjalni obravnavi večjega števila gospostev mogli sklepati tudi na položaj v starejši dobi.

Da si bo kdaj mogoče ustvariti konkretne predstave o staroslovenski župi, bo treba predvsem spoznati župo v naslednji fazi, pod zemljiškim gospostvom. Historična geografija te župe bo verjetno s pritegnitvijo drugih virov dovoljevala določnejše retrogradne sklepe. Taka geografija pa mora zajeti vsa gospostva nekega ozemlja, ne le kmetije pod enim gospostvom. Imamo jo po Blaznikovi zaslugi predvsem za loško ozemlje, kjer pa so posebno v hribih kmetije večinoma pod enim gospostvom in je župa praviloma sklenjen del gospostva, kar pa je lahko specifičen pojav. Zato je Blaznikova obravnava ljubljanskega ozemlja za spoznavanje fevdalne župe v marsičem bolj poučna, ker je tu struktura gospostev zelo pisana in se postavlja vprašanje, kaj je župa v raztresenem sistemu zemljiških gospostev. Primerjava edinstvenega zemljevida za dobo okrog leta 1500 in - čeprav gotovo nepopolna - navedba žup v tekstu nam omogoča o tem neke predstave, sicer za precej pozno dobo, vendar toliko, da ugotovimo nekatera pravila in da se nam postavljajo nekatera nadaljnja vprašanja.

Struktura žup okrog 1500 ima na ljubljanskem ozemlju eno nedvomno lastnost, ki je prav tako nedvomno nastala zaradi razbitja vasi med različna gospostva: kakor je hubna posest gospostva raztresena, tako so raztresene tudi župe posameznih gospostev na več vasi. Kakor je v eni vasi lahko več hub pod različnimi gospodi, tako so tudi pod različnimi župani, ker organizira vsako gospostvo svoje župe iz kmetij v sosednih vaseh. Škofijska župa Savlje ima hube v samem Šentvidu, ki je sedež šentviške vicedomske župe. V Dravljah pripadajo kmetije deloma šentviški, deloma saveljski župi, deloma pa še trem drugim gospostvom itd. Če je kako gospostvo imelo večje število podložnikov v eni ali več vaseh, jih je pač po potrebi združevalo v župe; če je od teh hub katero odsvojilo, je s tem izpadla iz tiste župe; če je gospostvo dobilo drugo hubo, jo je priključilo k eni izmed svojih žup. Ta struktura žup po kmetijah torej zaradi svoje odvisnosti od strukture posameznih gospostev gotovo ni staroslovenskega izvira.

Če so lahko gospostva krojila župe po svojem sestavu, to še ne pomeni, da so bile sploh vse župe brez zgodovinske podlage. Da so v jedru starejše, bi morda smeli domnevati pri nekaterih župah vicedomskega urada kot naslednika prvotnega teritorialnega zemljiškega gospostva, morda tudi pri županih, ki jih je to gospostvo oddalo drugim. Če prenesemo podatke o župah iz besedila na zemljevid, dobimo vendarle vtis, da zemljiška gospostva do 16. stoletja niso v preveliki meri izrabljala možnosti za novo ustanavljanje žup. Primer ortneškega "urada" (in ne župe!) Tomišelj bi utegnil pomeniti, da novim in brez tradicije ustanovljenim upravnim enotam niso vedno dajali imena župa. Čeprav podatki o župah zdaleč niso popolni, pa vendar tudi vse kaže, da najmanjša in močno razdrobljena zemljiška gospostva sploh niso imela žup ne županov. - Za ljubljansko ozemlje je torej danes težko dokazati, da bi bila zemljiška gospostva okrog 1500 izbirala sedež svojih žup na podlagi nekih zelo starih tradicij. Vendar bo treba preveriti zelo verjetno možnost, da je posamezno zemljiško gospostvo postavljalo župana predvsem v tisti vasi, kjer mu je pripadala županska huba, temu županu pa je podredilo v župo kmete okoliških vasi, kjer tisto gospostvo ni imelo med svojimi podložni-

ki župana. Tako je z gledišča župskega sedeža in njegove kontinuitete dana vsaj možnost, če ne verjetnost, da je pri župah neka kontinuiteta med dobo okrog 1500 in starejšimi dobami.

Še teže pa je danes rešiti nadaljnje vprašanje, ki je bistveno za prihodnje raziskave staroslovenskega županstva. Nikake jasnosti namreč še ni za ljubljansko okolico o tem, ali so tu bili poleg županov, ki so imeli pod seboj raztresene kmetije v različnih vaseh, tudi vaški župani ali župani za več vasi, ki bi torej bili na čelu naselbine ne glede na to, pod katera gospostva so spadale kmetije. Doslej poznamo namreč več glavnih starejših tipov žup in županstva; savinjsko - štajerski tip pozna župana v vsakem zaselku; tako je v času opustelosti župan ponekod edini kmet v zaselku. Primorski tip pozna vaškega župana, ki je na čelu vasi, praviloma večje od zaselka in ki je organ deželskega sodišča, ne glede na to, pod katerega gospoda spadajo posamezne kmetije. Poznamo tudi škofjeloško - freisinški tip župana, ki načeluje redoma skupinam vasi in poleg katerega je zaselški ali vaški župan že za dobo okrog 1300 izkazan le zelo hipotetično, in slednjič smo pravkar spoznali župana raztresenih kmetij enega gospostva. Čeprav je ta tipologija še zelo neizdelana in zato nedognana, povrhu pa tu le zelo sumarno povzeta, zadošča, da si ob njej predočimo osnovno problematiko tudi za ljubljansko ozemlje.

Tako se npr. vprašujemo ali je prvotna župa obsegala eno ali več vasi. Ker smo ugotovili, da so župe, ki združujejo po več razkropljenih hub iz različnih vasi, nastale očitno šele z razdrobitvijo zemljiških gospostev, taka struktura ni nikak dokaz za to, da bi bile prvotne župe redoma združevale po več vasi. Morda pa bi za tak obseg žup govorilo dejstvo, da srečujemo med podatki za približno leto 1500 pri skupnem številu kakih 150 vasi komaj poldrug tucat žup in en urad. To razmerje pa gotovo ni pravo. Tako na primer niso vštete župe, ki jih je vsaj nekdaj nedvomno imela turjaška, sonneška, špitalska in komendska posest. Nekaj takih žup je za prejšnjo dobo nedvomnih. Še iz spanheimskih časov je imel na primer posest v Goricah ob Barju šentpavelski samostan, od katerega jo je kupil ljubljanski meščan Stautheimer in jo 1438 volil Bistri. Tedaj se tu navaja kot sohasnovalec ene hube Herman župan. Okrog 1500 sta obe vasi pripadali ljubljanskemu špitalu. Zelo dvomljivo pa je, da bi se tudi s takimi popravki število žup približalo številu vasi. Vse kaže, da vendarle ni bila vsaka vas in še manj vsak zaselek župa za sebe. To nam s precejšnjo verjetnostjo potrjuje struktura vicedomske posesti, ki na raznih krajih obsega po več vasi v celoti in v katere se torej niso vrinila druga gospostva. Tu ni bilo neposrednega povoda za to, da bi razbitje hubne strukture moralo vplivati na strukturo župe. Če bi od nekdaj vsaka vas bila samostojna župa, bi bilo lahko v kompaktnih vicedomskih vaseh pri tem ostalo. Toda take vasi nimajo vsaka svojega župana. Vicedomska župa Podgorica s sedežem v vasi, ki je bila le delno vicedomska, je okrog 1500 med drugim obsegala celi vasi Repče in Pleše. K Zalogu na vzhodnem barskem robu je spadal tudi ves Glinek. Pod (Gorenje) Blato je spadalo tudi celotno Gumnišče. Posebno značilna je župa Čemšenik, ki je med drugim združevala tri cele vasi. Podobno je tudi župa Kozarje združevala pet krajev v celoti. Seveda ni moč z gotovostjo izključiti, da vse te vasi ne bi bile imele prvotno vsaka svojega župana in da bi bile šele v teku časa združene. Ker pa je vicedomska posest v svoji ogromni večini izšla neposredno iz nekdanje spanheimske posesti, je vendarle zelo verjetno, da je tudi organiza-

cijska župa zgodnje spanheimske dobe obsegala po več vasi.

Do nasprotnega sklepa bi nas utegnil privesti podatek iz leta 1274, po katerem je bilo celo v eni vasi lahko po več županov, in ki ga je Levec pritegnil v oporo Peiskerjevi hipotezi. Čeprav so glavne osebe v tej listini ljubljanski okoliški fevdalci (Markvard Iški in Bistra) pa gre za nepremičnine na Vipavskem in so priče notranjsko-vipavski župani. Sicer pa listina dokazuje samo, da so tedaj že posamezna hubna gospostva postavljala svoje župane in je tako izjemoma lahko prišlo do tega, da sta bila v enem kraju dva župana. To pa zopet nima zveze ne s staroslovensko ne z zgodnjo fevdalno ureditvijo. (Regest Fr. Komatar, Ein Kopialbuch des Klosters Freudenthal, MMK XIII/1900, str. 44.)

Pomembnejše od doslej ugotovljenih indicov za sklepanje na staroslovensko ureditev pa je neko razločevanje, ki se nam po vsem tem nujno vsiljuje in ki je bilo doslej vse premalo upoštevano. Kakor je treba pri gospostvih razločevati teritorij in kmetije, tako je treba tudi pri vaseh razločevati gmajno in kmetije. Kmetije so bile lahko pod različnimi gospostvi, gmajna praviloma le pod enim. Upravne funkcije nad vasjo in v vasi so tedaj razcepljene na vidnejšo funkcijo gospostva nad hubami in na manj vidne upravne funkcije na gmajni. Dokler raziskave teh dveh funkcij pri gospostvih niso razločevale, je vas kot gospodarska skupnost stopala v ozadje. Le posamezni raziskovalci so čutili potrebo govoriti tudi o nekem "vaškem županu", čeprav z zelo meglenimi predstavami o tem, kaj naj bi ta župan v bistvu bil in kje je njegovo mesto. V primorskih deželskosodnih in zemljiških gospostvih se nam je medtem župan kot organ vaške skupnosti že mnogo razločneje izluščil; drugod pa smo še daleč od tega, da bi poznali resnično strukturo županstva po obeh linijah, po liniji kmetij in po liniji gmajne. Za pojasnitev županske strukture je torej predvsem treba ugotoviti, kdo je bil na čelu gmajnskim zadevam ene ali več vasi in se vprašati, ali je bil vsaj včasih identičen s kakim gospoščinskim županom v tej vasi. Za take raziskave se nam je treba usmeriti na tista gospostva, ki so upravljala neobdelani svet, to je na deželnoknežje vicedomsko gospostvo, morda tudi na gospostva, ki so iz njega nastajala toliko kompaktno, da so lahko obdržala nekaj prvotne strukture (kakor Polhov gradec in pozneje škofijska posest). Na samem vicedomskem gospostvu pa obetata največ uspehov pri ugotavljanju starejših struktur župi Kozarje in Čemšenik. Kakor pri drugih temeljnih vprašanjih najstarejše slovenske zgodovine bo tudi tu potrebna še nadaljnja kartografska obdelava historičnega gradiva, kakor nam je že zdaj kartografski pregled hubne posesti za dobo okrog 1500 jasneje nakazal smer, v kateri bo treba nadaljevati z raziskovanjem žup.

Kakšne rezultate si od tako usmerjenih raziskav lahko obetamo? Predvsem še konkretnejših predstav o tem, kako je drobitev hubne strukture vasi na različna gospostva praktično vplivala na razvoj žup. Ko te vplive kot sekundarne izločimo in upoštevamo vzporedno tudi področja manj zdrobljene strukture (kakor Čemšenik in Kozarje), so mogoči vsaj neki sklepi o tem, kaj je bila župa prej, v času, ko so zemljiška gospostva prevajala to staroslovensko obliko v svojo strukturo, torej v 11. in 12. stoletju. S tem bi mogli določiti tip župe v ljubljanski okolici ob začetkih fevdalizacije. Pokazati se mora, ali velja za ta čas in okoliš pravilo vas = župa ali velja struktura župa = več vasi, ali obe strukturi predstavljata dve sočasni pla-

sti, ali pa si časovno sledita. Odtod sta potem dve možnosti za sklepanje na staroslovensko obliko. Prvič se utegnejo v krajevnem okviru izluščiti pojavi, ki bi naravnost kazali na to, kakšna je bila tista staroslovenska struktura, ki si jo je zemljiško gospostvo asimiliralo. Drugič in bolj verjetno bi se tudi ljubljansko ozemlje s svojo razvitejšo strukturo uvrstilo v splošno geografsko tipologijo zgodnjefevdalnih žup, kar bi omogočilo bolj zanesljive primerjalne sklepe kot dosedanja primerjava samih ozemelj s preprostejšimi strukturami. To bi bilo tem bolj pomembno, ker je ljubljansko ozemlje sredi med različnimi tipi fevdalne župe.

Izmed dajatev, ki bi utegnile pojasniti najstarejše strukturne posebnosti, zasluži posebno pozornost polagaj (Forsthaber) kot ena izmed najznačilnejših, pa tudi najbolj razširjenih dajatev od neobdelanega sveta. Že vprašanje, zakaj se je za užitek gozdov dajal ravno oves, je po svoje zanimivo, vendar bi nas vsako izolirano sklepanje iz same dajatve vedlo v zelo tvegane kombinacije. Mnogo konkretnejšo, čeprav morda ne popolno razlago bi zopet dajala predvsem župa Kozarje, s katero je bila ta dajatev posebno dolgo organizacijsko povezana.

Drugi staroslovenski družbeni in organizacijski pojav, katerega močne sledove najdemo v fevdalni dobi na ljubljanskem ozemlju, so kosezi, razporejeni nekako v trikotniku okrog mesta. Podatki, ki jih imamo tu le za čas razvite fevdalne družbe, dajejo predvsem naslednje ugotovitve: Kjer so kosezi količkaj ohranili neke pomembnejše posebnosti, so s svojimi dajatvami vpisani v vicedomskem urbarju (1496) ali pa še ni dolgo tega, kar so prišli iz deželnoknežje posesti. Strnjeno koseško naselje so Koseze, vendar to naselje po trdoživosti koseške ureditve zaostaja za vzhodnimi, "podmolniškimi" kosezi. Za koseze v okolici Iga vse kaže, da so iz njihove lastnine utegnila nastati nekatera manjša zemljiška gospostva.

Blaznikova razprava mi je dala neposredno pobudo in pomoč, da sem začel z rekonstrukcijo koseščin v ljubljanski okolici. (Gl. S. Vilfan, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane, Razprave SAZU I/V, Ljubljana 1966, str. 179-215.) V nekaterih podrobnostih lokalizacije teh kosezov sem sicer prišel do drugačnih rezultatov kot Blaznik, vendar sva soglašala o tem, da razprave zato ne spreminja, da bi se obdržalo načelo, naj izidejo vse razprave brez aktualizacije.

Razprava o zemljiških gospostvih v Ljubljani in okolici je tako presegla svoj prvotni namen in pomeni odskočno desko tudi za raziskavo starejše problematike. Nič manj pa niso pomembna nova dognanja za dobo, ki jo neposredno obravnava.

Poleg tega, da smo prvič pridobili vzporeden razvojni prikaz fevdalne strukture za ozemlje z zelo velikim številom in spremenljivo sestavo zemljiških gospostev, nam nekatere ugotovitve v prijemljivejši obliki približujejo pojave, ki jih sicer poznamo le v najsplošnejših potezah. Deloma dopolnjujejo dosedanje predstave, deloma jih tudi popravljajo ali vsaj izzivajo kritičen premislek.

Tako je zdaj ljubljansko teritorialno gospostvo najbolje obdelani primer, ki kaže, kako je razpadla prvotno enotna gospodova lastnina na kmetijah tako, da je prešla na različna gospostva. Toda do ustanovitve ljubljanske škofije, ki je bila v veliki meri dotirana s hubami iz deželnoknežjega premoženja, je mo-

rala biti hubna posest teritorialnega zemljiškega gospoda - od 1335 dalje habsburškega deželnega kneza - še razmeroma močna; obsegala je do 1462/3 najbrž blizu polovice vseh hub.

Razkroj hubne posesti še ni pomenil razkroja teritorialne posesti, to je gospostvene pravice nad določenim ozemljem. Samo odročnejši kompleksi so se postopoma izločili iz neposredne teritorialne posesti ljubljanskega gospoda. Na ozemlju ljubljanskega deželskega sodišča je neobdelani svet obenem s krvno jurisdikcijo ostal očitno v glavnem nedeljen. Rekonstrukcija zemljiško-gospostvenih pravic na neobdelanem svetu, ki bi imela ključni pomen za razlago nekaterih drugih problemov, je ena izmed nalog, ki jih je treba še opraviti.

Zato pa je od pribl. 1500 dalje v kar največji možni meri dosežena rekonstrukcija še mnogo bolj zapletene hubne posesti. Opazno je počasno nazadovanje vicedomske posesti, iz katere se kot precej močna skupina izloči jezuitska, ki okrepi skupino cerkvenim osebam pripadajočih hub. Značilen je pojav novih zvrsti malih zemljiških gospostev itd. V nadaljnjem razvoju od Terezijine dobe dalje cerkvena posest nazaduje zlasti na vzhodu od Ljubljane. Nazadovanje cerkvene posesti pa ni posebno močno, ker ukinjeni kontemplativni redovi okrog Ljubljane niso imeli skoraj nobenih hub. (Ozemlje Bistre tu ni upoštevano!) Državna posest na hubah se v tem času skoraj popolnoma izgubi, predvsem zato, ker absolutistična država nima več interesa na tem, da bi vzdrževala gospostva nad razkropljenimi kmeti. Tako je od 1500 do 1848 precej konstantna rast zasebnih gospostev, deloma na račun cerkvenih in predvsem na račun državnih, tako da se njihov delež pri lastnini hub v dobrih dveh stoletjih dvigne od približno tretjine na približno dve tretjini.

Skozi vso obravnavano dobo je v ljubljanskem okolišu opazen zelo nizek odstotek obdelovalne zemlje, gospoščinskih dvorov ali marofov, ki bi jo gospostvo obdelovalo v lastni režiji, bodisi s tlako, bodisi z najemno delovno silo. Za 11. in 12. stoletje nam Blaznikova razprava daje pobudo, da bi poskusili na drobno raziskati prve fevdalne dvore, ki jih s pomočjo krajevnih imen ni težko lokalizirati. To pa je težavno samostojno delo, pri katerem bi bilo treba drobno kartografsko rekonstrukcijo kombinirati z arheološkimi raziskavami, če bodo spričo hitre zazidave sploh še mogoče.

Zelo jasne predstave nam razprava o zemljiških gospostvih okrog Ljubljane daje o domnevni obnovi pridvornega gospodarstva v 16. in 17. stoletju. Zemljiška gospostva so pritegnila v (pridvorno) obdelovalno zemljo svojih marofov le neznatno število kmetij, razmeroma še največ tam, kjer se je gospostvo oblikovalo na novo. Bila je sicer neka tendenca po razširitvi pridvorne zemlje, toda Blaznikova razprava zelo jasne kaže, da je bila ta razširitev v praksi daleč od tega, da bi rušila osnovne proporce. Zdaj je jasno, da vsaj osrednje slovensko ozemlje skoraj ni doživelo povečanja marofov na račun kmetij in da se po tem bistveno razlikuje npr. od Poljske ali Madžarske.

Povečanje tlake, ki je značilen pojav teh dveh stoletij, bi na prvi pogled pričalo o nasprotnem. Toda Blaznikove kvantitativne analize kažejo, da je povečanje tlake dejansko le v majhni meri imelo namen povečati delovno silo na go-

spoščinskih marofih. Po podatkih iz 18. stoletja so pogostno, zlasti vsakodnevno tlako poznala le gospostva, ki so imela le nekaj malega podložnikov blizu svojega marofa, ki sam tudi ni bil posebno velik. Tako so Lisičje značilen primer, da je majhno število blizu naseljenih podložnikov na majhnem marofu imelo relativno veliko več dela kot številnejši in raztreseni podložniki velikih gospostev (pri katerih je bilo tlako tudi neprimerno teže organizirati!). Pri ogromni večini gospostev se je gmotni efekt zvišanja tlake pokazal v denarnem nadomestku, robotnini, ki ga je kmet moral plačevati namesto tlake. Pri zviševanju "tlake" je gospostvom že spočetka šlo predvsem za ta denar, ne toliko za resnične delovne storitve na samih marofih, ki se niso toliko povečali, da bi bilo moč zaposliti vse podložne kmete na vsakodnevni tlaki. Vzrok za povečanje je torej interes fevdalcev do denarne, ne toliko do delovne rente.

Pri tem ostaja še nadalje odprto pomembno vprašanje, kako je do tega zvišanja "tlake" prišlo. Predstava, da je zemljiški gospod nakladal kmetom bremena po mili volji in da je tako lahko tudi uvedel poljubno tlako ali namesto nje dajatev, bi bila napačna. Fevdalna eksploatacija je imela neke gospodarske in pravne omejitve. Vse kaže, da se je tudi povečevanje tlake oz. robotnine krilo v nekih pravnih oblikah, ki jih je bilo za ta namen laže izkonstruirati kot pa zviševati razne bolj ustaljene dajatve (pravde) v naravi ali v denarju. Škofjeloška pravda o robotnini v 17. stoletju kaže, da se je zahteva fevdalcev krila za pravno formulo, da je neodmerjena tlaka "v deželi običajna". Pri tem viri kažejo - in to tudi za ljubljansko ozemlje, - da v začetku 16. stoletja neodmerjena tlaka nikakor ni bila prevladujoča oblika tlake v deželi. "V deželi običajna" neodmerjena tlaka je bila torej očitno neko s pravnimi sofizmi izkonstruirano običajnopravno pravilo, ki so ga začeli zatrjevati v desetletjih okrog l. 1600. Zanimivo bi bilo zaslediti, kakšna je bila ta konstrukcija, ki je dala tlaki oziroma odkupnini zanjo v celotni strukturi fevdalne rente vidnejše mesto; zaenkrat o tem še nimamo podatkov.

Poleg robotnine so pri gibanju kmečkih bremen sploh opazne pri različnih gospostvih zelo različne spremembe. V tem pogledu je ljubljansko ozemlje še posebno zanimivo. Na majhnem prostoru kakih 150 vasi srečujemo druga ob drugem gospostva, ki so lok do skrajnosti napela in gospostva, pri katerih je renta nominalno skoraj stagnirala in zato po realni vrednosti padala; med obema skrajnostima je vrsta vmesnih stopenj. Za vsemi temi variantami moremo le slutiti množico najrazličnejših vplivov in nenehna trenja med gospostvom in kmetom, trenja, ki so v različnih okoliščinah dala najrazličnejše rezultate.

V splošni oceni kmečkih bremen je pravno poslabševanje vsaj glede načelnega priznanja neodmerjene tlake ali njej ustrezne robotnine nedvomno. Le v primerjavi z gibanjem cen in padanjem vrednosti denarja pa bi bilo mogoče oceniti, ali in kdaj je pravno zvišanje rente v resnici pomenilo tudi zvišanje njene realne vrednosti v primeru z vrednostjo, ki jo je imela petdeset ali sto let prej. Podlage za tako primerjavo pa so še v delu.

Blaznikova razprava nam tako za raziskavo najstarejše dobe daje nekatera izhodišča in pobude; za dobo, ki jo obravnava, pa v marsičem popravlja nekatere starejše posplošujoče predstave. V obeh primerih njen pomen daleč presega lokalni okvir, ki ga obravnava.

Druga razprava, ki jo objavljamo v tej seriji, ima za predmet trgovino Ljubljane v 16. in 17. stoletju. Posebno za 17. stoletje, eno izmed najobčutljivejših praznin v slovenskem zgodovinskem slovstvu, so podatki v veliki meri novi. Kot trgovino Ljubljane razume avtor predvsem trgovino njenih meščanov, torej trgovino, ki je imela sedež v Ljubljani. Sega pa tudi širše in zajema v svojem prikazu tudi nekaj podatkov o trgovini, ki je šla skozi Ljubljano, ne da bi bili nujno pri njej udeleženi sami ljubljanski trgovci. Slednjič je upoštevano tudi samo ljubljansko tržišče, namenjeno predvsem domačemu konzumu. V manjši meri je obdelano vprašanje eksporta. Stroga ločitev med temi vrstami "ljubljanske trgovine" seveda pri razvrščanju prepletajočih se podatkov ni bila mogoča.

Pomuditi se kaže pri vprašanju, kakšen pomen so utegnile imeti posamezne trgovinske funkcije mesta.

Ljubljana kot izvozno središče? Če primerjamo Ljubljano z velikimi evropskimi mesti, ki so zalagala Evropo in prekomorske dežele z izvoznim, predvsem tekstilnim blagom, nam je takoj jasno, da v njeni lastni produkciji za eksport njenega zgodovinskega pomena prav gotovo ne smemo iskati. S svojim lastnim eksportom bi Ljubljana ne mogla gospodarsko povezati niti majhnega dela Kranjske. Šibka proizvodnja za eksport - ki je proizvodnja za domačo porabo ne more odtehtati - je bila pri Ljubljani vzrok razmeroma majhnemu številu prebivalstva, saj ga je v Ljubljani začetek 17. stoletja komaj okrog 5000.

Razmeroma majhno število prebivalstva je imelo svoje posledice tudi za pomen Ljubljane kot konzumnega središča. Lastni porabi uvoženega blaga in pridelkov, pripeljanih iz okolice, zaradi razmeroma majhnih količin ne moremo pripisovati kakih obsežnih krogov gospodarskega vpliva. Zato bi bilo napak presojati gospodarsko moč ljubljanske trgovine po obisku na ljubljanskih sejmih, na katerih vemo skoraj izključno le za take sejmarje, ki so prodajali blago za neposredni konzum.

Toda proizvodnja za eksport in število prebivalstva nista edina faktorja, ki določata pomen nekega mesta.

Da je imela in ima Ljubljana primerno prometno lego za tranzitno trgovino, je bilo brez dvoma tudi pomembno in je bilo že doslej dovolj poudarjeno. Statistika tranzita lahko izkazuje padanje ali naraščanje. Padanje - bodisi zaradi prehodnih gospodarskih težav bodisi zaradi zmanjšanja zaledja ali preložitev prometa drugam - je skoraj vedno vzrok ali znamenje, da gospodarska moč mesta peša. Nasprotno pa dvigu tranzita ne ustreza nujno tudi ustrezen dvig te moči. Če se zdi, da je ljubljanski tranzit v glavnem precej vztrajno naraščal, to še ne pove vsega. Od tranzita je mesto sicer imelo dvojen prid, vsaj z gledišča cehovsko-meščanske trgovinske politike: prvič si je z njim pomagala mestna blagajna in drugič so predpisi omogočali, da se v tranzitno trgovino na svoj račun vrinejo domači trgovci. Toda ti so se mogli vriniti le, če so imeli potrebni denar. Če tega ni bilo, je ostalo le pri donosu za mestno blagajno in morda za krčmarje; to pa je v gospodarstvu le malo štelo; tranzitnih trgovcev še ni bilo toliko kot modernih turistov, ki v go-

spodarskem računu že s številom konsumacij nekaj pomenijo.

Tranzit blaga je zato pospeševal razvoj mesta in njegovega pomena le, če so imeli v mestu sedež dovolj močni trgovski kapitali, ki so - po pravu, še bolj pa iz lastne gospodarske moči - vskočili v kupčevanje, sami aktivno povezovali gospodarska področja z različno proizvodnjo, soodločali na kar moč širokem trgu in napo - sled morda tudi sami v mestnem gospodarskem območju posegli v proizvodnjo. S tem se nam težišče vprašanja o gospodarskem pomenu Ljubljane premakne na vlogo Ljubljane kot s e d e ž a k a p i t a l o v, kot sedeža v tem pomenu, da je v Ljubljani bil principal podjetja, ki je iz Ljubljane vodil svoje transakcije tudi v drugih krajih, v Ljubljani akumuliral svoj kapital in ga zopet iz Ljubljane investiral.

V starejši gospodarski zgodovini Ljubljane so vdori tujih trgovskih kapitalov brez dvoma zelo pogosti, če ne celo pravilo. Toda ta pojav ima dve bistveno različni plati glede na to, kje je bil sedež kapitala. Če je sedež ostal v tujini in je principal svoj profit prenašal tja, so bile gospodarske posledice bistveno drugačne kot če se je principal sam naselil v Ljubljani in tu morda dobil meščanske pravice. Nobenega dvoma npr. ne more biti, da so Porgerji okrog 1300 - pa naj so svoj kapital spočetka akumulirali kjerkoli že - pomenili v starejši dobi enega izmed vr - huncev v razvoju gospodarstva na Slovenskem. Njihovo bogastvo in dejavnost sta neločljivo povezana z gospodarsko, pa tudi politično in upravno zgodovino slovenskega prostora in nobenega razloga ni, da bi dotok njihovega kapitala na Slovensko pojmovali kot negativen pojav, kot izraz propadanja slovenskega mestnega gospodarstva. Podobno vlogo priseljenskega kapitala je treba vsaj načeloma priznavati tudi do 18. stoletja, dokler se lastniki kapitalov niso začeli zavestno opredeljevati po nacionalni pripadnosti in se je njihova vloga začela diferencirati. Kot tuje kapitale, ki so znamenje slabosti domačega gospodarstva, smemo torej do 18. stoletja šteti le tiste, ki so profit odvajali drugam.

Poleg pravih trgovskih kapitalov, ki so imeli sedež zunaj, pa so trgovali in dobivali profit pri nas, so nedvomno negativno delovali na razvoj moči domačih meščanskih kapitalov (vendar pozitivno na razvoj deželne trgovine) kmečki kupčevalci. Ker ni imela plovnih zvez proti Jadranu, Ljubljana svoje prometne lege ni mogla polno izrabiti in je morala - podobno kot druga kranjska mesta - dopuščati, da so kupčevanje z blagom manjše specifične vrednosti (žito, sol itd.) opravljali kmetje, ki so to blago sami tovorili. Dvomljivo je, ali bi se meščanski trgovini bistveno povečali njeni profiti, če bi se ji posrečilo zavzeti tudi te panoge trgovine. Transportni stroški v razmerju do cene blaga so bili pri tedanjih transportnih pogojih vsaj zelo visoki. Čeprav je bila s tem Ljubljani njena gospodarska dejavnost okrnjena, ji je kupčevanje z železom, beneškim blagom in drugim blagom večje specifične vrednosti še vedno omogočalo poseg v donosno trgovino.

Doslej znani in v Valenčičevi razpravi dopolnjeni podatki upravičujejo vsaj domnevo, da je bila Ljubljana, skozi obe stoletji ves čas ali pa vsaj ponovno, sedež razmeroma zelo močnih kapitalov - močnih vsaj v slovenskem merilu -, ki se najbrž niso akumulirali samo z najožjega ljubljanskega področja in ki so najbrž tudi svojo moč uveljavljali daleč naokrog. Etnični izvor lastnikov nas za tisto dobo zanima šele v drugi vrsti. Ne glede na ta osebni izvor je namreč bistven geografski obseg gospodarskega prostora, ki so ga ustvarjali Ljubljani in ki je mogel še

pozneje vplivati pri nadaljnjem povezovanju slovenskega narodnostnega ozemlja. Ob drugi priložnosti sem nakazal možnosti za zveze med kmečko trgovino in oblikovanjem tega ozemlja. Ali ne bi bile take zveze mogoče tudi vsaj do neke mere pri meščanski trgovini 16. in 17. stoletja? Ali ni tudi ljubljanska trgovina gradila in povezovala slovenski prostor? Že v srednjem veku Ljubljana ni stopila na čelo Kranjski samó zaradi prometne lege, temveč tudi kot gospodarski center sploh. V njej so se okrog 1300 akumulirali kapitali, ki so mogli nastopati pri zakupu uradniških funkcij, razvijajočih se v deželni upravi. Ker je bil sedež teh kapitalov v Ljubljani, se je tu tem laže ustalil tudi sedež deželnih organov. Podobno se je treba vprašati, ali ni nekdanje izžarevanje moči nekih kapitalov s sedežem v Ljubljani vplivalo na njen kulturni in politični pomen, ki ga je dobila konec 18. in v 19. stoletju. Vprašanje, kolikšni so bili trgovski kapitali s sedežem v Ljubljani in do kod je izžareval njihov vpliv, povezuje torej gospodarsko zgodovino 16. in 17. stoletja tudi z nacionalno zgodovino novejših dob.

Pri presoji podatkov o zgodovini trgovine v Ljubljani v 16. in 17. stoletju, bo treba torej posameznim trgovinskim funkcijam mesta prisojati različen pomen.

V izvozu mestnih izdelkov in v domačem konzumnem tržišču sicer lahko odsevajo druga gospodarska dogajanja, moči ljubljanske trgovine pa na njeni podlagi ne smemo meriti. Gibanje tranzitne trgovine je samo po sebi precej močno vplivalo na gospodarsko povezavo slovenskih pokrajin, ne daje pa prave podobe o deležu in moči Ljubljane v njej. Ta delež in moč določajo velikost, sedež, vplivni krog in uporabo profitov trgovskih kapitalov. Za presojo zgodovinske vloge ljubljanske trgovine je treba zato kolikor mogoče podrobno kvantitativno preučiti funkcijo ljubljanskih kapitalov in jo po možnosti primerjati s funkcijo tuje konkurence.

Valenčičeva razprava pa nas ne navaja le k ločevanju funkcij ljubljanske trgovine, temveč tudi k razmišljanju o v p l i v i h , ki so določali obseg in oblike ljubljanske tranzitne trgovine in ljubljanskih trgovskih kapitalov. Ti vplivi so trajnejši ali začasni.

Med razmeroma s t a t i č n e , trajnejše vplive na ljubljansko trgovino štejemo predvsem geografski moment, povezan z razvojem transportnih sredstev: pomanjkanje plovnih rek, ki je do začetka železnic podraževalo transport in oteževalo meščanom udeležbo v kupčevanju z blagom manjše specifične vrednosti. Drugi vpliv te vrste je lega Ljubljane v zvezi z njenimi možnostmi za lastno proizvodnjo oziroma za posredovanje blaga tuje proizvodnje. Ta vpliv je dodelil Ljubljani njen pomen za tranzit blaga. Ker pa so se pokrajine z različno proizvodnjo stikale razmeroma blizu Ljubljane, je bil ta njen pomen sicer močan, toda ne posebno obsežen. Intenzivnejša sfera je obsegala približno ozemlje današnje Slovenije.

Med obdobne in bolj spremenljive vplive štejemo v tej zvezi tiste, ki so značilni predvsem za 16. in 17. stoletje. Sem štejemo predvsem trenja med "cehovskimi" gospodarskimi zahtevami (vključno z mestno in deželnoknežjo fiskalno politiko) in uveljavljanjem močnih, zgodnjekapitalističnih, meščanske okvire in spone preraščajočih kapitalov; nadalje vpliv turških navalov na eni strani, turških zavzetij - posebno na Madžarskem - na drugi; prav tako vpliv nazadovanja Benetk

kreditov, je imel lahko seveda izgubo. Oboje velja, če denarja niso valorizirali. Zdi se pa, da so ga. Torej zopet sodba ne more biti kar vnaprej jasna. - Sicer pa ljubljanske računske knjige kažejo, da se je tu poslabšanje novcev kazalo le v manjši meri, saj so bili v obtoku beneški novci.- In sama tridesetletna vojna? Če izvzamemo davke in nastanitve regimentov je prav gotovo ljubljanskim trgovcem nudila tudi možnost za špekulacijo in obogatitev, vsaj v primeri s kraji, ki so bili bolj neposredno prizadeti.

Zunanji dogodki, ki vplivajo negativno na trgovino, so v zgodovini vedno bolj markantni od skritih gospodarskih sil, ki utegnejo delovati tudi v nasprotni smeri. Viri, ki posebno od 14. stoletja dalje iz razumljivih razlogov pogosto govore o lakotah, vojskah, potresih, krizah, razvrednotenjih in o splošnem propadanju, ob tem pa razmeroma malo povedo o nasprotnih vplivih na gospodarstvo, nam lahko dajejo izkrivljeni vtis, kakor da slovensko mestno gospodarstvo od nastanka mest dalje ni počenjalo drugega kot drčalo navzdol. Če bi začeli sklepati v nasprotni smeri iz tega, da je trgovec v začetku 16. stoletja imel lep kapital, bi pod vtisom virov, po katerih se je vsaka prejšnja generacija v "dobrih" starih časih bolje imela, morali izračunati, da so prvi ljubljanski meščani v 13. stoletju sedeli ne na vrečah, temveč na gorah zlata. Tako zelo premočrten pa gospodarski razvoj ali propad gotovo ni bil.

Tako je treba zlasti dinamične razvojne momente presojati z dobršnim čutom za mero in upoštevati možnosti najrazličnejših vplivov, ki jih ne moremo ugotoviti po narativnih virih, temveč le s samostojno obravnavo številk, ki so nam ohranjene v neposrednih virih, nastalih v gospodarskem življenju. Vedno znova se nam tako postavlja potreba po kvantitativni obravnavi.

Avtor razprave, ki jo v naslednjem objavljamo, je imel v prvi vrsti nalogo, zbrati tiste podatke, ki so bili nekako pred petnajstimi leti v literaturi obdelani. Teh pa je bilo razmeroma malo. Zato je opravil veliko več in je ob pomanjkanju preddel uporabil nekatere neposredne vire. Čeprav nadrobne študije niso bile v zamisli dela, je ugotavljanje najsplošnejših potez na ta način vendarle že lahko oprl na precejšnjo vrsto povezanih številčnih podatkov, kar nam že daje neprimerno bolj konkretne predstave, kot smo jih imeli prej.

Možnosti za kvantitativno obravnavo ljubljanske trgovine pa s tem seveda še zdaleč niso izčrpane in z eno pregledno razpravo ne morejo biti izčrpane. Taka kvantitativna obravnava more uspeti le v dolgotrajnem skupinskem delu.

Valenčičev rokopis razprave o ljubljanski trgovini in razmišljanja, ki smo jih nanj navezali in zgoraj povzeli, so zato že pred nekaj leti privedli do tega, da je Mestni arhiv vzel v raziskovalni program kvantitativno analizo ljubljanskih meščanskih kapitalov na podlagi redkih ohranjenih trgovinskih knjig, predvsem pa po različnih vrstah popisov premoženj. Delo je še v teku, končne rezultate pa bo mogoče povzeti šele, ko bo obdelano kar največje število razpoložljivih virov. Valenčičeva razprava o ljubljanski trgovini kot prvi začetek raziskav pa tudi tedaj ne bo izgubila svoje aktualnosti, ker raziskava meščanskih kapitalov ne bo ponovno obravnavala vprašanj, ki so pregledno obdelana že v tej razpravi.

X

Pravila o sprejemu v meščanstvo in o meščanskih pravicah so značilni izrazi družbenih pojmovanj, ki so prevladovala do srede 18. stoletja. Podatki sicer niso toliko strnjeni, da bi mogli z njimi že danes zanesljivo rekonstruirati vse posamezne faze, kažejo pa vendar neke razvojne tendence.

Izhodišče teh pravil je srednjeveško načelo, po katerem so bile določene panoge gospodarskih dejavnosti pridržane določenim stanovom, kar je pripadnike drugih stanov pravno omejevalo pri izvrševanju takih dejavnosti. Zato so veljale tudi pravne omejitve za sprejem v neko skupnost, posebno če je ta skupnost v primeri s poprečnim prebivalstvom dežele imela večje pravice.

V slovenskih celinskih mestih se ni nikdar do konca razvila dedna upravičenost do članstva v najvišjih mestnih organih, kakršna je veljala v mestih, ki so poznala patriciat. Premoženje meščanov je bilo predvsem v trgovskih in obrtniških kapitalih, manj v rodbinskem zemljiškem premoženju. Mesto je imelo razmeroma majhno upravno območje, ki ni obsegalo široke agrarne okolice. V agrarni okolici zemljiška gospostva niso pripadala meščanskemu plemstvu, temveč fevdalcem, ki v ogromni večini niso šteli med meščane. V takšnih razmerah je meščanski element naših mest, posebno tistih, ki so bila v središču tranzitne trgovine, razmeroma močno fluktuiral in tudi v posamezni rodbini je gmotna moč nihala ne le od generacije do generacije, temveč tudi v krajših intervalih.

V okviru fevdalne družbene ureditve so pravila o sprejemu v meščanstvo in o meščanskih pravicah pomenila kompromis med zahtevo po zaprti gospodarski skupnosti na eni strani in med tendencami po fluktuaciji na drugi strani. Fluktuacijo so sicer omogočala, toda obenem omejevala. Temeljna misel te uskladitve dveh nasprotujočih si tendenc, ki jo moremo razbrati za konec srednjega veka, je bila tale: meščan lahko postane moški svobodnjak, ki je družinski poglavar, lastnik oziroma kupec meščanske hiše, usposobljen za meščanski poklic in ki se s prisego veže na eno samo mesto.

Vprašanje pa je, kdaj je nastal tak sestav pogojev za sprejem v meščanstvo. Če primerjamo sestavo deželnih stanov kot korporacije deželnega plemstva, opazimo, da so striktnejša pravila za sprejem formulirali šele v sedemdesetih letih 16. stoletja, medtem ko so prej sicer tudi poznali neke kriterije za sprejem v deželno plemstvo, vendar so bili v nadrobnostih manj izdelani. Za sprejem v plemstvo so bili do 13. stoletja kriteriji precej jasni, v 14. in 15. stoletju pa so najprej pod vplivom velike preslojitve v plemstvu (prehod nesvobodnega plemstva v deželno plemstvo) in nato še pod vplivom zgodnjega kapitalizma postali ohlapnejši. Tako je zapiranje, kakršnega opažamo v16. stoletju, reakcija fevdalne družbe na pojave, ki so vanjo vnesli negotovost in ki so postavljali v nevarnost tiste, ki so branili svoj starejši privilegirani položaj. Nekaj podobnega utegne biti tudi v zvezi s kriteriji za presojo meščanske pravice. Pojav finančne oligarhije v Ljubljani v začetku 14. stoletja je že v precejšnji meri spravljal v nevarnost staro družbeno razslojitev med plemstvom in meščanstvom, vendar je nastop Habsburžanov ta razvoj zajezil. Okrog 1500 pa nam pojav plemiških rodbin med meščanstvom in na mestnih

funkcijah zopet kaže na neke nejasnosti, ki jih moramo razumeti kot znamenja krize fevdalne družbe. Pogoji za uživanje meščanskih pravic v 14. in 15. stoletju so nam v nadrobnostih še premalo znani, da bi mogli soditi, ali so bistveni kriteriji, ki jih spoznavamo v 16. stoletju, samo ohranili ali obnovili tradicije ali pa morda pomenijo bolj dosledno zapiranje, ki naj bi branilo preživeli družbeni red pred razpadom.

Če je nastanek in razvoj kompromisa med načelom zaprte družbe in potrebo po fluktuaciji v Ljubljani še dokaj nejasen, pa nam Svetinova razprava za 16. in 17. stoletje že precej določno kaže tendence po nadaljnjem zapiranju. To kaže na družbo, ki doživlja krizo in ki se v obrambi zateka zdaj v ekstreme, zdaj h kompromisom. S pridržkom, da podatki še niso dovolj strnjeni za dokončno presojo, bi mogli te tendence vsaj kot hipotezo za nadaljnje raziskave označiti takole:

Prvotna alternativa glede izvrševanja meščanskih opravkov je bila: meščan ali tujec. Zaključena skupnost je bila skupnost meščanov nekega kraja. Kakšno moč so pri tem imeli cehi - razen kar zadeva potrditev kvalifikacije vsaj za nekatere stroke - je spočetka še nejasno. Od 16. stoletja dalje pa se precej razločno kaže, kako se cehi v okviru meščanske skupnosti razvijajo čedalje ostreje v manjše, ekskluzivne skupnosti, medtem ko gre sprejem v meščanstvo svoja pota, pri katerih se križajo zahteve po upoštevanju cehovske ekskluzivnosti z zahtevami po zmerni sprostitvi. Pogoji za sprejem v ceh se ne ujemajo nujno s pogoji za sprejem v meščanstvo. Tako sprejem v meščanstvo pomeni včasih le to, da more sprejeta oseba upati na pridobitev pravice do opravljanja trgovine ali obrti. Kako se je ta dvotirnost v nadrobnem razvijala, bi bilo treba še preučiti. V prvih desetletjih 18. stoletja se zdi položaj še posebno protisloven. Nekako v istem času, ko se - razmeroma pozno - zahteva za sprejem v meščanstvo vnaprejšnja pogoditev s cehom in ko krojaški ceh - čeprav neuspešno - skuša prignati do absurda predpis, ki naj bi zagotovil krojaškim vdovam in hčeram ženina, sprejema mestni svet v meščanstvo osebe, ki so še meščani drugih mest.

Podobno velja o pogoju, da mora biti meščan lastnik meščanske hiše. Glede na mentaliteto dobe, v kateri je ta pogoj mogel nastati, ga moramo morda razložiti takole: osnovna misel tega pogoja je iz agrarno-fevdalne družbe prevzeto načelo, da se družbeni položaj posameznika presoja po nepremičnini, na katero je vezana njegova eksistenca; v mestih se je pridruževal razlog, da je bila hiša tudi gmotno varstvo za obveze in dolgove proti mestu in posameznim meščanom in je bila tako prva podlaga vsake kreditne sposobnosti; do neke mere je last hiše tudi zagotavljala stalnost bivališča in preprečevala prehitro fluktuacijo meščanstva. Polnovredna meščanska hiša v tem pomenu je bila proti koncu srednjega veka gotovo le patidenčna hiša. Ni pa jasno, koliko in odkdej se je meščanstvo vezalo tudi na druge hiše pod mestno jurisdikcijo, na tiste, na katerih je bremenila oddaja desetega in dvajsetega denariča in ki so bile nekoč pod jurisdikcijo in v lasti fevdalnih gospodov. Toda tudi če vštejemo te hiše, se število meščanskih hiš od konca srednjega veka dalje ni bistveno pomnožilo in morda je zaradi združevanja in prezidav več hiš pod enim lastnikom celo padalo. Gospodarski razvoj mesta je bil tako odvisen od zelo formalnega kriterija - števila meščanskih stavbnih parcel - kriterija, ki je posebno v časih prosperitete moral nujno omejevati možnosti za po-

večanje števila poslovnih ljudi v Ljubljani. Značilno je, da so nekoliko omilili to zahtevo v času, ko morda niti ni bilo prosperitete (1635). Rešitev, ki so jo našli z uvedbo nove, vmesne kategorije prebivalstva, pa je zopet značilen kompromis med starim in novim, koncesija razvoju, ki pa so ji pridružili breme tradicionalnih omejitev.

Z uvedbo posebnega mestnega sloja gostačev so 1635 spremenili staro delitev mestnega prebivalstva, ki se je dotlej (izvzemši pripadnike fevdalnega razreda in od njih odvisne ljudi) ločilo le na polnopravne meščane in na njihove družinske člane (žene, vdove, hčere in nedoletne sinove) na eni strani in na gostače vseh vrst (dninarje, služinčad) na drugi. Po novem so bili gostači tisti, ki sicer niso imeli hiše, pa so lahko imeli omejeno obrtno pravico; da sem niso nujno uvrščali le najrevnejših oseb, kažejo razmeroma visoke pristopnine, ki so jih naložili nekaterim gostačem. Odslej naprej so torej ločili meščane, sprejete gostače in svobodno prebivalstvo brez pravic do samostojne gospodarske dejavnosti (dninarje, služinčad). Ta mestni proletariat niti ni imel skupnega naziva, temveč so se zadovoljili s tem, da so posameznika označili z njegovim poklicem.

To je le eden izmed primerov, ki kažejo na to, kako so pogoji za sprejem v meščanstvo značilni za splošni družbeni razvoj v času, ko je fevdalna družbena struktura prihajala v čedalje ostrejše nasprotje z zahtevami gospodarskega razvoja. Pogojem za sprejem v meščanstvo bo treba v bodoče tudi sicer priznati pomembno mesto v slovenski družbeni zgodovini.

Vlado Valenčič

LJUBLJANSKA TRGOVINA V 16. IN 17. STOLETJU

Trgovinska politika mestnih privilegijev

Odkritje Amerike in pomorske poti v Indijo okrog Rtiča dobre nade so odprle trgovini nove smeri in nove možnosti. Države in pristanišča ob atlantski obali so stopila v ospredje, tam so nastajala trgovska središča, ki so nase privlačevala blagovni promet z novim svetom, v ozadje pa so stopala stara trgovska mesta okrog Sredozemskega morja. Položaj Benetk, ki so skupaj z Genovo in pozneje s Firenzami posredovala trgovski promet med Evropo in levantskimi deželami, je bil omajan. Že okrog l.1500 so se v trgovini z dišavami opazili vplivi novih trgovskih potov, ki so se odprli zapadnim obmorskim državam. Benetkam se je sicer posrečilo, dokler so imele še Ciper v rokah, obdržati trgovino z Južno Nemčijo. Ko so izgubile svojo levantsko posest, je bilo konec njihovega procvita. To je imelo za posledico nazadovanje trgovine Benetk z zaledjem, h kateremu so pripadale tudi slovenske dežele. Pa ne le Benetke, tudi ostala Italija, najvažnejši trgovski partner naših dežel, je bila pri teh spremembah močno prizadeta, italijansko gospodarsko prvenstvo je bilo zlomljeno. [1]

Spremembe v trgovini in gospodarstvu italijanskih dežel so vplivale na naše gospodarstvo, zlasti na ljubljansko zunanjo trgovino. Saj je ta ljubljanska trgovina imela v italijanskem trgu svojega glavnega kupca in dobavitelja; pri tem je bila njena vloga v veliki meri posredovalnega značaja. Trgovske zveze z Benetkami je v začetku 16. stoletja prizadejala tudi avstrijsko-beneška vojna (1508-1516); ob tej vojni uvedena spremščina (Geleitgeld), nekakšna davščina za zaščito varnega potovanja blaga v sovražno deželo, je postala ovira trgovskega prometa. Trgovci so pričeli iskati novih potov, kjer jih spremščina ne bi obremenjevala. Zaradi splošnega odpora se je moral vladar tej davščini kmalu odpovedati. [2]

Ljubljana sama, ki ni imela razvitih posebnih obrti, sicer ni mogla dati iz lastnih sil trgovini velikih pobud za razvoj, na drugi strani tudi njena potrošna moč ni bila tolika, da bi v večji meri pospeševala uvoz potrošnega blaga iz daljave. Pač pa je Ljubljana po svoji legi na eni izmed poti od Benetk - ob koncu srednjega veka najpomembnejšega trgovskega središča v Sredozemlju, če ne v vsej Evropi - pa v notranjost Srednje Evrope, posredovala v obeh smereh tranzitni trgovski promet, ki je bil značilen za njeno trgovino v daljavo. Ta tranzitni promet je izgubljal na pomenu in obsegu, ko je nazadoval položaj Benetk v trgovini s proizvodi vzhodnih dežel in so ti proizvodi v dežele severno od nas prihajali tudi od drugih pristanišč in po drugih poteh.

Ob prehodu iz srednjega v novi vek in tudi vse do časa, ko se je z mer-

kantilizmom uveljavilo v gospodarski politiki načelo o celoti državnega teritorija, so mesta odločilno usmerjala trgovino. Blagovna menjava je postala sestavni del gospodarstva in sicer ne le v mestu, temveč tudi na deželi, kjer sta zemljiški gospod in kmet pričela proizvajati za trg. Prevladoval je neposredni promet med proizvajalci in potrošniki, bil je v glavnem promet med mestnimi prebivalci in deželo. Trgovina kot posrednik med proizvajalci in potrošniki je imela še omejen obseg. Kramarji in branjevci so preskrbovali z življenjskimi potrebščinami na drobno ubožnejše sloje, premožnejši so si jih nabavljali v večjih količinah na sejmih in na trgu. Druga, gospodarsko pomembnejša naloga trgovine je bila preskrba z blagom, ki ga v bližnjem mestnem okolišu niso proizvajali. Zaradi transportnih težav, pomanjkanja dobrih potov in sposobnih transportnih sredstev, je bil promet v daljavo nujno omejen. Le blago večje vrednosti, predvsem razno luksuzno blago, je moglo prenašati visoke transportne stroške. Glavni predmeti tedanje trgovine so bile dišave, špecerijsko blago, sol, vino, kožuhovina, južno sadje, soljene in suhe ribe, kovine, torej proizvodi, ki so bili po naravi vezani na določene proizvodne okoliše.[3] Le maloštevilni obrtni izdelki so bili predmet trgovanja, kajti navadno je obrtnik prodajal svoje izdelke neposredno potrošniku brez posredovanja trgovcev. Cehovsko rokodelstvo je svojo proizvodnjo usmerjalo po potrebah domačega trga, samo nekatere obrtne panoge so imele možnost, da prodajajo svoje izdelke tudi izven mestnega trga. Med obrtnimi proizvodi, ki so bili pomemben predmet trgovine na daljavo, je omeniti predvsem tekstilno blago (sukno, svilo, žamet in platno) ter nürnberške kovinske izdelke. Nekateri teh proizvodov so bili iskani zaradi njihovih posebnih kakovosti in so zanje proizvajalci imeli skoraj monopolni položaj. Posamezne obrti, ki so te izdelke proizvajale, so se že zgodaj pojavile v obliki hišne industrije.

Značaj mestnega gospodarstva je dobil svojo podobo v mestni gospodarski politiki. Skrb mesta je bila, da krijejo meščani svoje potrebe po živilih in drugem blagu, obenem pa si je prizadevalo, da zagotovi meščanom izključno pravico do trgovine in obrti v svojem okolišu. Razen središča gospodarstva so bila mesta s svojim obzidjem in utrdbami stebri, na katere so vladarji naslanjali obrambno politiko svojih držav. Bilo je potrebno, da so mestom zagotovili gospodarsko moč, ki jih je usposabljala za postavitev in vzdrževanje mestnih utrdb. Poleg tega so bile prometne pristojbine in davki, ki so jih pobirali v mestih, najpomembnejši finančni vir države. Zato so vladarji podeljevali mestom - največ na pobudo samih mest - gospodarske privilegije, ki so meščanom in mestom prinašali gmotne koristi, pri katerih je država posredno ali neposredno dobila svoj delež.

Po mestnih privilegijih so se smele za dovoz blaga uporabljati le določene ceste; tuj trgovec je bil dolžan ustaviti se na poti skozi mesto in ponuditi svoje blago meščanom v nakup; blago iz mestnega okoliša se je smelo prodajati le na mestnem trgu itd. Na drugi strani je bila urejena tudi obrtna dejavnost. Proizvodnja in prodaja obrtnih proizvodov sta bili pridržani mestnemu rokodelcu, predpisan je bil prostor na trgu, kjer naj bi se ti izdelki prodajali, predpisan je bil ogled blaga, predpisane mere in uteži, ki jih je prodajalec moral uporabljati.[4] Pri tem naj bi bila trgovina čimbolj izločena, proizvajalci in potrošniki naj bi bili v neposredni zvezi, ne da bi se vmes vrinili posredovalci.

Tako gospodarsko politiko so vodili v prid meščanom, tujca so zapostavljali, ravno tako kmeta, ki je prinašal živila na mestni trg. Za tujce je veljalo posebno pravo, ki je znatno omejevalo njihovo delovanje. Morali so svoje blago prinesti v mesto in ga ponuditi na prodaj domačim trgovcem, nadrobna prodaja jim je bila prepovedana, v mestu so se smeli muditi le določen čas, od blaga so morali navadno plačevati višje mitnine in druge pristojbine kot domači trgovci itd. Tudi razmerje med mestom in podeželjem je bilo urejeno v prid mesta. Kmet iz okolice naj bi prodajal svoje pridelke le v mestu in tudi le v mestu naj bi se oskrboval z obrtnimi izdelki. Mesto je nadziralo žitne cene in cene drugih kmetijskih proizvodov; za podeželske kupce obrtnih proizvodov, ki so jih izdelovali v cehih organizirani rokodelci, take zaščite glede cen ni bilo.

Ta splošna načela gospodarske politike so razen na podlagi privilegijev uveljavljale tudi same mestne uprave z upravnimi ukrepi.

Ko je razvoj že presegel okvir zaključenega mestnega gospodarstva, je mesto začelo posegati globlje v gospodarstvo podeželja in narobe, tudi vpliv bližnjih mest se je pričenjal močneje čutiti. Gospodarske pozicije mest so bile omajane, trudila so se, da jih ponovno učvrstijo in od tod je bila njihova skrb za pridobitev novih in potrditev starih privilegijev, s katerimi so hoteli obnoviti svoje partikularistično trgovinsko politiko.

Kot druga mesta je tudi Ljubljana imela pravice, ki so njeni trgovini prinašale razne gospodarske koristi in v katerih se je izražala trgovinska politika vezanega gospodarstva fevdalne dobe. Konec 15. in v začetku 16. stoletja je podelil ali na novo potrdil cesar Maksimilijan večje število privilegijev gospodarskega značaja; nanašali so se največ na trgovino. To kaže, da je mestu uspelo pri vladarju vzbuditi večje zanimanje za svoja gospodarska vprašanja in ga pridobiti, da je ta vprašanja vsaj začasno reševal v korist Ljubljane. Nekaj privilegijev je bilo izdanih leta 1513, najbrž v zvezi s cesarjevo prisotnostjo na slovenskih tleh, ko se je v juniju tega leta zaradi beneške vojne mudil v Celju in se približal Ljubljani.[5] Pa tudi iz časa poznejših vladarjev so številni predpisi, ki so urejevali odnose v trgovini. Vse pomembnejše listine glede pravic meščanske trgovine, čeprav niso bile namenjene le Ljubljani, so prepisovali v mestno privilegijsko knjigo iz leta 1566, kar kaže, v koliki meri so trgovinske predpise istovetili z mestnimi pravicami.

Na pritožbo štajerskih, koroških in kranjskih mest zoper tuje, predvsem laške in ogrske ter tudi hrvatske trgovce je cesar Maksimilijan 14. avgusta 1503 določil, da se morajo tuji trgovci, ki pridejo s svojim blagom iz Italije do Ljubljane, tu ustaviti šest tednov in blago ta čas prodajati le meščanom avstrijskih dednih dežel.[6] Prodajati smejo le na debelo, kar se da tehtati po stotih, sicer po sodih, tovorih in po kosih. Če v šestih tednih meščani ne pokupijo blaga, ga smejo prodati tudi tujcem ali pa odpeljati na svobodne letne sejme. Za z zlatom tkano blago in žamet te omejitve niso veljale, sukno pa so smeli prodajati v Ljubljani na treh letnih sejmih po vatlih in kosih bodisi tujcem ali domačinom, kot je bila že od nekdaj navada. Ta določila so imela namen, preprečiti tujcem nepo - sreden promet s potrošnikom in pomagati, da bi ljubljanski trgovci dobili del trgo-

vine z laškim blagom v svoje roke.[7]

Privilegij izredno dolge skladiščne dobe se je izkazal kot dvorezen nož. Prinesel je zaradi dolgega prisilnega bivanja tujih trgovcev mestnemu gospodarstvu nekaj zaslužka, ki bi ga sicer ne imelo, toda imel je tudi nezaželene posledice. Za tuje trgovce je šesttedenska skladiščna doba pomenila veliko omejitev, zlasti ker so Ljubljančani svoj privilegij zelo široko tolmačili in hoteli, da bi jim prodali vse blago, ki so ga imeli. Pričeli so se Ljubljane izogibati; cesarski mitničar je poročal cesarju, da dohodki iz mitnine nazadujejo. Zato je Maksimilijan I. 1517 znižal skladiščno dobo od šestih tednov na tri dni.[8]

V zvezi s to pravico je bil privilegij, izdan l. 1513; potrjeval je že prej izdano dovoljenje, da se postavi v Ljubljani skladišče, kjer morajo tuji trgovci shranjevati ter tehtati svoje blago. Za shrambo in tehtanje so morali plačevati po tarifi določene pristojbine.[9]

Ne le v korist ljubljanskega trgovstva, temveč v splošno korist meščanske trgovine vseh notranje avstrijskih dežel je bila listina od 4. aprila 1510.[10] Prepovedovala je tujim kramarjem in krošnjarjem krošnjariti po trgih in po deželi s svojim dostikrat manjvrednim blagom. Naperjena je bila tudi zoper ogrske in laške trgovce ter nemške trgovske družbe, zlasti zoper njihovo nakupovanje koštrunov in volov za izvoz, kar je izpodrivalo domačo trgovino. Vendar so bile prepovedi dostikrat le platoničnega pomena. Saj je cesar Maksimilijan istočasno, ko je izdajal predpise v korist meščanske trgovine, odobril neki trgovski družbi, pri kateri se je zadolžil, monopol za trgovino z živino. Na ugovore stanov je pozneje svoj privilegij preklical.[11] Da je vprašanje konkurence tujih kramarjev, krošnjarjev ter trgovskih družb ostalo aktualno še v naprej, kažejo tudi dolgotrajne obravnave o policijskih redih v dobi Maksimilijanovega naslednika.[12] Vendar je z gospodarskim razvojem pomen tujcev v trgovskem prometu rasel in njihovega prodiranja predpisi niso mogli ustaviti.

Mesta so se temu razvoju upirala in si prizadevala vedno iznova, doseči ponovno potrditev tedanjih privilegijev. Pod pritiskom konkurence tujih trgovcev so se Ljubljančani zoper nje pritoževali pri vladarju. Z listinama od 20. februarja in 23. aprila 1609 je nadvojvoda Ferdinand na novo določil pravice tujih trgovcev, zlasti Tržačanov, in kramarjev ter krošnjarjev, ki niso bili v mestu naseljeni.[13] Po prvi listini ni bilo takim kramarjem in krošnjarjem dovoljeno, da bi blago prodajali na drobno razen na javnih letnih sejmih. Meščani, ki bi jim pri prepovedani trgovini pomagali s shranjevanjem blaga ali prodajalniškimi prostori, se tudi kaznujejo. Tuji krošnjarji in kramarji se odpravijo iz mesta. Druga listina je prvotne predpise nekoliko ublažila. Določala je, da ne smejo ne Tržačani ne drugi tuji trgovci, kramarji in krošnjarji, ki niso bili v Ljubljani naseljeni in niso bili meščani, prodajati, razen ob letnih sejmih, kakršnega koli blaga bodisi na drobno, na debelo ali v kosih. Blago, ki ga pripeljejo ali prinesejo s seboj, smejo prodajati skozi tri dni meščanom, katerim ga morajo najprej ponuditi, nato pa morajo, če ga v osmih dneh ne prodajo tujcem, zapustiti Ljubljano. S tujimi trgovci v Ljubljani ne smejo sklepati takih pogodb, ki bi škodovale mestni trgovini.

Dvoje Maksimilijanovih listin je bilo namenjenih zaščiti dveh pomembnih predmetov ljubljanske trgovine, železa in kožuhovine. Železo so ljubljanski trgovci nabavljali predvsem na Koroškem, kjer so jih mesta, ki so imela v rokah železno trgovino, hotela prisiliti, da kupujejo od njih in ne neposredno od fužinarjev. V nastalem sporu je zmagalo ljubljansko stališče; cesar Friderik III. je l. 1491 potrdil staro pravico Ljubljančanov, da kupujejo železo na Koroškem od kogar koli ter ga izvažajo v Italijo. [14] Velikovec, glavni trg za železo, ni hotel popustiti, še naprej je oviral ljubljanske trgovce pri kupovanju železa. Cesar Maksimilijan je l. 1503 Velikovcu naročil, naj pustijo Ljubljančane pri njihovih pravicah v trgovini z železom. Naročilo ni dosti zaleglo, naslednjega leta ga je moral cesar obnoviti in zagroziti neposlušnemu mestu s svojo nemilostjo in kaznijo. [15]

Za trgovino s kožuhovino je bila pomembna obnovitev prepovedi tujim trgovcem od 4. avgusta 1513, da bi hodili kupovat kožuhovino na Hrvatsko, temveč so jo morali kupovati v Ljubljani, kot je to bila že stara navada. [16]

Nadalje je urejala ljubljansko trgovino Maksimilijanova listina od 4. avgusta 1513, ki pa ni bila izdana v korist trgovini, temveč jih je nekoliko omejevala v korist rokodelstva. Cesar je odredil, naj trgovci ne prodajajo tistih tujih, predvsem nürnberških, proizvodov, ki jih izdelujejo tudi domači obrtniki, temveč naj se omejijo na preskrbovanje obrtnikov s surovinami in orodjem. [17] Po tem predpisu, izdanem brez dvoma na pobudo ljubljanskih obrtnikov, naj bi se meščani dostojno preživljali drug poleg drugega, zato naj bi se preprečila njihova medsebojna konkurenca. Tako so zahtevali tedanji meščanski nazori, kajti opravljanje poklica je moralo zagotoviti primeren življenjski obstoj, obenem pa je pomagalo ohraniti finančno in obrambno moč mesta, kar je bilo tudi v vladarjevo korist. Značilna je ta listina, izdana v zaščito domače obrtniške proizvodnje, ker kaže, da se je tudi rokodelstvo znalo postaviti za svoje koristi, ki so se v marsičem razlikovale od koristi trgovstva, katerega je pospeševala večina privilegijev.

S cesarjevim ukazom iz l. 1496 so bili izgnani Židje iz Štajerske in Koroške. Tudi ljubljansko trgovstvo se je prizadevalo, da izrine v mestu živeče Žide iz gospodarskega življenja. Na svojo roko je mesto nastopilo proti njim; prepovedali so jim dostop na ulice in trg, nekaj so jih zaprli. Ta samolastni korak ni dobil vladarjevega priznanja, 1. junija 1510 je cesar Maksimilijan ukazal, naj glede Židov ostane pri starih navadah, mesto naj jim zopet odpre ulice in trg, zaprte naj izpusti. [18] Med te stare navade je verjetno sodilo tudi ukvarjanje s trgovino in obrtjo. Vendar je Ljubljani uspelo, da je že l. 1513 dosegla obenem z drugimi privilegiji tudi prepoved židovske trgovine in obrti, ki škodujeta meščanom, in dovoljenje, zapleniti Židom njihovo blago. Dve leti pozneje je cesar dovolil proti plačilu vsote denarja njihov izgon iz mesta. [19]

Vsi številni privilegiji, ki so dajali Ljubljani in drugim mestom razne predpravice za trgovanje, niso mogli zagotoviti meščanski trgovini monopolnega položaja, za katerega se je prizadevala. Meščanstvo nikakor ni moglo dobiti v svoje roke trgovine na podeželju. Kmetje na Kranjskem so se deloma le s težavo preživljali na majhnih kmetijah in so si že oddavnaj iskali zaslužka tudi v tovorjenju, prevozništvu in prekupčevanju zlasti z laškimi deželami. To kmetsko trgovino svojih podložnikov so zemljiški gospodje zaradi lastnih koristi ščitili in dosegli pri

vladarjih, da so omilili prepovedi glede trgovanja podložnikov. Pri pomembnih trgovskih predmetih kot živini, žitu, vinu, kožuhovini in platnu se je meščanska trgovina čutila ogroženo po prekupčevanju, ki se je v raznih oblikah pojavljalo na podeželju in pri katerem so se uveljavljali plemstvo, njihovi oskrbniki ter podložniki. Razna področja trgovine, n.pr. s kmetijskimi proizvodi, izdelki domače obrti in soljo, so bila v znatni meri v rokah nemeščanske trgovine. Vprašanje je postalo še bolj pereče, ko so konec 15. stoletja zemljiški gospodje in upravniki cesarskih posestev poskušali monopolizirati trgovino s proizvodi svojih podložnikov.[20]

Maksimilijanova prepoved od 4. aprila 1510 deželnim stanovom in podložnikom na Kranjskem glede trgovanja in prekupčevanja ter opravljanja obrti na podeželju pri samostanih, gospostvih, gradovih in v vaseh je ponovni primer poskusa zaščititi privilegirano meščansko trgovino pred konkurenco. Razen meščanov ne sme nihče na podeželju trgovati, le mesarji so smeli kupovati živino, toda samo za potrebe svoje mesarske obrti ne pa za prekupčevanje.[21] Proti monopolističnim tendencam zemljiških gospodov v trgovini s podložniškimi proizvodi je naperjena listina cesarja Maksimilijana od 4. avgusta 1513. Cesar naroča plemstvu in svojim upravitel jem ter uradnikom na Kranjskem, naj ne prepovedujejo podložnikom prodajati mestom in trgom živino, žito, vino, kožuhovino, platno in druge proizvode in naj ne trgujejo sami s temi proizvodi, temveč naj pustijo, da jih podložniki prodajajo v mestih in trgih.[22]

V začetku 16. stoletja je glede razmejitve področja trgovine veljala pogodba od 23. marca 1492, sklenjena med mesti in deželnimi stanovi. Pogodba,ki je gotovo izražala tedanje stanje, kaže, kako velik delež so imeli kmetje v trgovini znotraj dežele z vinom in soljo, ki sta bila za Kranjsko uvozna predmeta, ter železom in kmetijskimi pridelki kot živino, žitom, platnom, lodnom, sirom in maslom, kar so izvažali iz dežele. Kmetska trgovina je bila udeležena pri uvozu živine iz Hrvatske, Ogrske in Štajerske ter delno tudi štajerskega in koroškega železa.[23] Vključevanje podložnega kmeta v blagovni promet je napredovalo in še pred Maksimilijanovo smrtjo je prišlo do poskusa, da bi na novo uredili glavna sporna vprašanja med zemljiškimi gospodi in njihovimi podložniki ter mesti in trgi na Kranjskem s pogodbo, ki naj bi nadomestila sporazum iz l. 1492. Izkazalo se je, da deležu kmetske trgovine stari sporazum ni več ustrezal in mesta niso mogla vztrajati pri njegovih določbah.[24] Kmetska trgovina je bila pri razpravah o policijskem redu eno izmed najbolj spornih vprašanj, ob katerem so se izražale nasprotujoče si koristi zemljiških gospodov in meščanstva. V policijskem redu, izdanem l. 1542, je glede kmetske trgovine prišlo bolj do veljave meščansko stališče. Toda z izvajanjem predpisov policijskega reda niso bila zadovoljna ne mesta ne zemljiški gospodje. Zaradi obojestranskih pritožb je vladar prišel do prepričanja, da so v nekaterih določbah potrebne spremembe objavljenega policijskega reda.[25] Razvila se je ponovna razprava, ki je zavzela včasih zelo ostre oblike. Tudi policijski red iz l. 1552 je imel glede podeželske trgovine restriktivne določbe. Zemljiškim gospodom in podložnikom je prepovedoval trgovati in prekupčevati. Določal je, da morajo svoje pridelke prodajati v mestih in trgih na tedenskih in letnih sejmih.[26]

Po prizadevanjih duhovskega in plemiškega stanu je nadvojvoda Ferdinand 9. aprila 1553 to določbo policijskega reda na Kranjskem spremenil. Zemljiškim

gospodom in podložnikom je dovolil vnovčevanje lastnih pridelkov tudi izven sejmov in celo, da jih nosijo na prodaj na Primorsko. Kmetom in drugim podložnikom je bilo še posebej dovoljeno, da kupujejo žito in druge pridelke, ki jih dobivajo zemljiški gospodje kot dajatve v naravi, in jih prodajajo ne le na tedenskih sejmih na Kranjskem, temveč tudi na Goriškem in v laških deželah. Blago, ki ga tam kupijo ali dobijo v zameno, vino, olje in drugo, pa smejo prodajati na Kranjskem.[27]

V privilegijih, ki naj bi zagotavljali mestom izključno pravico do trgovine, je bila kmetska trgovina vrzel, katere ni bilo mogoče več zapreti; težila je celo za razširjenjem svojega področja. Zato so se kranjska mesta z Ljubljano na čelu nenehno borila zoper kmetsko trgovino in se trudila, da se vsaj omeji, ko je ni bilo več mogoče popolnoma odpraviti.

Nov poskus razmejitve med meščansko in kmetsko trgovino je bil generalni patent od 23. decembra 1602. Za meščanstvo se je tedaj odločno potegoval škof Tomaž Hren. Patent je izčrpno navajal predmete, ki so sodili v eno ali drugo področje. Kmet je smel trgovati z žitom, živino in drugimi proizvodi poljedelstva in živinoreje, z lesnimi izdelki in raznimi izdelki domače obrti, n.pr. lodnom in platnom; smel je prodajati, toda le v mestih, sol in vino, katero je zamenjal za žito ali železo. Vsi drugi trgovski posli so bili pridržani meščanom. Te določbe so ostale odločilne vse 17. stoletje.[28] Toda zdi se, da je življenje malo upoštevalo to razmejitev, ki je gotovo puščala mnogo dvomov in nejasnosti. Redno se pojavljajo pritožbe deželnoknežjih mest in trgov zoper poseganje kmetske trgovine v področje meščanov in ravno tako se ponavljajo odločbe vladarjev, ki prepovedujejo razširitev kmetske trgovine čez meje, določene s patentom iz l. 1602 (1618, 1626, 1628, 1633, 1651, 1661, 1676, 1679, 1691, 1697, 1703).[29]

Splošna težnja tedanje trgovinske politike je bila še vedno, da le mestom in trgom prizna pravico trgovanja kot ene izmed njihovih družbenih funkcij, do katere drugi stanovi niso bili upravičeni.[30] Predpisi o prepovedi kmetske in druge podeželske trgovine so določali nekaj izjem od splošnega načela; izjeme so narekovale gospodarske in socialne nujnosti v deželi ter razmerje političnih sil v fevdalni dobi. Stanovska razdelitev družbenih funkcij ni bila vedno dosledno izvedena, kar se je pokazalo enkrat v svobodnejši, drugič v strožji interpretaciji pravic kmetske trgovine. Če so se pri vladarju pritoževala mesta, da se prepoved kmetske trgovine ne izvaja, je vladar obnovil prepoved, ki je kmetsko trgovino omejevalno razlagala. Ko pa je plemstvo, sklicujoč se na male kmetije na Kranjskem, zahtevalo, da se podložnikom pustijo stare pravice zamenjavanja in prodajanja blaga v zvezi s prevozništvom in tovorništvom, je vladarjev odgovor obseg kmetske trgovine širokosrčneje tolmačil.[31] Nejasne ali protislovne interpretacije seveda niso mogle poravnati nasprotij med meščansko in kmetsko trgovino, temveč so bile povod stalno ponavljajočim se sporom.

Prekupčevanje kmetov ni bila edina vrzel v sistemu tedanje na meščanske pravice vezane trgovine. Nič manjše konkurence kot kmetska trgovina niso v 17. stoletju povzročali trgovcem v mestih trgovci, ki so kupovali v deželi in izvažali razno blago s posebnimi cesarskimi dovoljenji. Iz političnih, največ pa iz finanč-

nih razlogov so vladarji izdajali proti plačilu primernih denarnih zneskov tujim trgovcem, posameznikom ali družbam, dovoljenja za izvoz (Passbrief) živine, žita in drugih kmetijskih pridelkov ter tudi izdelkov domače obrti. Tuji trgovci, bili so največkrat Italijani, so dobivali v zakup pravico nakupovanja in izvoza raznih deželnih proizvodov (apalt). Na podlagi te pravice so imeli monopol v trgovini z inozemstvom. Razumljivo je, da so bila za meščanske trgovce izvozna dovoljenja in apaltatorji velik kamen spotike.[32]

Proti koncu 17. stoletja zasledimo tudi razna dovoljenja, s katerimi so vladarji dajali pravico za trgovanje nemeščanom, n.pr. bivšim meščanskim trgovcem, ki jim je bilo podeljeno plemstvo. Ta pravica je dovoljevala sicer le trgovino na veliko in tranzitno trgovino; upravičenci niso smeli imeti prodajalnice in njihova trgovina naj ne bi okrnjevala meščanske trgovine ali bila vzrok za pritožbe.[33]

Povezano z mestnimi trgovinskimi pravicami in z uporabo obveznih trgovskih potov je bilo pobiranje prometnih pristojbin od trgovskega blaga. Blago, ki je prišlo v Ljubljano bodisi za prodajo v mestu ali je bilo na prehodu skozi mesto, je bilo podvrženo raznim mestnim in državnim davščinam. Mesto je pobiralo mostnino, to je mestno mitnino, imenovano mostni denarič (Prugg Pfening); od blaga, ki so ga tuji trgovci v mestu vskladiščili pa pristojbino za skladišče in tehtanje.

Prometne pristojbine so postale pomembnejša postavka mestnega finančnega gospodarstva šele v začetku 16. stoletja. Prej je imelo mesto le v zakupu pobiranje deželnoknežje mitnine.[34] Mostnina v mestno korist je bila uvedena l. 1477 z dovoljenjem cesarja Friderika III.[35] Dohodki mostnine, ki so jo pobirali po denariču od tovornega konja, ob semanjih dneh po dva denariča, je bila namenjena vzdrževanju in popravilu mostov. L. 1513 je cesar Maksimilijan to mitnino prepustil mestu, do tedaj jo je imelo le v zakupu.[36]

Najstarejša znana mitniška tarifa (Prugg Pfening Mautt Tariffa) iz l. 1532 je ohranjena v prepisu, napravljenem po mestni knjigi (Statt Buech).[37] Mitniška tarifa je vsebovala posamezne vrste blaga kot sadje, žito, kruh, platno, hodno platno, sukno, vino, maslo, sir, olje, loj, živino, kožuhovino, kože, predivo, volno, med, vosek, železnino, razne rokodelske izdelke in kramarsko blago. Pristojbine so bile določene v benečanskih šilingih (soldih) od tovora ali druge merske enote. Mitnina za tovor sadja, žita, soli, domačega vina je znašala en šiling, enako tudi za vola ali prašiča, za tovor olja, malvazije, medu in fig je bilo treba plačati štiri šilinge. Višje postavke so veljale za kožuhovino, kože, kramarsko blago in obrtne izdelke. Ob sejmih je bila mitnina dvojna, kar je veljalo tudi dan pred in dan po sejmu.

Naslednji ohranjeni mitniški red s tarifo, brez datuma, najbrž iz časa okrog 1560, se od prvega razlikuje po bolj sistematični razdelitvi in po uvrstitvi mnogovrstnega kolonialnega in špecerijskega blaga ter južnega sadja, ki v prvi tarifi ni bilo posebej navedeno.[38] Na prvem mestu so bile razne dišave, srebrne in zlate tkanine, žamet, svila, volneno sukno in druge boljše tkanine pod nazivom "beschlagen guett", kakor so tudi imenovali beneško blago, to je tisto, ki je prihajalo na srednjeevropski trg največ preko Benetk.[39] Beneškemu blagu sledi v mitniški tarifi kramarsko blago (Cramerey); pod tem skupnim nazivom je na-

šteto razno špecerijsko blago, južno sadje ter kovine kot svinec, kositer in baker. V tarifi iz l. 1532, ki teh vrst blaga ni imenoma navajala, je bilo beneško in kramarsko blago najbrž skupno zajeto s postavko kramarskega blaga, od katerega je bilo treba ob sejmih plačati 24 šilingov za tovor. Mitnina v tej višini je ostala za beneško blago tudi v naslednjih tarifah, za blago označeno kot kramarsko je znašala štiri šilinge od tovora. Glede tujcev je imela mitniška tarifa posebno določilo. Morali so plačati od vsega blaga 6 šilingov od tovora kot skladiščnino, od blaga, prodanega v mestu, pa mitnino po tarifi; isto mitnino kot prodajalec je moral plačati tudi kupec. Po vodi prispelo blago je bilo mitnine prosto, ker je bilo zanj treba plačati posebno vodno mitnino.

Mitniška tarifa iz l. 1595 se od predhodne razlikuje glede vrst blaga, za katere določa mitnino. Obsega namreč le blago, zajeto s prejšnjo tarifo v skupinah beneškega in kramarskega blaga, torej trgovsko blago, povečini uvoženo iz drugih dežel. Ne omenjajo se sadje, žito, živina, vino, sol ter razni obrtniški izdelki.[40] V tarifi torej manjkajo predvsem proizvodi, ki so jih prodajali največ neposredni proizvajalci, kmetje in rokodelci. Niso znani razlogi za spremembe mitniške tarife, po kateri naj bi bili najpomembnejši predmeti potrošnje izvzeti od obremenitve z mestno mitnino. Ni izključeno, da jih je treba iskati v državnih prometnih pristojbinah za Ljubljano (Ordnung Aufschlags, Zoll und Auftax zw Laybach), ki so s tarifo od 18. septembra 1595 zajele predvsem tiste predmete, katerih mestna tarifa ni vsebovala, to je živino, platno, predivo, kože, usnje, železo in železne izdelke, baker, svinec, živo srebro ter žito.[41]

L. 1614 je nadvojvoda Ferdinand dovolil na prošnjo mesta pobiranje dvojne dotedanje mestne mitnine, da je krilo izpadek davka od 30 meščanskih hiš, ki so jih pokupili jezuiti za zgradbo svojega kolegija in so postale davka proste.[42] Potrebo po povišanju mostnine je mesto utemeljevalo zlasti s stroški za vzdrževanje in popravljanje obzidja, mostov in mestnih stavb. Dvojna mostnina je bila dovoljena pod pogojem, da se mesarske stojnice premestijo iz Čevljarskega mosta na drug primeren kraj, na mostu pa se na stroške mesta postavijo prodajalnice. Verjetno je bila zveza med povišanjem mitnine in preureditvijo mosta razlog, da so za mitnino pričeli v večji meri uporabljati naziv mostnine (Pruckh Mauth ali tudi Pruckhpfening). Ohranjeni izvod tarife dvojne mostnine, ki pa je iz poznejšega časa, navaja posamezne predmete na isti način kot mitniška tarifa iz l. 1532.[43] Vsebovala je tudi predmete, ki jih v tarifi iz l. 1595 ni bilo, kot sadje, žito, živina, vino, sol itd. Podvojitev mostnine je pri nekaterih prizadetih naletela na ugovore. Deželne stanove, ki so se pritoževali, je vladar sicer opozoril, da pri slabem finančnem stanju ni bilo drugega izhoda za pridobitev potrebnih sredstev, toda tolažil jih je z obljubo, da bo povišanje le začasno.[44] Tarifo dvojne mostnine je mesto na novo objavilo l. 1637 v obliki kot je bila mitninska tarifa iz časa okrog l. 1560. Mostnina je bila v tej tarifi za nekatere vrste blaga, n.pr. beneško in špecerijsko, izražena v beneškem in avstrijskem denarju, v šilingih in krajcarjih, pri večini blaga pa le v krajcarjih. Najbrž je bila želja, preprečiti nadaljnje pritožbe, razlog, da je magistrat mostninsko tarifo dve leti pozneje predložil vladarju v odobritev in potrditev. Potrjena tarifa dvojne mostnine od 12. aprila 1639 je dobila določbo, da je cesarsko blago mostnine oproščeno, tudi gospodje in deželani, kolikor so že do tedaj uživali prostost, ostanejo te pristoj-

bine prosti.[45] Tarifa je vsebinsko enaka tisti, ki jo je objavil magistrat, le oblika je drugačna. Je bolj sistematično izdelana z združitvijo sorodnih vrst blaga v posameznih skupinah. Postavke v tej tarifi so bile izražene le v avstrijskem denarju. Najvišja postavka je bila 32 kr od tovora beneškega blaga; za žito in sol je znašala 2 kr od tovora.

Tudi po cesarjevi potrditvi niso prenehale pritožbe zoper obremenitev tranzitnega blaga, zlasti železa. Izražen je bil celo dvom o upravičenosti mostnine, ker da je mesto doseglo cesarjevo potrditev na podlagi netočnih podatkov. Magistrat se je moral braniti očitka, da z mostnino obremenjuje blago, ki je bilo oproščeno, n.pr. tranzitno blago, prispelo po vodi, dopuščal pa je možnost, da so mestni uslužbenci iz nevednosti pobirali več, kot bi smeli.[46]

Fužinarji in trgovci z železom, ki so mostnini najbolj nasprotovali, so dosegli, da je pod cesarjem Leopoldom prišlo do revizije tarife iz l. 1639. Revizija tarife se ni omejila le na mestno, zajela je tudi državne in ostale mitnine, ki so jih imela gospostva, mesta in trgi. Nova tarifa za pobiranje dvojne mostnine je bila Ljubljani odobrena 1. julija 1680.[47] Po ponovnih sporih s trgovci, ki so skozi Ljubljano tovorili železnino, je mesto pristalo na znižanje ustrezajoče postavke mostnine. Po tarifi iz l. 1639 je mostnina od tovora železa ali železnih izdelkov znašala 5 kr in 1 denarič ter je bila znižana za železo na 3 kr, za železne izdelke na 4 kr od tovora. Postavke za druge vrste blaga so ostale neizpremenjene. Zaradi preprečenja novih sporov je novo potrjena tarifa iz l. 1680 določala, da so v dednih deželah bivajoči fužinarji in trgovci dolžni od svojega blaga, ki ga vozijo skozi mesto, plačevati le mostnino po tej tarifi ne pa tehtarine in skladiščnine; Benečani in drugi tujci so morali poleg mostnine plačevati tudi skladiščnino. Mostnine je bilo oproščeno cesarsko in drugo s kameralnimi propustnimi dovoljenji opremljeno blago; plemiči in deželani niso plačali mitnine, kolikor so že do tedaj uživali oprostitev. Mitniški red vsebuje končno določbo, da mora biti tarifa javno razobešena v mitniških prostorih, tako da bi se mogel vsakdo prepričati o višini dolžne mitnine.

Po privilegiju cesarja Maksimilijana, s katerim je Ljubljana dobila pravico za vskladiščenje in tehtanje trgovskega blaga, so morali tuji trgovci v mesto pripeljano blago vskladiščiti, prodano ali kupljeno blago pa so morali stehtati na mestni tehtnici; mesto je imelo pravico pobirati pristojbine, skladiščnino in tehtarino.

Kdaj je bil izdan prvi skladiščni red s tarifo in kakšen je bil, se ni dalo ugotoviti. Sredi 16. stoletja se skladiščni red omenja le v mestni mitniški tarifi, kjer je bilo določeno, da morajo tujci, to je tisti, ki niso bili naseljeni v avstrijskih dednih deželah, kot n.pr. Benečani, Ogri, Salzburžani in podobni, plačati skladiščnino v višini 6 šilingov od tovora. Po vrstah blaga diferencirana skladiščna tarifa je ohranjena verjetno iz druge polovice 17. stoletja, naslanjala se je na mostninsko iz l. 1639.[48] Seznam predmetov, od katerih je določena skladiščnina, in njihova razdelitev v skupine sta ista kot v omenjeni mostninski tarifi, manjka le živina, žito in sadje, torej proizvodi, ki za trgovanje in vskladiščenje po Maksimilijanovem privilegiju niso prihajali v poštev. Skladiščnina je znašala največ 40 kr od tovora; toliko je bilo treba plačati za benečansko blago (beschlagene

Guetter), sukno in platno, tarifa 20 kr. je veljala za tovor nožev, volfsberških pasov, nürnberškega blaga, hodnega platna, dvonitnika (cviliha), voska, prediva, volne in kožuhovine, za tovor volovskih kož je bilo treba plačati 16 kr., za tovor sira in masla 13 kr. 1 denarič, za tovor špecerijskega in drugega blaga, sladkega vina in železnine 8 kr., za tovor suhe robe 5 kr. in 1 denarič. Za nekatere predmete je bila določena skladiščnina tudi od kosa, teže ali druge merske enote ter od vrednosti. Skladiščno pristojbino je pobiral mestni tehtnični mojster.

Za tehtanje blaga je znašala pristojbina 3 kr. stare deželne veljave za stot. Mestni tehtnični mojster ni bil upravičen zahtevati tehtarine za blago od strank, ki so pri dohodu v mesto plačale skladiščnino pri mestnih vratih, temveč jim je moral stehtati blago brez plačila posebne pristojbine. Ta določba kaže, da je mesto zahtevalo plačilo skladiščnine ob mestnih vratih, ko je blago prestopilo mestno mejo, čeprav ni bilo vskladiščeno. Pristojbina je bila v tem primeru le fiskalnega značaja, saj ni mesto nudilo v zameno nikake usluge. Za tehtanje blaga, ki ga je opravljal mestni tehtnični mojster in ni bilo v zvezi z vskladiščenjem, so veljale posebne pristojbine.

Tehtnični red iz srede 16. stoletja je določal tehtarino v raznih postavkah za različne vrste blaga.[49] Tako so morali tujci plačati za tehtanje voska ob tržnih dneh in sejmih (in der freiung vnnd in khirchtagen) skozi štiri dni 4 solde (šilinge) od stota, drugače 2 solda. Za svinec, baker, cin in kolomaz je znašala pristojbina ob sejmih 2 solda od stota, sicer 1 sold. Za predivo so plačevali skozi vse leto 4 solde od stota, ravno toliko tudi od volne. Za maslo, med, olje, postne jedi in železo je bila določena pristojbina ob sejmih 2 solda od stota, drugače en sold. Kositrarji naj bi se glede pristojbine sporazumeli s tehtničnim mojstrom. Za meščane je veljala ugodnostna tarifa, le za vosek in volno so plačevali isto pristojbino kot tujci, 4 solde od stota; za razno drugo blago, ki so ga dajali tehtati, niso plačevali več kot 1 sold od stota. Kar so prodali meščani pod enim stotom, ni bilo zavezano plačilu tehtarine.

Poleg tehtarine, ki je bila združena s skladiščno pravico, je mesto pobiralo še razne druge pristojbine v zvezi s trgovskim prometom in merjenjem blaga. To so bile pristojbine za merjenje žita, soli, platna in vina, ki niso bile pomembne le za trgovce, temveč tudi za mestne prebivalce, ki so kupovali na trgu omenjene proizvode za svoje potrebe. Kako je do uvedbe merjenja in pristojbin prišlo, ni znano. Ko je moralo mesto konec 18. stoletja dokazovati pravico do teh pristojbin, je trdilo, da se merjenje izvaja že oddavnaj. Merilci žita in soli se omenjajo v najstarejših zapisnikih mestnega sveta.[50] Ohranjene mestne računske knjige od l. 1581 naprej imajo pristojbine od merjenja žita, soli, platna in vina kot posebne postavke med dohodki.[51] Pristojbine od merjenja soli, platna in vina je mesto oddajalo v zakup, zato se ti mestni dohodki skoraj vso dobo niso bistveno spreminjali. Glavno korist od njih so imeli zakupniki, kajti znesek pobranih pristojbin je zakupnino gotovo znatno presegal. Dohodki od merilne pristojbine za žito so bili v prvih treh desetletjih 17. stoletja izredno visoki; v desetletju 1601-1610 so znašali letno poprečno 374 gld. 15 kr., 1611-1620 503 gld. 74 kr. in 1621-1630 543 gld. 11 kr., kar je bilo dva- do štirikrat toliko kot v prejšnjih ali naslednjih desetletjih.[52] Če se je znesek pobrane pristojbine od merjenja žita gibal skladno

s prometom in ni bil tudi posledica kakšnih sprememb v višini ali načinu pobiranja merilne pristojbine, kar se ni dalo ugotoviti, potem je žitna trgovina v Ljubljani v navedenih desetletjih dosegala svoj največji obseg v dobi, ki jo obravnavamo.

Razvoj in spremembe v obsegu celotne ljubljanske trgovine izražajo dohodki mestne mitnine ali mostnine. Seveda je tudi pri tem treba upoštevati spremembe v mostninski tarifi, ki je bila l. 1614 podvojena. Mestno mitnino so pobirali prvotno pri treh mestnih vratih, Špitalskih, Samostanskih in Starotrških, pozneje pa tudi pri Nemških vratih.[53] Šele l. 1688 se v računski knjigi pojavijo dohodki od Vodnih vrat, kjer je pobiranje pristojbin bilo dano v zakup. Vicedomska vrata se v zvezi s pobiranjem mitnine ne omenjajo, najbrž so bila brez blagovnega prometa. V računskih knjigah so dohodki, ki jih je mestu donašala mitnica, vpisani za vsaka izmed štirih mestnih vrat posebej, razen tega so med dohodki še posebne postavke "od mestnega mitničarja" (Vom Stattmautner). Naloga mestnega mitničarja je bila pobiranje mitnine, tehtarine in skladiščnine.[54] V knjigi dohodkov te pristojbine niso ločeno izkazane; ker so skladiščnino pobirali tudi pri mestnih vratih, je torej vsebovana vsaj delno skupno z mitnino ali mostnino. Postavka med dohodki od mestnega mitničarja vsebuje v glavnem tehtarino, kajti v računskih knjigah se pri vplačanih zneskih večkrat omenja, da jih je položil tehtnični mojster.[55] Vsaj včasih je bila vmes skladiščnina.[56] Od l. 1652 naprej, ko je bila tehtarina v zakupu, se postavka "od mestnega mitničarja" nanaša le na tehtnično pristojbino.[57]

Prvi ohranjeni obračun o dohodkih iz mitnine, tehtarine in skladiščnine je za leti 1566 in 1567; prvo leto so ti dohodki znašali 349 gld. 39 kr., naslednje leto pa 319 gld. 24 kr.[58] Za dobo od l. 1581 naprej, odkar so ohranjene računske knjige, so - z izjemo štirih let - podatki na razpolago. Poprečni letni dohodki, izračunani po posameznih desetletjih, so znašali:[59]

Desetletje	Pri mestnih vratih	Od mestnega mitničarja
1581 - 1590	936 gld. 16 kr.	150 gld. 13 kr.
1591 - 1600	647 " 13 "	174 " 2 "
1601 - 1610	806 " 39 "	149 " 21 "
1611 - 1620	1.348 " 18 "	275 " 39 "
1621 - 1630	1.121 " 52 "	318 " 43 "
1631 - 1640	1.460 " 16 "	253 " 29 "
1641 - 1651	1.532 " 32 "	234 " 27 "
1651 - 1660	1.436 " 37 "	229 " 12 "
1661 - 1670	1.154 " 31 "	240 " -
1671 - 1680	1.629 " 15 "	258 " -
1681 - 1690	1.498 " 19 "	260 " -
1691 - 1700	2.027 " 8 "	245 " -

Kolikor je mogoče po v gornjih številkah vsebovanih dohodkih iz prometnih pristojbin sklepati na razvoj trgovskega prometa v Ljubljani v primeri z leti 1566 in 1567, se je po obsegu zelo povečal. Nazadovanje v zadnjem desetletju 16. stoletja je treba pripisati spremembi mitniške tarife l. 1595, iz katere je iz -

padlo več vrst proizvodov. Potem vse do konca 17. stoletja ni bilo bistvenih sprememb, bila je doba stagnacije ali celo začasnega nazadovanja. Višji mitniški dohodki od desetletja 1611 - 1620 naprej so rezultat podvojene mostnine in ponovne obremenitve blaga, ki je bilo prej nekaj časa oproščeno mitnine. Sodeč po gibanju mitninskih dohodkov, je šele konec stoletja prišlo do živahnejšega zagona v trgovskem prometu.

Glede zneska pobrane mitnine so bila na prvem mestu daleč pred drugimi Špitalska vrata. Na ta vrata sta odpadli dve tretjini, proti koncu 17. stoletja je njihov delež pričel še naraščati in je dosegel skoraj 80 %. V dobi cest je šel ves promet po suhem z Gorenjske, Štajerske in Primorske skozi Špitalska vrata. Znatno manjši promet z dolenjske strani so posredovala Starotrška (Karlovška) vrata; Samostanska in Nemška vrata sta imeli le lokalen pomen. [60]

Poleg mestnih prometnih pristojbin je bilo treba od blaga, ki je šlo skozi Ljubljano, plačevati še državne. Tuji trgovci so morali plačevati deželnemu knezu od kupljenega blaga štiridesetino (Quarentes), znašala je tri šilinge črnih novcev od vsakega goldinarja. Za trgovino je bila štiridesetina veliko breme, ker je bilo treba na morebitni poti skozi Trst od istega blaga plačati ponovno štiridesetino v tem mestu. Trgovci so se pričeli Ljubljane izogibati, kar je škodilo ljubljanski trgovini. Na prošnjo mesta je nadvojvoda Ferdinand 16. septembra 1524 pobiranje nadležne štiridesetine ukinil in je odredil, da morajo tuji trgovci še nadalje plačevati nabitek in mitnino (Aufschlag und Mauth) ter ne smejo kupljenega blaga odpeljati prej, dokler ga ni mestni tehtničar stehtal in niso plačali tehtarine v mestno blagajno. [61]

Tarifa državnih prometnih pristojbin "Ordnung Aufschlags Zoll und Auftax zw Laybach" od 18. septembra 1595 je določevala za nekatere vrste blaga tri različne davščine, nabitek (Aufschlag), Zoll (carino) in naklado (Auftax ali Aufsaz); nekatere vrste blaga so bile obremenjene le z nabitkom. [62] Ta tarifa ni pomenila v celoti nove obremenitve trgovskega prometa, kajti n.pr. na železo je bila že l. 1559 uvedena naklada 2 gld. na milenij (10 funtnih centov). Naklada je trgovino z železom težko prizadela in so se kranjska mesta zelo prizadevala, da bi dosegla omiljenje. [63]

Na prvem mestu tarife iz l. 1595 je bila živina, postavke pristojbin so bile določene na glavo. Za ogrsko govedo so bile davščine nižje kot za domačo. Od goveje živine, ki je šla skozi Ljubljano ter je bila prodana za zakol v deželi, kar je bilo treba dokazati s potrdili, se je plačeval le nabitek, razen od živine za Trst, katera je bila davščine oproščena. Tudi od drobnice, ki je ostala v deželi, se je plačeval le nabitek. Pri železu in jeklu ter železnih izdelkih so bile dvojne postavke, nižje za koroško in višje za kranjsko železo in jeklo ter izdelke kot žeblje, podkve, kose, srpe in drugo orodje. Od ostalih kovin je tarifa vsebovala še baker, koroški svinec in živo srebro. Ostali predmeti, obremenjeni s temi pristojbinami, so bili kože, kožuhovina, prekajeno svinjsko meso in slanina, maslo, pšenica, soržica, rž in žganje. Za star (4 mernike) pšenice je nabitek znašal 20 kr., za soržico 10 kr. Od pšenice in soržice, ki je šla v Trst, kar je bilo treba dokazati s posebnim potrdilom, so plačali le polovico nabitka; od pšenice za Gorico je nabitek znašal 12 kr., od soržice 6 kr.

L. 1627 je bila izdana nova tarifa, ki je v glavnem soglašala s tarifo iz l. 1595, le k nekaterim postavkam kot n.pr. platno, hodno platno, sita, laneno predivo in konoplja, železni izdelki, baker, svinec, živo srebro, kožuhovina in kože ter žganje je prišel povišek (Steigerung) 6 kr. od tovora. Za žeblje in železno orodje je bila uvedena še nova carina 30 kr. V dodatku je določala nova tarifa, da plačajo kovači iz Kranja od svojih izdelkov, ki jih prodajajo po deželi, nabitek le enkrat; od izdelkov, ki so jih pripeljali iz sejmov nazaj in jih zopet vozijo na prodaj, niso dolžni ponovno plačevati. Posebna nižja tarifa je bila uvedena za vole, ki so šli za Loko in Tržič, ter za konje, ki niso šli iz dežele. [64]

Med državne prometne pristojbine, ki so jih pobirali v Ljubljani, sodi tudi vodna mitnina. Tarifa od 22. decembra 1579 je določala pristojbino za prevoz s čolnom (Schif-Lohn) ter vodno mitnino; vsebovala je postavke za vrste blaga, razdeljene na način, kot je bil uporabljen pri mestnem mitniškem redu iz iste dobe.[65] Postavke pristojbin so bile za tujce (Gast oder Auslender) višje kot za meščane. Tujci so morali plačevati n.pr. za tovor benečanskega blaga (beschlagen Gut) 16 kr. 1 denarič, za tovor kramarskega blaga 7 kr. 3 d., meščani 10 kr. ter 3 kr. 3 d.

Predpisi o prometnih pristojbinah so, kot večina ostalih trgovinskih predpisov, pogosto favorizirali meščane v primeri s tujci, ki so morali plačevati višje pristojbine. Finančna bremena so vplivala na cene in posredno na obseg prometa ter na smeri trgovskih potov. Marsikateri trgovec si je skušal prihraniti plačilo davščine v Ljubljani ter se je mestu izognil, ne vedno na zakonit način, temveč tako, da je svoje blago pretihotapil iz dežele po stranskih poteh, ob katerih ni bilo mitnic.

Višji cesarski mitničar se je l. 1711 pritoževal nad nepravilnostmi mestnih organov pri pobiranju mostnine; trdil je, da se ne držijo nobene tarife, temveč pobirajo od trgovcev in tovornikov enkrat več, drugič manj. Trgovci, ki so kupčevali na veliko s platnom, mezlanom, siti in žeblji, se Ljubljane izogibljejo ter hodijo po drugi poti ne daleč od Polhovega Gradca proti Italiji, deloma sicer pridejo do podrejenih mitniških uradov v Planini in Postojni, deloma pa tihotapijo blago skozi gozdove in čez hribe. Takih tihotapcev je bilo vedno več, dohodki na mitnicah so nazadovali. [65a] Verjetno niso bile le nepravilnosti pri pobiranju mitnine povod za tihotapstvo, marveč tudi davščine, ki so mnogokrat prav občutno bremenile blago.

Na načelih trgovinske politike se skozi dvestoletno obdobje ni dosti spreminjalo. Privilegiji, ki so preveč enostransko ščitili mesto v njegovih izključnih trgovskih pravicah, so sami izzivali odpor, saj so imeli včasih neugodne posledice celo za meščansko trgovino. Treba jih je bilo omejiti, kot se je pokazalo n.pr. pri skrajšanju prvotno na šest tednov določene skladiščne dobe na tri dni ali pri koncesijah napravljenih kmetski trgovini. V marsičem je pretoge predpise okrnilo življenje samo. Tudi za to je primer kmetska trgovina ter vedno večje uveljavljanje nemeščanskega elementa v trgovini. Nekatere mestne pravice so ohranile pomen le zaradi svojega fiskalnega značaja. Tako je bilo s skladiščnino, mesto jo je terjalo od tujih trgovcev, četudi svojega blaga niso hranili v mestnem skladišču. Primernega skladišča v Ljubljani menda sploh niso postavili, zadovoljili so se z za-

silno shrambo; ta je bila sredi 17. stoletja v tako slabem stanju, da tuji trgovci boljšega blaga niso v njej shranjevali, temveč v raznih meščanskih hišah.[66] Mesto je na to pristalo in se zadovoljilo s pobiranjem skladiščne pristojbine, dasi je tak postopek odpiral vrata možnostim izigravanja določbe, ki je dajala meščanom prednosti pri nakupovanju tujega blaga. Dejansko življenje je vedno bolj prihajalo v nasprotje s starimi privilegiji, ker so postajali ovira gospodarskega razvoja. Vedno bolj se je občutila potreba za odstranitev marsikaterih vezi, ki so hotele držati gospodarstvo v dotedanji obliki.

Trgovci in trgovska organizacija

V političnem in gospodarskem življenju ljubljanskega mesta so trgovci imeli vodilno vlogo. V 16. stoletju je bilo od 29 znanih županov 19, od 47 mestnih sodnikov 27 trgovcev; v 17. stoletju med 23 župani 12 in 38 sodniki 23 trgovcev.[67] V notranjem in zunanjem svetu so bili trgovci vedno močno zastopani. Vodilnega položaja trgovcem ni moglo dati njihovo število, marveč le gospodarska moč.

Ni podatkov o številu ljubljanskih trgovcev v 16. stoletju, šele iz konca stoletja so se ohranili seznami trgovcev, ki so se udeleževali mestnih letnih sejmov in so od mesta dobili sejmske stojnice proti plačilu določenih pristojbin. Sejma v novembru 1591 se je udeležilo 15 ljubljanskih trgovcev in kramarjev, 6 od teh je trgovalo s suknom.[68] Najbrž to niso bili vsi ljubljanski trgovci.

Za 17. stoletje so ohranjene mestne davčne knjige, iz katerih je mogoče ugotoviti vsaj približno število davkoplačevalcev, ki so se ukvarjali s trgovino. Popolni tudi ti podatki niso, kajti v davčnih knjigah ni vedno naveden poklic davčnega zavezanca.

Po davčnih knjigah je število trgovcev in kramarjev v Ljubljani znašalo v posameznih letih:[69]

Leto		Leto	
1615	16	1660	29
1620	26	1670	27
1630	32	1680	23
1640	34	1690	30
1651	36	1700	22

Zaradi pomanjkljivih vpisov navedene številke ne dajejo za vsa leta celotnega stanja ljubljanskega trgovstva, dasi so verjetno za nekatera leta blizu resničnega stanja. Seznam zavezancev mesnega krajcarja iz l. 1706, ki je zajel družinske poglavarje in osebe z lastnim gospodinjstvom, je navajal 44 oseb, ki so se ukvarjale s trgovino. Od teh je bilo 15 trgovcev, 3 materialisti (trgovci s špecerijskim, kolonialnim in drogerijskim blagom), 13 kramarjev, 7 branjevcev in proda-

jalcev južnega sadja, 4 trgovci z vinom in 2 starinarja.[70] V podatkih iz davčnih knjig so upoštevani trgovci in kramarji, kolikor so pač bili kot taki označeni ali je bilo navedeno, da jim je bil predpisan obrtni davek od trgovine ali kramarije.

Z medsebojnim primerjanjem navedenih številk po posameznih letih pridemo do zaključka, da je bilo v Ljubljani v 17. stoletju poprečno okrog 30 trgovcev in kramarjev, številke, ki so znatno izpod 30, ne ustrezajo dejanskemu stanju in so rezultat nepopolnih vpisov v davčnih knjigah.

Število branjevcev, prodajalcev živil in sadja se more za nekatera leta ugotoviti iz mestnih računskih knjig. V knjige prejemkov so vpisovali pristojbine, ki so jih plačevali mestu branjevci in podobni prodajalci. L. 1696 je bilo 19 branjevk, ki so mestu plačevale po 1 gld., poleg branjevk je bilo še 8 oseb, ki so prodajale živila in so plačevale po 1 gld. 46 kr. 2 d., torej je bil obseg njihovega prekupčevanja večji kot pri branjevkah, ter 2 Vipavca, ki sta pod Tranče prodajala sadje in plačevala za to tudi po 1 gld. letne pristojbine.[71] L. 1700 je bilo po računski knjigi 16 branjevk, 6 prodajalcev živil, 2 Vipavca ter 2 prodajalki, ki sta plačevali po 1 gld. 46 kr. 2 d. za pravico prodaje suhega sadja ob tržnih dneh.[72]

V Ljubljani so prevladovali trgovci tujega, nemškega ali laškega, rodu. V 16. stoletju zasledimo vrsto trgovcev z laškimi imeni, ki so opravljali župansko ali sodniško funkcijo. Za 17. stoletje, ko imamo imena trgovcev in kramarjev v davčnih knjigah, lahko nekoliko tudi po priimkih sklepamo na njihovo narodnostno poreklo. L. 1651 je bilo med 26 trgovci 12 z laškimi ali furlanskimi, 6 z nemškimi, 8 pa s slovenskimi priimki. Kramarji so bili povečini slovenskega rodu, od 10 jih je imelo 7 slovenske, ostali nemške priimke.[73] Trgovci italijanskega izvora prvotno niso bili tako številno zastopani; v prvi polovici 16. stoletja so med pomembnejšimi ljubljanskimi trgovci bili Nemci v večini. Takrat so bile tudi trgovske zveze z nemškimi deželami intenzivnejše kot pozneje, ko so v trgovini prevladovali stiki z Italijo. Nazadovanje števila nemških trgovcev v 17. stoletju je verjetno nekoliko v zvezi tudi z verskimi razmerami, protestantom naselitev v naših deželah ni bila dovoljena. Laški trgovci so v znatnem številu obiskovali Ljubljano, udeleževali so se ljubljanskih in drugih sejmov, pa tudi neupravičeno krošnjarili po deželi ter delali precejšnjo konkurenco meščanski trgovini. Zato so trgovci v mestih zahtevali, naj se Lahkom trgovanje omeji. Vendar jih iz naše trgovine ni bilo mogoče izločiti; nekateri beneški in drugi laški trgovci so si namreč pridobili meščanske pravice v Gorici, Trstu in na Reki ter s tem tudi pravice drugih meščanov v avstrijskih deželah; niso bili več tujci. Marsikateri izmed laških trgovcev in krošnjarjev je v Ljubljani kljub začetnemu nasprotovanju domačih trgovcev pridobil meščansko pravico in se v mestu naselil.[74] Gotovo so gospodarski razlogi navajali mestno upravo, da je dovoljevala priseljevanje tujih trgovcev - konkurentov in jih sprejemala za meščane. Zdi se, da je bilo trgovsko življenje Ljubljane v veliki meri odvisno od teh priseljenih trgovcev, ki so s seboj prinesli morda le malo kapitala, toda brez dvoma nekaj več trgovskega duha ter trgovskih zvez in izkušenj, s katerimi so dali mestni trgovini novega zagona.

Na ozemlju Ljubljane so bili trgovci zelo neenakomerno naseljeni. Pravi trgovski del je bil Mestni trg, kjer je l. 1651 živelo 16 trgovcev, 9 jih je stanovalo na Novem trgu in le eden na Starem trgu. Vsi trgovci so živeli znotraj mestnega

obzidja; kramarji so bili naseljeni po vsem mestnem teritoriju. Od 10 kramarjev je bil eden na Mestnem trgu, 5 na Starem trgu, 2 v predmestju sv. Janeza, 1 pred Samostanskimi in 1 pred Špitalskimi vrati.[75]

Trgovstvo je imelo svojo bratovščino; prva znana omemba o njej je iz l. 1603. Tedaj je bratovščina trgovcev v Ljubljani prosila škofa Tomaža Hrena, naj posveti oltar v stolni cerkvi, ki ga je na svoje stroške postavila v kapeli sv. Ane za odvrnjenje kuge.[76] Mestne računske knjige iz začetka 17. stoletja kažejo, da je mesto izplačevalo trgovski bratovščini 7 % obresti od naložene glavnice 500 gld. Z obrestmi je bratovščina vsako leto oskrbela doto za revno meščansko hčer.[77] Bratovščina je opravljala tedaj predvsem verske in dobrodelne naloge, o njenem delovanju kot gospodarske in stanovske organizacije ljubljanskih trgovcev manjka iz tega časa vsaka sled. Tudi morebitni cehovski statut ni znan. Šele pozneje je bratovščina dobila pravila, ki so urejevala pravice ljubljanskega trgovstva in njegovo gospodarsko področje. Magistrat je tak statut potrdil 16. avgusta 1660; po potrditvi vicedoma je 6. oktobra 1660 dobil odobritev cesarja Leopolda.[78] Z novimi potrjenimi pravili je bila urejena, kot je bilo v njih izrecno ugotovljeno, dotedanja praksa, ki jo je bratovščina uveljavila.

V prvem členu določajo pravila, da trgovci in kramarji izvolijo svoji bratovščini dva cehovska mojstra. V naslednjih štirih členih so določbe verskega značaja, o zaščitnikih bratovščine, o udeležbi pri verskih obredih itd. Pogoji za sprejem med trgovce so bili določeni v šestem členu. Kdor je hotel postati trgovec, je moral biti prej štiri leta v službi pri trgovcu; od tega služboványja je bil oproščen tisti, ki se je poročil s trgovčevo vdovo ali hčerjo. Potrebno pa je bilo, da ga je mesto sprejelo za meščana. Naslednji člen je določal, da ne sme noben rokodelec, ki opravlja svoje rokodelstvo, pa ni član trgovske bratovščine, imeti trgovino ali kramarijo. Člen 8. je bil namenjen tujim trgovcem. Tuji trgovci, ki so prinašali izven časa sejmov v deželo razno blago naprodaj, so ga morali najprej ponuditi domačim trgovcem. Če ga ti niso potrebovali, ga je bilo treba odpeljati iz dežele ali pa vskladiščiti do prihodnjega letnega sejma, kot so predpisovali potrjeni skladiščni privilegiji. Ravno tak je bil postopek z blagom, ki ni bilo na sejmih prodano. Če se kdo zaloti, da prodaja blago izven sejmskega časa, mu brez nadaljnjega zapade. Tudi ne sme nihče, ki ni meščanski trgovec, imeti prodajalno ter prodajati ali kupovati izven sejmskega časa. Deveti člen je imel določbe o sejmih v Ljubljani. Od petih sejmov so trajali trije po 3 ter dva po 14 dni. Tuji trgovci so smeli en dan pred sejmom blago razložiti, po sejmu so morali blago, ki ni bilo prodano, zopet vskladiščiti. Zadnji, deseti člen je zagotavljal vsem v bratovščini včlanjenim trgovcem pravico, da po svoji volji in v svojo največjo korist po stari navadi kupujejo in prodajajo v vsakem času med sejmi in izven sejmov.

Po smrti cesarja Leopolda I. je ista pravila potrdil cesar Jožef I.[79] Kot vsa cehovska pravila so imela tudi pravila trgovske bratovščine glavni namen, da izključijo ali vsaj omejijo konkurenco tujih trgovcev ter zavračajo poseganje netrgovcev v področje trgovine. Novih pravic v tem pogledu trgovstvu niso dajala, potrdila so le to, kar je veljalo. Pravice trgovstva so bile tedaj že z marsikatere strani ogrožene. Zato se je tudi čutila potreba, da se v statutih bratovščine na novo izrazijo in da jih vladar potrdi.

Pravila iz l. 1660 sicer govorijo o trgovcih in kramarjih, toda ne pojasnjujejo, v čem je razlika med obema kategorijama. Najbrž se v svojih pravicah kramarji niso razlikovali od trgovcev, ter je bil le obseg trgovine in morda tudi blago, s katerim so trgovali, odločilno za njihov naziv. Tudi iz obdavčenja z obrtnim davkom se vidi, da je skoraj vedno bila med trgovci in kramarji razlika glede obsega trgovine. Najvišji znesek obrtnega davka, ki je bil predpisan posameznemu trgovcu, je znašal 50 gld., najnižji pa 1 gld., toda to je bil izjemen primer, kajti vsi drugi trgovci so plačevali 4 gld. in več ter je bilo le 6 takih, ki so plačevali manj kot 10 gld. Med kramarji sta bila dva, ki jima je bil predpisan večji znesek sicer v navadi pri trgovcih, enemu 15, drugemu 12 gld., ostali so plačevali po 5 in manj goldinarjev. Nižje številke obrtnega davka pri kramarjih kažejo na manjši obseg njihovih trgovin v primeri s trgovci. L. 1651 je bilo v vsem mestu predpisanih 1620 gld. 50 kr. obrtnega davka, na trgovce in kramarje je odpadlo 488 gld., kar je bilo 30 % celotnega zneska. [80] Ta odstotek kaže, da je imelo trgovstvo večji delež na gospodarski moči mesta, kot bi ustrezalo številu trgovcev in kramarjev.

Večina ljubljanskih trgovcev je bila po obsegu poslovanja in po gospodarskem vplivu le krajevnega pomena. Bili pa so posamezniki, ki so svoje trgovanje razširili po celi deželi ali še celo preko deželnih in državnih mej. S svojo trgovino so si pridobili večja premoženja in večjo gospodarsko moč. Skoraj redno in pogosto celo ponovno jih srečujemo kot župane ali sodnike na čelu mestne uprave. Mnogi so si tudi pridobili plemstvo in zemljiška gospostva, trgovanje so kot plemiči v začetku tega obdobja še opuščali, pozneje pa ne več; nekateri so kot fevdalci igrali na naši zemlji v političnem in gospodarskem življenju pomembnejšo vlogo.

Med takimi predstavniki ljubljanskega trgovstva je bil v začetku 16. stoletja Janez Lanthieri, ki je postal prvi ljubljanski župan. [81] Rodbina Lanthieri je izvirala iz Bergama; okrog l. 1500 so Lanthieriji že bili v Ljubljani. Janez Lanthieri je trgoval z železom. Tudi Anton de Lanthieri, Janezov brat, je postal ljubljanski župan. Bil je član trgovske družbe, v kateri je bil udeležen med drugimi Lenart Praunsberger, ki je bil dvakrat izvoljen za mestnega sodnika in enkrat za župana. Družba je trgovala z živino, kožami, suknom, železom in južnim sadjem doma, v Rimski Marki, Lombardiji, na Ogrskem in drugje, nekaj časa je preskrbovala Trst z mesom; razšla se je l. 1512. Nato je Anton Lanthieri trgoval zlasti z železom, imel je tudi prodajalno sukna in verjetno še drugega blaga. Bil je udeležen pri trgovski družbi v Beljaku, katere člani so se ukvarjali z rudarstvom. [82] Cesar Maksimilijan mu je 31. marca 1518 potrdil staro plemstvo in grb. Sin Gašper je očetovo bogastvo še pomnožil. L. 1527 je prejel od kralja Ferdinanda v zastavo za posojenih 12.000 renskih goldinarjev grad in gospostvo Vipavo, ki jo je končno kupil l. 1533 za 18.000 gld.; istočasno je kupil gospostvo in grad Rihenberk za 12.000 gld. in pa Baumkirchnerjev stolp, kar mu je vse bilo že zastavljeno. [83] Kot zemljiški gospodje so se Lanthieriji ukvarjali tudi z industrijo; v Valvasorjevem času so imeli na Vipavskem fužine in železarno, v kateri so izdelovali železne retorte za idrijski rudnik, ter mlin za papir. [84]

Pankracij Lustaller je bil prvotno krojač, pozneje trgovec in menda celo

gradbeni podjetnik. Trgoval je z raznim blagom, svincem, nürnberškim blagom itd. tudi izven dežele. Bil je večkrat mestni sodnik in župan. Njegov sin Pankracij je bil kot oče trgovec; trgoval je s kovinami. Ni pa imel sreče, zašel je v velike dolgove, moral je zastaviti svoje deleže pri idrijskem rudniku in prepustiti svoje nepremičnine upnikom. [85]

Skozi dve generaciji je bila v ljubljanski trgovini pomembna družina Posch. Jurij Posch, ljubljanski meščan in veliki trgovec, je kupčeval z najrazličnejšim blagom, imel je tudi največjo vinsko trgovino in vinotoč v Ljubljani. Opravljal je bančne posle, menjavo denarja in posojanje na trgovsko blago. Bil je v kupčijskih zvezah z idrijskim rudnikom in zalagal z denarjem kupce živega srebra. Za takratne razmere si je pridobil veliko premoženje, govorili so, da je imel 40.000 gld. Njegov sin Volbenk je očetovo podjetje še razširil. Na Reki je kupoval olje, s katerim je zalagal Novo mesto, imel je kupčijske zveze s Trstom, Gorico, Reko in Beljakom, trgoval s pepeliko in solitrom, ki ga je izvažal na Hrvatsko, prodajal živino na Laško, bil v trgovskih zvezah s Firenčani, kupoval menice od inozemskih trgovcev in jih izterjaval v Ljubljani. Za trgovce v Italiji je bil bankir, Ljubljančanom je posojal denar na obresti. Njegov faktor (zastopnik), zlasti za Slovensko marko, je bil poznejši zet Janez Dorn, na katerega tudi naletimo med mestnimi sodniki in župani. Volbenk Posch je bil l. 1520/21 ljubljanski župan, umrl je l. 1536. [86] Za nedoletnega sina J.K. Poscha so najprej varuhi vodili trgovske posle; ko je postal polnoleten, je uspešno nadaljeval očetovo trgovino. Bil je takrat eden največjih trgovcev z železnino; največ je izvažal koroško železo v Italijo. Kakor oče je tudi on zalagal Dolenjsko z oljem. [87]

Zlasti na Hrvatsko je bilo usmerjeno delovanje trgovske in rudarske družbe Lenarta Gruberja, Marka Stettnerja ter tovarišev. Družba je stopila v poslovne stike z grofom Nikolajem Zrinjskim, lastnikom rudnika srebra in svinca v Gvozdanskem. Daljšo dobo je izkoriščala ta rudnik in ga oskrbovala s potrebščinami. Pri rudarski družbi je bil pozneje udeležen ljubljanski meščan in trgovec Jošt Gwinner. Marko Stettner se je ukvarjal s prodajo svinca, ki ga je izvažal preko Reke in Trsta. Trgoval je tudi s kožami in kot član rudarske družbe idrijskega rudnika je sodeloval pri prodaji njegovih proizvodov. Po njegovi smrti je vodil posle Krištof Stettner, nato Marko Stettner ml., ki se je pozneje v večjem obsegu ukvarjal z denarnimi posli. Posojal je denar fevdalcem in deželnim stanovom. Oba Marka Stettnerja sta se uveljavljala v mestni upravi; starejši je bil enkrat mestni sodnik, mlajši je opravljal funkcijo sodnika in je bil dvakrat izvoljen za župana. Kot odločni protestanti so se otroci Marka Stettnerja ml. po njegovi smrti izselili iz avstrijskih dežel. [88]

Vidnejši predstavnik ljubljanskega trgovstva v prvi polovici 16. stoletja je bil Vid Kisl (Khisl). Opravljal je večkrat službo mestnega sodnika in župana. Po rodu so bili Kisli menda bavarskega porekla. Trgovska družba, ki jo je tvoril Vid Kisl z družbenikom, poznejšim županom Janezom Weilhamerjem, je bila v svojem času najpomembnejše trgovsko podjetje za trgovanje na daljavo, ustanovila je tudi več proizvodnih obratov. Bila je v trgovskih stikih s trgovci v Vidmu (Udine) in Salzburgu. Vid Kisl je skupaj s svojim družbenikom kupil na dražbi steklarno, ki sta jo imela Franc Cattanio in Andrej Dolenik. Imel je mlin na Gradaščici, l. 1531

sta družbenika prejela dovoljenje za postavitev treh ladijskih mlinov na Ljubljanici. Ob Ljubljanici pod mestom sta postavila fužine bakra, po katerih je kraj dobil ime. V fužinah je delalo 15 mojstrov, ki so prišli iz Italije. Verjetno sta imela tudi železarno, kajti dobavljala sta železne topovske krogle neapeljskemu kralju Karlu VI. Vida Kisla štejejo zaradi številnih podjetij, ki jih je imel, med velike avstrijske podjetnike svojega časa. Pridobil si je večja zemljiška gospostva, kupil je grad Konjice, l. 1528 je postavil grad Fužine pri Ljubljani. Najbrž zaradi svojega bogastva je bil na priporočilo Turjačanov povzdignjen v plemiški stan. Po očetovi smrti je imel steklarno sin Janez, kateri je ob fužinskem gradu zgradil mlin in papirnico. Pozneje se je posvetil državni službi, postal je cesarski svetnik, prezident dvorne komore, predsednik deželnega sodišča, pridobil si je v last gospostvo Višnjo goro. Janez Kisl je podpiral znanost in umetnost ter slovensko protestantsko knji - ževnost. Umrl je l. 1587. Njegov sin Jurij je prejel zavoljo svojih zaslug v bojih zoper Turke in kot poslanec na državnih zborih l. 1589 baronat, l. 1592 pa čast kranjskega lovskega mojstra.[89]

Sredi 16. stoletja se omenja Mihael Frankovič kot ljubljanski zastopnik svojega "principala" Nikola Jurkoviča, meščana iz Reke. Mihael Frankovič je bil izučen krznar, nekaj časa je načeloval krznarskemu cehu. Ukvarjal se je tudi s splošno trgovino in se je s kupčijo povzpel do velikega blagostanja, ki je prešlo na njegove sinove, a se je razblinilo v tretjem pokolenju. Frankoviči so trgovali z Reko, Trstom, Welsom, Linzom, Judenburgom, verjetno tudi z Nürnbergom, Benetkami in drugimi kraji, s katerimi so ljubljanski trgovci v tistih časih bili v kupčijskih stikih. V nekatera teh mest so potovali osebno, v drugih so imeli svoje faktorje. Med njihovim trgovskim blagom se navajajo kože, kožuhovina, sukno, platno, železo, jeklo, vino, fige, žafran. Zdi se, da so prednjačili zlasti v trgovini z železom in jeklom, saj so zalagali z denarjem lastne dobavitelje, tako fužinarja Heinricha na Jesenicah in menda tudi Perkocina v Beli peči. Pločevino in železo so prodajali tudi v Zagreb. Mihael Frankovič je opravljal enkrat posle mestnega sodnika in župana. Njegov sin Jožef je bil kot oče krznar in načelnik krznarskega ceha. Nadaljeval je očetovo trgovino v še povečanem obsegu, posebno z železom in jeklom. Železarna na Jesenicah se omenja kot njegova last. Imel je prodajalno sukna in zalogo vina, ki ga je verjetno točil v lastni krčmi. L. 1570/71 je bil mestni sodnik. V tesnih trgovskih zvezah z Jožefom Frankovičem je bil Gašper Hochstetter, ki je zastopal v Ljubljani nürnberške trgovce in njihove družbe. V mestu je imel trgovino s suknom, trgoval je tudi s kožami in kožuhovino ter železnino. Zalagal je z denarjem Frankovičeve fužine na Jesenicah.[90]

Marko Witz (Wüz), sin krojača in krčmarja Jurija, je prvotno nadaljeval očetovo gostilniško obrt. Pozneje se je posvetil trgovini, izvažal je žito na Beneško in trgoval z vinom. L. 1608 je kupil kmetijo, mlin in travnik ob Glinščici. Mlin je vsekakor prispeval k njegovemu blagostanju. Na kupljenem zemljišču je zgradil dvorec, nakar se je začel imenovati "Glinški" (zu Gleiniz). Marko Witz se je uveljavil tudi v mestni upravi. Bil je najprej višji mestni blagajnik, v l. 1632/34 je bil mestni sodnik, pozneje je ostal notranji svetnik, v štiridesetih letih je bil večkrat župan. V razdobju od 1632 do 1646 je bil skoraj brez presledka eden izmed dveh zastopnikov Ljubljane v deželnem zboru. Po Schivizu je l. 1645 postal plemič; plemstvo si je verjetno kupil. Markov sin Karel je l. 1667 zadobil baronsko

čast; imel je veliko premoženje, on in njegova dva sinova so si pridobili na Kranjskem kar šest gradov in gradičev. Vsi Markovi otroci so se poročili s plemiči in plemkinjami, rodbina pl. Witzensteinov je prišla tako v zvezo z najodličnejšimi plemiškimi rodbinami v deželi.[91]

Veliko premoženje si je pridobil s trgovino v deželi Benečan Franc Rigoni. L. 1667 je cesar njemu in njegovemu bratu Aleksandru podelil plemstvo, verjetno največ po zaslugi njegovega denarja. Deželnim stanovom je posojal denar, l. 1688 jim je posodil 50.000 gld. za plačilo premoženjskega davka.[92] Ko je l. 1705 Franc Rigoni umrl, zaprt na ljubljanskem gradu, so cenili, da si je s trgovanjem pridobil nad 500.000 gld. Dediči so priredili tako dragocene pogrebne svečanosti, kot se jih Ljubljana ni spominjala.[93]

Vse dotedanje ljubljanske trgovce je po bogastvu in po končni namembi svojega premoženja prekosil Jakob Schell pl. Schellenburg, ki se je, verjetno v sedemdesetih letih 17. stoletja, priselil iz Tirolskega v Ljubljano. Trgoval je z raznimi deželnimi proizvodi, hodnim platnom, suknom, medom, siti, žitom itd. Z ljubljanskim trgovcem Blažom Snedcem, po poreklu iz Kranja, je l. 1686 sklenil pogodbo, s katero se je Snedec zavezal, da bo dobavil po običajnih tržnih cenah Schellu žita, kolikor bo mogel in kolikor ga bo Schell zahteval. Schell bo v zameno dobavljal Snedcu po želji olje in drugo blago po tekočih cenah. L. 1691 je sklenil s koroškimi deželnimi stanovi pogodbo, da bo za vojaštvo v Vojni krajini, ki so ga morali oskrbovati, dobavljal potrebne vrste sukna. Pogodba je veljala za več let.[94] Schell je zaprosil vlado, da mu izda privilegij za postavitev tovarne sukna. V svoji prošnji je navajal, da bo suknarna preživljala več sto ljudi ter da bo 150.000 gld., ki se izdajo za inozemsko sukno, ostalo v deželi; torej je imel namen postaviti večje podjetje. Deželni glavar je podelitev zaprošenega privilegija priporočal, toda do ustanovitve suknarne ni prišlo.[95] S svojimi trgovskimi posli si je Schell v kratkem času napravil veliko denarja, kajti proti koncu stoletja je že posojal znatne vsote kranjskim deželnim stanovom za plačilo številnih vojnih davkov. Namesto da bi mu obresti posojil plačevali v gotovini, so mu deželni stanovi prepustili v užitek ljubljanski vinski davek do popolnega odplačila glavnice. Koroškim deželnim stanovom je posojal denar za plačilo vojnih kontribucij. Ko mu je bilo podeljeno plemstvo, je med njegovimi zaslugami prav posebej poudarjeno, da je domovini prostovoljno posojal velike zneske. Tudi med kranjske deželne stanove je bil l. 1698 sprejet po zaslugi svojega denarja, v diplomi je izrecno ugotovljeno, da so njegova dotedanja posojila deželnim stanovom presegla 1,000.000 gld. Iz istih razlogov je bil l. 1713 sprejet med koroške deželne stanove.[96] Jakob Schell se je uveljavil predvsem z denarnimi, bankirskimi posli. Z diplomo od 10. novembra 1697 ga je cesar Leopold potrdil kot menjalca za Ljubljano in notranjeavstrijske dežele. Dovoljeno mu je bilo, da sme s svojo tedanjo in bodočo družbo opravljati kot do tedaj tudi v bodoče menjalniške posle, blagovno trgovino pa sme voditi le na veliko in per transito, tako da ne bodo prizadete pravice meščanstva in trgovstva v Ljubljani. Zato mu ni bilo dovoljeno imeti odprto prodajalno. Dovoljenje leta 1697 mu je bilo izdano, ker je s svojimi menjalniškimi posli in s svojo tranzitno trgovino na veliko znatno pripomogel k povečanju cesarskih davščin in je tudi na druge načine napravil mnogo koristnega.[97] Še ko je živel, je dal denar za

ustanovitev uršulinskega samostana v Ljubljani, za obnovitev l. 1695 pogorelenega frančiškanskega samostana v Kamniku in podobne namene. Po svoji smrti l. 1715 je zapustil za takratne razmere ogromno premoženje, ki je bilo uporabljeno za razne ustanove. Za zavod vojaških invalidov je bilo določenih 100.000 gld., za študij kranjskih plemičev na terezijanski akademiji na Dunaju 75.000 gld., za vzgojo 24 dečkov iz karlovškega generalata 40.800 gld., za častniške vdove 24.000 gld. in manjše vsote za vrsto raznih ustanov.[98]

Eden družbenikov v trgovski družbi Jakoba Schella pl. Schellenburga je bil Peter Anton Codelli, ki je prišel iz Bergama. V Ljubljani je bil najprej v trgovini ljubljanskega trgovca Franca Cergolja (Zergoll), pozneje se je s trgovino osamosvojil in si je napravil veliko premoženje. Cenili so, da si je pridobil 300.000 do 400.000 gld. Kupčeval je z železom, oljem in cenedskim suknom; stanovski suknarni na Selu pri Ljubljani je večkrat dobavljal volno, ki jo je uvažal iz Italije. Ukvarjal se je tudi z menjalniškimi posli. L. 1688 je bil povzdignjen v plemiški stan; podelitev plemstva je bila v diplomi utemeljena z junaškimi vojnimi dejanji njegovih prednikov.[99] Odločilni za podelitev so pa bili gotovo njegovi gospodarski uspehi. S privilegijem od 24. januarja 1689 mu je cesar Leopold podelil pravico opravljati v dednih deželah menjalniške posle ter trgovino na debelo in tranzitno trgovino. Mitnine in naklade je moral plačevati kot ostali prebivalci, ni pa smel imeti odprto prodajalno.[100] Ta privilegij mu je Jožef I. obnovil, češ da je bilo Codellijevo trgovanje za mitnine in naklade zelo koristno.[101] Po smrti Petra Antona Codellija je prišlo do spora med magistratom na eni strani ter deželnim glavarjem in ograjnim sodiščem na drugi strani. Magistrat in ograjno sodišče sta si oba lastila pravico, da dasta pod zaporo in inventirata Codellijevo zapuščino. Magistrat se je pritožil pri vladi v Gradcu, ki je 13. aprila 1727 spor rešila z odločitvijo, da je magistrat upravičen dati pod zaporo in inventirati zapuščino gospodov in deželanov, ki so opravljali meščansko obrt ali trgovino.[102] Dedič Petra Antona Codellija je bil njegov nečak Avguštin, od katerega je kupil trgovino z železom Mihelangelo Zois za 90.000 gld. Marija Terezija je l. 1740 podelila Avguštinu Codelliju baronat.[103]

Že iz navedenih nekaj primerov odličnejših predstavnikov ljubljanskega trgovstva se vidi, da je bilo pri njih prehajanje v plemiški stan prav pogosto. Trgovci, ki so si nabrali večje bogastvo, so postali fevdalni gospodje; skoraj redno so trgovino opustili, potem ko so si kupili zemljiška gospostva in živeli življenje plemstva. Včasih so se že sami ali njihovi dediči posvetili državnim službam. Zlasti v drugi polovici 17. stoletja je bilo zelo močno prizadevanje ljubljanskih in tudi drugih kranjskih trgovcev, da postanejo plemiči. Medtem ko je bilo na Kranjskem podeljeno plemstvo pod vlado Rudolfa II. (1567 - 1612) trem, pod vlado Matije (1612-1619) dvema, pod vlado Ferdinanda II. (1619-1637) 19 in pod vlado Ferdinanda III. (1637 - 1657) 22 osebam, je cesar Leopold (1658 - 1705) povzdignil v plemiški stan na Kranjskem 83 oseb.[104] Müllner navaja 30 ljubljanskih meščanov, ki so od l. 1640 pa do konca vlade Leopolda I. dobili plemstvo. Mnogi od teh so bili, potem ko so si pridobili zemljiška gospostva, sprejeti med deželne stanove.[105]

Toda z naraščanjem števila v plemstvo povzdignjenih trgovcev in drugih meščanov se je vzporedno s spremembami, ki jih je prinašal gospodarski razvoj, in

pojavljanjem kapitalističnega duha začelo spreminjati vrednotenje stanovskih pravic in dolžnosti. Meje med posameznimi stanovi so postale manj trdne in so se mogle že zabrisati. S pridobitvijo plemstva se nekateri trgovci, kot kaže primer Jakoba Schella ali Petra Antona Codellija, niso več odpovedovali načelu gospodarskega pridobivanja, temveč so ostali zvesti trgovskemu poklicu; cesarski privilegij je izrecno dopuščal trgovcem-plemičem opravljanje trgovskih poslov na veliko, omejeval jih je le v nadrobni trgovini. Za Schella je tudi značilno, da si ni pridobil nikakega zemljiškega gospostva, kot je bila sicer prej navada pri poplemenitenih trgovcih. V drugi polovici 17. stoletja zasledimo v Ljubljani pogosteje meščane, ki so po podelitvi plemstva opravljali še naprej svoj dotedanji poklic in bili izvoljeni za župane in sodnike, kar je bilo prej kvečjemu izjema. [106] Pri takem razvoju je postalo že anahronistično v resoluciji cesarja Leopolda I. od 9. julija 1692 izraženo načelo, da morata biti trgovina in obrt pridržana meščanstvu. [107]

Trgovske družbe so bile med ljubljanskimi trgovci v 16. stoletju dokaj razširjene. Anton Lanthieri je imel skupaj z Lenartom Praunsbergerjem trgovsko družbo v Ljubljani, bil pa je tudi družbenik trgovske družbe v Beljaku, katere glavni posel je bila menda trgovina s suknom. [108] Trgovsko družbo, ki je prodajala kože in železne izdelke v Italijo, sta tvorila Janez Standinat in Peter Reicher. [109] Večje število družbenikov je imela trgovska družba, katere člani so bili torbar in stavbenik Jošt Gwinner, Krištof Braun, Severin Hoff, Lenart Hochstetter in Jurij Luft. Družba je trgovala med drugim z nizozemskimi preprogami, polšjimi kožicami, barvili in nürnberškim blagom. Ko se je razšla l. 1528, so si preostali člani razdelili gotovino in zalogo blaga. [110] Družba Vid Khisl in Janez Weilhamer je bila ena najmočnejših in se je ukvarjala s trgovino na daljavo. Poslovala je tudi s tujim kapitalom. V tej družbi so bile menda funkcije tako razdeljene, da je Weilhamer vodil blagajno in knjigovodstvo, Khisl pa opravljal trgovska potovanja. [111]

Jakob Schell je ustanovil l. 1696 trgovsko družbo s Petrom Antonom Codellijem in Francom Doninom pl. Geilbergom. Po društveni pogodbi je bil vsak družbenik udeležen na družbeni glavnici s 30.000 gld. Doba trajanja družbe je bila določena na tri leta in tri mesece. Na podlagi cesarskega dovoljenja iz l. 1697 je Jakob Schell skupaj z družbo imel pravico za menjalniške posle, trgovino na veliko in tranzitno trgovino v notranjeavstrijskih deželah. [112]

Kot kažejo navedeni primeri, so se trgovci združevali v družbe zlasti, ko je šlo za trgovino na daljavo. Taka trgovina je zahtevala več denarnih sredstev; če jih posamezni trgovec ni zmogel, se je združil z drugimi v trgovsko družbo. Trgovina čez deželne in državne meje je bila tudi združena z večjimi nevarnostmi, v družbi so se bremena tveganih trgovskih poslov razdelila na več ramen. Trgovsko družbo kot organizacijsko obliko je torej narekovala potreba gospodarskega sodelovanja v trgovini na daljavo. [113] Ljubljanske družbe so bile bolj priložnostnega značaja, tako bi sodili po njihovi ponajveč kratki dobi trajanja. Skoraj vsi njihovi družbeniki so se uveljavljali tudi kot samostojni trgovci. Verjetno te družbe niso zajemale celotnega trgovskega poslovanja združenih trgovcev, temveč so se omejevale le na nekatere skupne posle.

Pobudo za združevanje v družbah so mogli trgovci dobiti pri tujih trgovskih družbah, največ iz južnonemških dežel, ki so s svojim poslovanjem segale v naše

kraje. Ker so povzročale konkurenco našim trgovcem in jih izpodrivale na trgu, je bil v avstrijskih deželah proti njim velik odpor. Deželni stanovi ter tudi mesta sama so se večkrat pritoževala zoper njihovo delovanje in zahtevala, da se trgovske družbe odpravijo, vendar tem zahtevam ni bilo ugodeno.[114] Pritisk tujih trgovskih družb v naših deželah je v drugi polovici 16. stoletja popustil in tudi pri domačih trgovcih ni opaziti več toliko zanimanja za to organizacijsko obliko, kar je bilo verjetno v zvezi s poslabšanjem gospodarskih razmer in nazadovanjem trgovine.[115]

Na trgovske družbe naletimo pogosto v primerih, ko je šlo za opravljanje trgovskih poslov na podlagi posebnih vladarjevih dovoljenj, največkrat s podelitvijo izključne pravice za tak posel, n.pr. v obliki apalta. Tako je trgovska družba v Beljaku dobila od cesarja Maksimilijana monopol za trgovanje z živino v alpskih deželah. Tej družbi, ki je delovala tudi na Kranjskem in Primorskem, so očitali, da preplavlja notranjeavstrijske dežele s tekstilnim blagom, špecerijo in nürnberškimi izdelki ter odvzema zaslužek domačim meščanom. Cesarjevim četam v beneški vojni je družba dobavljala živila. Na pritožbo kranjskih stanov je moral cesar obljubiti, da jo bo ukinil.[116] Podobnega značaja je bila družba, ki je v Ljubljani proti koncu 17. stoletja imela monopolno pravico prodaje tobaka (apalt).

V drugi polovici istega stoletja se pojavijo v ljubljanskih davčnih knjigah družbe kot davčni zavezanci za obrtni davek. L. 1671 je bil predpisan obrtni davek 20 gld. družbi Pasqualin Toso und N. die interessirte Khaufleuthe, l. 1695 pa 50 gld. družbi Crisay Musogkh et Comp.[117] Po teh vpisih smemo soditi, da so družbe trgovcev izgubljale svoj priložnostni značaj. Nastopale so že pod kolektivnim imenom, pod katerim so sprejemale skupne obveznosti in pravice, kar kaže, da so imele nekatere bistvene lastnosti javnih trgovskih družb.

Trgovina na daljavo je pri tedanjih prometnih razmerah zahtevala, da je trgovec, ki se je s tako trgovino ukvarjal, imel v mestih, s katerimi je bil v živahnejših poslovnih stikih, svojega zastopnika, faktorja, ki je opravljal posle za svojega principala.[118] Faktorje so imeli tudi večji ljubljanski trgovci, nekateri n.pr. Frankoviči, celo več. Na drugi strani pa so včasih ljubljanski trgovci nastopali kot faktorji tujih trgovcev in trgovskih družb. Kot zastopnik nürnberških trgovcev in družb je bil že omenjen Gašper Hochstetter; Lenart Hren je zastopal salzburška trgovca Ludvika in Volbenka Alta. Večji trgovci in trgovske družbe so zaposlovali še razne druge uslužbence. Anton de Lanthieri je sprejel v trgovski uk in pozneje v službo Viljema in Franca Praunsbergerja, sinova svojega bivšega družbenika Lenarta Praunsbergerja. Viljem, ki je bil dalj časa v Lanthierijevi službi, je moral za svojega principala opravljati trgovska potovanja v Italijo in na Tirolsko ter spremljati trgovske pošiljke.[119] Trgovska družba de Lanthieri - Praunsberger je imela posebnega knjigovodjo, Krištofa de Formentinija. Knjigovodstvo je bilo pri večjih trgovcih in trgovskih družbah tedaj že splošno razširjeno. Imelo je precejšnjo stopnjo popolnosti; mestni svet je kot sodišče dopuščal trgovske knjige kot dokazno sredstvo, kot kaže primer pravde med Viljemom Praunsbergerjem in Antonom de Lanthierijem.[120] Sliko o tedanjem knjigovodstvu daje ohranjena knjiga dolžnikov in upnikov ljubljanskega trgovca Žige Mospacherja, nastavljena l. 1517 po njegovi smrti.[121] V to knjigo so bile prenesene iz drugih knjig Mospacherjeve ter-

jatve in dolgovi, ki jih je bilo treba likvidirati. Vpisi v tej knjigi razodevajo precejšen obseg njegovega trgovskega poslovanja ter poslovne zveze z ljubljanskimi trgovci in trgovci v drugih mestih, med katerimi se razen mest in trgov na Kranjskem omenjajo zlasti Reka, Gorica, Beljak in Velikovec. Sistematično vodena knjiga vsebuje konte dolžnikov in upnikov. Po navedenih primerih moremo ugotoviti, da se je v Ljubljani sistematično knjigovodstvo razmeroma zgodaj razširilo. To smemo brez dvoma pripisati vplivu Italije, domovine modernega knjigovodstva, od koder je prišlo več ljubljanskih trgovcev in s katero je naša dežela imela tesne gospodarske in kulturne stike. V istem času se je knjigovodja Fuggerjev pritoževal, da je umetnost knjigovodstva med Nemci še malo priljubljena.[122] Vodenje trgovskih knjig je bilo predpisano grosistom od l. 1693.

Notranja trgovina

V vezanem mestnem gospodarstvu je trgovina, ki je potrošnika preskrbovala z raznimi potrebščinami, imela dosti manjše področje, kot ga ima danes. Trgovec in kramar sta prodajala potrošniku le tisto blago, ki ga ni dobil neposredno od proizvajalca. Živila si je meščan kupoval od kmeta na tedenskih sejmih, obrtne izdelke od mestnih rokodelcev; trgovec in kramar sta ga zalagala z blagom tujega porekla. Pa tudi pri nakupu tujega blaga ni bil meščan navezan le na trgovca v mestu, tako blago mu je nudil mnogokrat tuji trgovec ali proizvajalec, ko je obiskal mestne sejme.

Kakšno blago je bilo predmet mestne trgovine, nam povejo mitniški redi in tarife za skladiščne pristojbine, ki vsebujejo sezname v mesto uvoženega blaga, od katerega je bilo treba plačevati mitnino in skladiščnino.

V mitniških redih 16. in 17. stoletja še ne najdemo blaga, ki je pozneje postalo važen predmet trgovine kot n.pr. kava, čaj, tudi tobak ni nikjer omenjen. Kot prodajalci tobaka se pojavijo v drugi polovici 17. stoletja apaltatorji, ki so dobili pravico prodaje od države. Omenjene proizvode so tedaj začeli v Evropi šele spoznavati in so se pri nas, razen tobaka, ki so ga pričeli prej uporabljati, razširili šele v 18. stoletju.[123]

Od poljskih pridelkov je bilo v mitniških tarifah navedeno le žito, včasih celo brez razlikovanja posameznih vrst. Od drugih poljskih pridelkov, n.pr. stročnic in zelja, ni bilo treba plačevati mitnine. Del svoje potrebe po teh pridelkih so ljubljanski prebivalci krili z lastno proizvodnjo na mestnem ozemlju.[124] Toda kupovali so jih tudi od kmetov; z njihovo nadrobno prodajo v mestu se je ukvarjala posebna kategorija prodajalcev, branjevci in branjevke (Greissler, Fratschler, Greisslach-Fratschler).

Pri nadrobni trgovini, ki je preskrbovala mestno prebivalstvo, so bili udeleženi trgovci, kramarji, materialisti (trgovci s špecerijskim, kolonialnim in drogerijskim blagom), branjevci, prodajalci sira, prodajalci južnega sadja in trgovci z vinom.

Število branjevcev in prodajalcev sira je presegalo potrebo; prevladovale so branjevke, katerim je magistrat ta posel dovoljeval, da so imele skromen vir za preživljanje. Pojavljale so se pritožbe, da je njihovo preveliko število vzrok za draginjo živil. Zato se je mesto prizadevalo, da bi jih omejilo in jim določilo najvišje prodajne cene. L. 1618, ko se je mestni svet ukvarjal s policijskim redom in v tej zvezi tudi z vprašanjem cen, je bilo sklenjeno, da smejo prodajati maslo po dva osmaka, največ pa po 11 krajcarjev. Tudi olje, sir in druge postne jedi naj prodajajo po taki ceni, da ne bodo imeli pri funtu več kot krajcar dobička. Mestnemu sodniku je bilo naročeno, naj število branjevk zniža. Nekaj branjevk je imelo svoje prostore pred mestno hišo. Njihovi konkurenti so bili kmetje, ki so ob tržnih dneh prinašali v mesto naprodaj tudi taka živila, s katerimi so trgovale branjevke, n.pr. slanino, mast, maslo, stročnice. Branjevci so se pritoževali, ker so kmetje prodajali stročnice po mernikih, ko so jih sami mogli prodajati le na drobno po bokalih (Viertlweis).[125]

Glede kolonialnega in špecerijskega blaga so bili v osnutku Maksimilijanovega deželnega reda verjetno iz l. 1513 predvideni predpisi, ki naj bi zagotovili, da bi ga dobili kupci v primerni kakovosti in pravi teži ter meri. Kranjska mesta so v svojih pripombah k osnutku predlagala, naj v vsakem mestu sodnik z dvema meščanoma ob božiču poizve, po kakšni ceni so trgovci kupovali v minulem letu špecerijo in postne jedi v Benetkah in kolikšni so bili dobavni stroški. Na podlagi takih ugotovitev bi se določile cene v trgovskih in kramarskih prodajalnah.[126] Cene tekstilnega blaga, dišav, železnih izdelkov, kramarskega in drugega blaga so bile l. 1618 tudi predmet razprav. Splošno so se pritoževali, da so cene za uvožene dišave, sukno, žamet, svilo in drugo trgovsko blago pretirane, trgovci so si dali blago preplačati in so imeli pri tem nekrščanski dobiček. Zato je bilo sklenjeno, da morajo trgovci in kramarji vsako leto okrog velike noči predložiti podatke o nakupni ceni blaga, mitnini, prevoznih in drugih stroških. K tako ugotovljeni ceni se pribije primeren dobiček, s katerim bodo preživljali svoje žene in otroke, plačali davke in imeli tudi nekaj zase.[127] Niso se ohranili dokazi o uresničitvi načrtov za kontrolo cen trgovskega blaga. Težko si je tudi predstavljati, da bi mestna uprava, ki je bila v rokah trgovcev ali vsaj pod njihovim vplivom, kontrolo cen izvajala nepristransko in v korist potrošnikov.

Prodaja sadja je bila posebej urejena. Po sklepu mestnega sveta iz l. 1571 noben Tržačan, Vipavec in kmet ali kdor koli, sadja, ki ga je prinesel v mesto na prodaj, ni smel prej prodajati, dokler se ni prijavil mestnemu sodniku in ni ta s pomočjo dveh ali treh mestnih svetnikov sadja pregledal in določil, koliko ga bo moral prodajalec dati za 1 denarič ali 1 krajcar.[128]

Branjevke so preskrbovale z živili predvsem revnejše sloje, ki so jih kupovali v manjših količinah, premožnejši meščani so krili svoje potrebe ob tržnih dneh na živilskem trgu. Tržni dnevi so bili v sredah in sobotah, ko so kmetje prinesli ali pripeljali na trg razne kmetijske pridelke. Kot sporoča Valvasor, se je ob tržnih dneh zbralo v mestu toliko ljudstva, da je po svojem številu letne sejme daleč prekašalo.[129]

V času, ko je bilo zelo živo nezaupanje do tujega prodajalca, je razumljivo, da je bila vsa kupčija pod strogim mestnim nadzorstvom. Pri kupčijah so posre-

dovali uradni merilci za žito, vino, platno, sol itd. Pri nakupovanju na trgu so imeli mestni prebivalci, ki so kupovali za svoje lastne potrebe, prednost pred raznimi prekupčevalci in pred tujci. Dokler je bila na mestni hiši razobešena tržna zastavica, je bilo prekupčevalcem in tujcem nakupovanje prepovedano. Branjevci in tujci niso smeli ob tržnih dneh ne sami ne po drugih kupovati v mesto prinesenega masla, sira, sadja in drugih živil pred 11. uro poleti in 12. uro pozimi, temveč so morali do te ure pustiti nakupovanje meščanom. Kupčije so se smele sklepati le na trgu, prekupčevanje po ulicah je bilo strogo prepovedano. [130] Zaščita meščanov na tedenskih sejmih je bila v Ljubljani mnogo širša, kot je določal policijski red iz l. 1552, s katerim je bil zaščiten blagovni promet omejen na eno uro. Mestni organi so tudi posegali v določanje cen za razne kmetijske proizvode, prinesene na trg. Prizadevanja v razpravah o policijskem redu, da bi bile cene prepuščene prosti odločitvi prodajalcev in kupcev, niso uspela. [131] Naročilo mestnemu sodniku (l. 1568), naj ne pusti viseti tržne zastavice po 11. uri, da se tujci ne bodo pritoževali, ni bilo za nje nobena posebna ugodnost. [132] Ker je bilo na tedenskih sejmih precej nereda - mestni sodnik je bil menda pri nadziranju precej nemaren in ni dovolj pazil na prekupčevanje - mu je bilo l. 1618 naročeno, naj postavi posebnega tržnega nadzornika in tudi sam naj prihaja večkrat nadzirat trg. [133]

V časih pomanjkanja živil zaradi slabih letin ali vojn je mestni svet uporabljal strožje ukrepe. L. 1570 je odredil, da ni smel ob tržnih dneh noben meščan kupiti več kot osem mernikov žita za lastne potrebe. Mestnemu sodniku je dal nalog, naj poizve po hišah, če prekupčevalci ne skrivajo žita po skrinjah. [134] Ob drugi priložnosti je bila največja količina žita, ki jo je meščan smel kupiti (peki so bili izvzeti), določena na 16 mernikov. Posebej je bilo tedaj prepovedano Vipavcem, Vrhničanom in vsem drugim trgovcem, da bi kupovali žito v mestu. [135] L. 1622. - doba tridesetletne vojne, razvrednotenja denarja in draginje - je bilo na Kranjskem, posebno pa v Ljubljani hudo pomanjkanje kruha, vina in raznih živil. Deželna gosposka je odredila, naj se v vseh hišah, plemiških in meščanskih, pregledajo in popišejo zaloge živil. V komisiji, ki je imela v Ljubljani to nalogo, je bil poleg dveh cesarskih uradnikov mestni sodnik. Po popisu komisije je bila zaloga v starih: 1469 pšenice, 726 rži, 215 soržice, 323 1/2 mešanega žita, 715 prosa, 84 ječmena, 3608 ajde in 377 ovsa. Ajde je bilo torej več kot vsega drugega žita skupaj. Vina so imeli Ljubljančani na zalogi 784 tovorov laškega (to je raznih sladkih vin, torej tudi vipavskih in primorskih) ter 416 tovorov dolenjca; medice so bili štirje tovori. [136]

Pri žitni kupčiji so imeli zapriseženi merilci žita nalogo, da proti določenim pristojbinam izmerijo žito. [137] Te svoje uradne dolžnosti niso vedno vestno opravljali. Ponovno jim je magistrat grozil z izgubo službe, če bodo pri merjenju žito v taki meri razsipavali, kot se je to dogajalo. [138] Merilci niso posebno pazili na razsipavanje žita, kajti po starih navadah je raztreseno žito pripadalo njim. Tudi merilci vina niso bili tenkovestni pri opravljanju svoje naloge, sicer jim magistrat ne bi v policijskem redu pretil s kaznijo, ako si bodo pri merjenju vina iskali nedovoljenih koristi. [139]

S soljo, ki je sodila med pomembnejše predmete tedanje trgovine, se je

ljubljansko prebivalstvo oskrbovalo na trgu. Pri kupčijah so sodelovali od mesta nastavljeni merilci soli, ki so sol izmerili in prejeli za svoje delo določeno pristojbino. V 17. stoletju so to službo opravljale ženske.[140] Trgovina s soljo je bila prosta; tovorniki in vozniki, ki so sol dobili v obmorskih mestih in v Trstu povečini v zameno za razne deželne proizvode, so jo prodajali po celi deželi in tudi v mestih in trgih. L. 1534 je država ustanovila v obmorskih mestih skladišča soli (Salzkammer), v namenu, da monopolizira do tedaj prosto trgovino in si poveča dohodke; sol se je s tem podražila. Kranjski deželni stanovi so se uprli in dosegli, da so bila državna skladišča ukinjena, zvišan je bil le nabitek na sol.[141] Trgovina s soljo je ostala pravica podložnikov; predpisi glede kmečke trgovine, n.pr. generale od 23. decembra 1602, navajajo sol med predmeti, s katerimi so podložniki smeli trgovati pod pogojem, da so jo prodajali v mestih. Na prošnjo deželnih stanov je pravico podložnikov za trgovanje s soljo potrdil tudi še cesar Leopold z ukazom od 17. avgusta 1701.[142]

Ljubljana je imela glede trgovine s soljo posebne pravice. Kdor jo je prinesel na trg, pa je tisti dan ni prodal, je ni smel več odnesti iz mesta, temveč jo je moral vskladiščiti do drugega ali tretjega tržnega dne ter nuditi na trgu tako dolgo, dokler je ni prodal.[143]

Morska sol je prihajala v 17. stoletju v Ljubljano delno po Ljubljanici. Na trg so jo dovažali vozniki, ki jim je mesto dajalo vožnje v zakup proti plačilu letne zakupnine. Vozniki so sol naložili iz čolnov na vozove in jo vozili na trg. Med njimi so bili podložniki deželnega glavarstva, škofije in nemškega viteškega reda. Ko si je mesto nabavilo tri vozove, konje in opremo, je zakup voženj odpovedalo in začelo prevažati sol z lastno vprego. Zemljiške gosposke voznikov, ki jim je bil zakup odpovedan, so tožile mesto deželnemu glavarju in vicedomu ter zahtevale, da se njihovim podložnikom dovoli prevažanje soli, mesto pa naj prevažanje opusti. Magistrat se je v vlogi na vladarja pritožil zoper kršitev mestnih pravic. Vlada v Gradcu je z rešitvijo od 19. junija 1691 pritožbi mesta ugodila.[144]

V času beneške vojne začetek 17. stoletja je bil dovoz morske soli iz istrskih obmorskih mest oviran. V manjši meri jo je začasno nadomestila štajerska kamena sol. Nekaj desetletij pozneje je vlada poskušala, da bi v korist državne blagajne štajersko sol razširila tudi na Kranjskem. Ljubljanski magistrat se je tedaj izjavil zoper tak načrt, ker bi uresničitvi sledila podražitev soli. Prizadeta bi bila tudi trgovina s primorskimi mesti zaradi zvišanja stroškov tovorjenja. Tovorniki bi podražili tovor za Primorsko, ker bi se vračali prazni, namesto da bi tovorili sol in imeli zaslužek pri prodaji.[145] Bili so ponovno napravljeni tudi poskusi s solnim apaltom za inozemsko morsko sol, toda niso se mogli vzdržati; premočna je bila ovira, ki jo je predstavljalo kmečko trgovanje. Dobavo soli so obdržali tovorniki. Bila pa je obremenjena z državnimi davščinami (nabitki), ki so bile za inozemsko (beneško) sol še enkrat tolike kot za domačo ali tržaško, za katero so naklade znašale 30 kr. od stara. L. 1645 je bila naklada za inozemsko sol znižana na 36 kr. od stara.[146]

Tobak izvira iz Amerike, v Evropo smo ga dobili v 16. stoletju, toda njegova uporaba se je razširila šele začetek naslednjega stoletja.[147] Najprej je bil predmet proste trgovine; v drugi polovici 17. stoletja je prosto trgovino izpodrinil

tobačni apalt. Z mandatom od 31. januarja 1678 je cesar Leopold dal prodajo tobaka na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem v zakup Krištofu Liscutinu in Doniniku Donadoniju. Zakupna doba je bila določena na osem let, zakupnina pa na 19.200 gld. za vso zakupno dobo. Noben drug razen apaltatorjev ni smel prodajati tobaka. Da so mogli dotedanji trgovci s tobakom svoje zaloge vnovčiti v tu- ali inozemstvu, jim je bil dovoljen trimesečni rok, v katerem so smeli tobak prodati po svoji volji. Po preteku prve zakupne dobe je bil tobačni apalt istima apaltatorjema ponovno podaljšan. [148]

Med mestom in apaltatorjema Liscutinom in Donadonijem je večkrat prihajalo do sporov. Mesto je hoteli apaltatorja pritegniti k obdavčenju z obrtnim davkom; temu sta se Liscutin in Donadoni upirala, sklicujoč se na svoje pravice iz apalta. Tudi vprašanje nadrobne prodaje je bil razlog za medsebojna nasprotovanja, ki niso bila omejena le na Ljubljano, temveč so se pojavila tudi v drugih mestih, n.pr. v Kranju. [149] Apaltatorji so bili na splošno osovraženi; na račun brezobzirnega izkoriščanja podeljenega monopola so si pridobivali veliko denarja, kot tujci pa niso nosili meščanskih bremen. Spor med mestom in apaltatorjema je bil končno rešen s cesarsko resolucijo od 10. septembra 1690. Po tej resoluciji je bila nadrobna prodaja tobaka prepuščena kramarjem, kar sta apaltatorja tudi sama ponudila. Kramarji so morali, da se prepreči tihotapstvo, jemati tobak le pri določenih faktorjih, sicer bi jim bil kot tihotapski odvzet. Apaltatorji zaradi apalta niso bili obremenjeni z nobenim davkom ali naklado. V zadevah apalta je veljala za apaltatorje podsodnost notranjeavstrijske dvorne komore, pritožba je šla na vlado in dvorno komoro. [150]

S patentom od 3. avgusta 1705 je bil apalt tobaka ukinjen in uvedena prosta trgovina. Istočasno so bile uvedene pristojbine, ki jih je bilo treba plačevati na uvoz in pridelavo tobaka, ter pristojbine, ki so jih morale plačevati prodajalnice tobaka. [151]

Velikega pomena so bili za mestno trgovino letni sejmi. Poleg domačih so se sejmov udeleževali tudi tuji trgovci in obrtniki, kajti letni sejmi so nudili tujim trgovcem edino priložnost, da so mogli svoje blago prodajati v mestu neposredno potrošnikom. Za meščana so bili sejmi prilika za nakup raznega blaga, zlasti oblačilnih predmetov in raznih gospodarskih potrebščin.

Do l. 1479 je Ljubljana imela dva sejma: ob sv. Petru in Pavlu (29. junija) in o povišanju sv. Križa (14. septembra), ki sta trajala po tri dni. S privilegijem od 15. oktobra 1479 je dobila tretji sejem o sv. Elizabeti (19. novembra), ki je trajal 14 dni. [152] L. 1556 je bil, verjetno prvič, sejem tudi o spreobrnjenju sv. Pavla (25. januarja). Ker je ta sejem zelo dobro uspel, je mesto prosilo vladarja, sklicujoč se na nazadovanje ljubljanske trgovine zaradi turškega zavojevanja Ogrske in Hrvatske, da bi ga v bodoče dovolil kot stalnega poleg že dovoljenih sejmov. [153] Najprej je vladar na zaprošeni sejem pristal, toda istočasno je ukinil sejem ob sv. Petru in Pavlu. Tako rešitev je narekoval ozir na druga mesta in trge, katerih koristi bi z novim sejmom mogle biti prizadete. Vendar je končno na priporočilo deželnih stanov 20. septembra 1560 dovolil sejem o spreobrnjenju sv. Pavla poleg ostalih sejmov. [154] Kdaj je bil uveden sejem na nedeljo Quasimodogeniti (belo nedeljo), ni znano; omenjen je prvič v knjigi dohodkov iz l. 1582. [155] V pr-

vi računski knjigi iz l. 1581 omemba tega sejma manjka, kar pa seveda ne dokazuje, da ga tedaj še ni bilo. Ker ni listine, ki bi izpričevala, kdaj je bil uveden, smemo domnevati, da je bil star, čeprav ni naveden v listini od 15. oktobra 1479, s katero je bil dovoljen Elizabetin sejem in v kateri sta omenjena sejma o sv. Petru in Pavlu ter o povišanju sv. Križa. Sejem na belo nedeljo je za razliko od ostalih označen kot "svoboden sejem", na katerem ni bil nihče dolžan plačevati sejmarine (pristojbine za stojnice, Standtgellt).[156] Cesar Ferdinand je z ukazom od 12. maja 1628 ta sejem prestavil na dan sv. Filipa in Jakoba (1. maj) ter dovolil, da je trajal 14 dni kot Elizabetin sejem. Od tega leta so sejmarji uporabljali stojnice in plačevali tudi veliko sejmarino.[157]

V mestnih računskih knjigah in v prilogah k tem knjigam najdemo podatke o udeležbi domačih in tujih trgovcev in rokodelcev na sejmih in o plačilu sejmarine. Mesto je namreč posojalo sejmarjem sejmske stojnice proti plačilu določene pristojbine, mestni blagajnik je napravil za vsak sejem seznam udeležencev in vplačanih zneskov. Na podlagi teh seznamov je sestavljena tabela, ki naj da sliko o udeležbi na letnih sejmih ob koncu 16. in skozi 17. stoletje. Za nekatere sejme v posameznih letih ni podatkov, bodisi da so se seznami izgubili ali pa sejmov iz kakršnih koli razlogov, n.pr. kuge, ni bilo. Zgodilo se je večkrat, da so posamezni sejmi izpadli, kakšno leto sta odpadla tudi po dva sejma.

Udeležba sejmarjev se skozi vse razdobje ni bistveno spremenila, tudi med posameznimi sejmi ni glede tega opaziti posebnih razlik. Najmočnejšo skupino sejmarjev so tvorili trgovci in kramarji. Njihov pomen na sejmih je bil dejansko močnejši, kot bi sklepali iz števila njihove udeležbe; skoraj vsak trgovec in kramar, ki se je sejma udeležil, je imel po dve stojnici, nekateri so jih imeli celo po več; sejmarji-rokodelci so imeli le po eno. Včasih so trgovci prosili pri magistratu za podelitev boljših stojnic, najbrž na boljšem mestu, za kar so imeli prednost pred nemeščani.[158] Sredi 16. stoletja je mestni svet sklenil, da morajo trgovci za časa sejmov prodajati na sejmskih stojnicah in plačati sejmarino. Bilo jim je pod kaznijo prepovedano med sejmi prodajati v prodajalnah.[159] Dvomiti moramo, da so kdaj ta predpis dosledno izvajali, verjetno je kmalu prišel v pozabo. V obdobju, za katero so podatki o plačani sejmarini, je bilo število trgovcev in kramarjev, ki so jo plačevali, redkokdaj toliko, da bi mogla biti njihova udeležba popolna.

Med sejmarji-trgovci so bili navadno močno zastopani tujci; posebno veliko je bilo Lahov. Marsikaterega laškega sejmarja najdemo pozneje med ljubljanskimi trgovci-meščani. Od rokodelcev so bili najbolje zastopani klobučarji, včasih jih je bilo več iz drugih kranjskih mest kot ljubljanskih. Udeležba številnih klobučarjev kaže na močno razširjenost te obrti, ki se s svojimi izdelki ni omejevala le na domači trg, temveč jih je nudila tudi za izvoz.[160]

Za l. 1591 se je ohranil seznam tujih sejmarjev-rokodelcev, v katerem je navedeno, iz katerih krajev so prišli. Iz tega seznama vidimo, da so tuji sejmarji-rokodelci prihajali na ljubljanske sejme predvsem iz gorenjskih mest, Kranja, Loke in Kamnika, od koder so bili tudi posamezni trgovci in kramarji. Seveda vsebuje seznam le tiste sejmarje, ki so uporabljali mestne sejmske stojnice. Tako so obiskali sejem o sv. Petru in Pavlu (29. junija) l. 1591 3 klobučarji iz Kranja, 1 jermenar iz Loke, 3 iz Kranja, 1 iz Kamnika in 2 trgovca iz Kranja. Na sejmu ob povi-

Udeležba trgovcev in rokodelcev na sejmih

	Spreobrnjenje sv. Pavla (25. januar)				Sv. Filip in Pavel (1. maj)				Sv. Peter in Pavel (29. junij)				Povišanje sv. Križa (14. september)				Sv. Elizabeta (19. november)			
	1595	1630	1660	1690	1595	1630	1660	1690	1595	1630	1660	1690	1595	1630	1660	1690	1595	1630	1660	1690
Domači trgovci in kramarji	9	17	23	.	.	14	23	9	9	18	25	8	9	17	.	7	10	.	26	8
Tuji trgovci in kramarji	11	17	6	.	.	19	12	15	13	16	7	16	18	10	.	4	18	.	6	19
Domači klobučarji	5	.	3	.	.	7	5		6	9	4		6	5	.		6	.	3	
Tuji klobučarji	7	9	8	.	.	8	9	17	8	7	9	18	7	1	.	18	3	.	8	14
Domači jermenarji	4	6	6	.	.	.	6	.	4	6	4	.	4	5	.	.	4	.	6	.
Tuji jermenarji	4	1	.	.	.	.	.	.	3	2	.	.	3	1	.	.	4	.	.	.
Domači vrvarji	2	3	3	.	.	.	3	.	.	3	3	.	.	3	.	.	3	.	3	.
Tuji vrvarji	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	7
Domači krznarji	.	7	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	6	.	6	.	.	.	.
	42	60	49	.	.	48	58	41	43	64	52	42	47	48	.	35	48	.	52	48

šanju sv. Križa (14. septembra) so bili 4 klobučarji iz Kranja, 1 jermenar iz Loke, 3 iz Kranja, trgovec pa po eden iz Loke in iz Kranja, na sejem sv. Elizabete (19. novembra) je prišlo 7 klobučarjev in 5 jermenarjev iz Kranja ter 1 vrvar iz Celovca.[161] Včasih je bilo več sejmarjev - rokodelcev iz drugih kranjskih mest kot ljubljanskih.

Ker so se ljubljanskih sejmov od številnih rokodelskih strok udeleževali le klobučarji, jermenarji in vrvarji ter sem in tja tudi krznarji in ker je bila udeležba tujih rokodelcev, razen klobučarjev, navadno neznatna, moremo domnevati, da sejmi za obrtnike niso bili posebno privlačni. Večina rokodelcev je delala za potrošnike po naročilu in ne na zalogo, zato niso imeli potrebe in možnosti ponujati svoje izdelke naprodaj po sejmih. Na sejmih so našli kupce le taki obrtni izdelki, ki so bili namenjeni širšemu, tudi tujemu trgu, n.pr. klobučarski. Seveda so mogli prodajati svoje izdelke obiskovalcem sejmov tudi razni rokodelci, ki svojega blaga niso razstavili v sejmskih stojnicah, število takih sejmarjev ni znano.

Višina sejmarine je bila za domače sejmarje nižja, za tuje višja; tudi je bila za različne rokodelske stroke včasih različna. L. 1595 so domači trgovci in kramarji plačali za stojnico 24 kr., tuji 30 kr.; ista pristojbina je veljala za klobučarje in vrvarje, le jermenarji so imeli nižjo, domači 16 kr., tuji 20 kr. L.1690 so plačevali domači trgovci od 20 do 40 kr. sejmarine, tuji 1 do 4 gld., koliko je prišlo na stojnico, se iz seznama ne vidi.[162] Sejmarji, ki niso uporabljali stojnic, so plačevali malo sejmarino, ki je navedena v seznamih le v skupnih zneskih, zato ni znano, po kakšnem načelu so jo pobirali.

Tuji trgovci, ki so se udeleževali ljubljanskih sejmov, so večkrat kršili predpise, ki so jih omejevali v prid mestnega trgovstva. Ostali so v Ljubljani še po koncu sejma in nadaljevali s svojo trgovino. L. 1606 je mestni svet obravnaval primer laškega trgovca, ki je kupil na sejmu v Ljubljani goveje kože in jih je prodal naprej čevljarjem. Ker je bilo tako prekupčevanje v škodo ljubljanskim trgovcem, je razsodil, da terjatve za kože pri čevljarjih laškemu trgovcu zapadejo v korist mesta. Zaradi zaščite pred konkurenco laških trgovcev, ki so v Ljubljani nakupovali žito, živino, platno itd., je bilo sklenjeno, da smejo tuji trgovci kupovati le od meščanov; trgovanje jim je bilo sicer dovoljeno, v mestu pa niso smeli ostati več kot osem dni.[163] Določbe glede prodaje blaga po tujcih na sejmih in izven sejmov so vsebovala tudi pravila trgovske bratovščine iz l. 1660. Namen je bil, da čimbolj omejijo trgovske stike tujih trgovcev z domačini - netrgovci. Tujci se z omejitvami niso nikoli spoprijaznili; primeri, da so trgovali v mestu ne glede na predpise, so bili kaj pogosti. L. 1667 je mesto nastopilo zoper razne tržaške in druge tuje trgovce, ki so se zadrževali v mestu nad dovoljeni čas in prodajali razno blago celo v prodajalnicah, ne le na debelo, temveč tudi na drobno, poleg tega so krošnjarili od hiše do hiše.[164] Laški kramarji in krošnjarji so dajali kranjskim mestom dostikrat povod za pritožbe, ker so meščanskim trgovcem odjedali kruh, a niso plačevali davkov in ne prispevali k obrambi, denar pa so odnašali iz dežele na Beneško. V drugi polovici 17. stoletja je magistrat v svoji pritožbi imenoma navedel 17 kramarjev in krošnjarjev, od katerih je bilo precej obiskovalcev ljubljanskih sejmov; nekateri izmed njih so se pozneje celo naselili kot trgovci v Ljubljani.[165]

Ljubljanski sejmi so bili namenjeni potrošnikom. Zgoščena ponudba blaga,

povečana z udeležbo tujih trgovcev in rokodelcev, je dajala potrošnikom več možnosti in priložnosti za nakup raznih potrebščin. V tem pogledu je pomen sejmov segal tudi v mestno okolico, od koder so prihajali kupci. Skoraj gotovo so marsikateri obiskovalci s podeželja, ki so prišli na sejem, da se založijo s potrebnim blagom, prinesli naprodaj razne svoje proizvode, n. pr. platno, med, kožuhovino in drugo trgovsko blago, za katero so mogli dobiti kupce med ljubljanskimi trgovci. Mogoče so nekateri prišli v mesto na sejem le kot prodajalci takih proizvodov. Toda ta trgovina je bila po vsem, kar nam je znanega, na ljubljanskih sejmih manjšega obsega in so bili torej ti sejmi za trgovino na daljavo le podrejenega pomena. Ravno tako ni znakov, da bi ljubljanski trgovci na sejmih delali večje kupčije s kolonialnim in drugim iz tujine uvoženim blagom ter bi v tem pogledu pomen te trgovine presegal mestno področje.

Ljubljanski trgovci in kramarji so hodili prodajat svoje blago na podeželske sejme. Pri tem se niso vedno držali načel, ki so jih sami postavljali kot obvezna za meščansko trgovino. V boju zoper podeželsko trgovino so kranjska mesta na skupnem sestanku l. 1677 sklenila meščanom prepovedati udeležbo na neprivilegiranih sejmih, ker so ti sejmi v škodo meščanskih trgovcev in jih je treba odpraviti. Toda novomeški magistrat se je še istega leta pritožil, da sta bila o sv. Matiju na Dolenjskem s svojim trgovskim blagom ljubljanska trgovca Jurij Tollmeiner in Jurij Perne, ki sta prodajala v nasprotju s sklepom, sprejetim v Ljubljani. Novomeški dopis poudarja, da se je Jurij Tollmeiner - pozneje je bil ponovno ljubljanski mestni sodnik - sestanka mest tudi sam udeležil; magistrat je navedel iz novomeške okolice 12 krajev, kjer so neupravičeno imeli sejme. Zahteval je, naj v Ljubljani meščanom pod kaznijo prepovejo, zahajati na take sejme. [166]

Ljubljana je bila zelo občutljiva za konkurenco tujih sejmov. Ko se je Kamnik potegoval za nov sejem, je ljubljanski mestni svet sklenil prositi vicedoma, naj se sejem v Kamniku ne dovoli 14 dni pred božičem, ker bi to škodovalo Ljubljani, marveč naj bo 8 ali 14 dni po božiču. [167]

Ljubljansko trgovstvo je imelo večkrat spore z domačimi rokodelci; enkrat so se ti čutili ogrožene po konkurenci trgovstva, drugič so trgovci menili, da rokodelci posegajo v njihovo področje. Klobučarji so dosegli, da je bilo ljubljanskim kramarjem prepovedano kupovati od tujcev klobuke, kakršne so izdelovali domači klobučarji. Šlo je za prepoved kupovanja inozemskih izdelkov, kar je bilo v korist ne le ljubljanskih, temveč tudi drugih klobučarjev v kranjskih mestih. [168] Trgovci so bili omejeni v trgovanju s kožuhovino na drobno. Na zahtevo krznarjev jim je bilo prepovedano kupovati v mestu ali pomirju od tujcev manj kot sto kož naenkrat. Trgovina na drobno ter prodaja kožuhovine in krznarskih izdelkov je bila pridržana krznarjem, pri katerih naj bi jih trgovci nabavljali, če so hoteli trgovati s tem blagom. To pravico krznarjev je mestni svet večkrat potrdil v svojih sodbah. [169] Izdelovatelji kocev so osporavali trgovcem pravico prodaje kocev, čevljarji pa pravico prodaje raznega usnja. [170]

Bili so tudi nasprotni primeri, ko so se trgovci čutili prikrajšane v svojih pravicah, ker so rokodelci prodajali blago, za katerega so menili, da sodi v njihovo stroko. Dvema iglarjema so celo trgovci sami zaprli prodajalnici; mestno sodišče jih je ukorilo zaradi tega poseganja v njegovo področje. [171]

Medtem ko v 16. stoletju opravljanje dveh pridobitnih strok še ni vzbujalo pritožb, se je to v naslednjem stoletju izpremenilo. Pri razpravah o policijskem redu l. 1618, pri katerem so razen članov mestnega sveta sodelovali tudi zastopniki občine meščanov, je bilo treba sklepati o določbi osnutka, da sme načeloma vsak meščan imeti le eno pridobitno dejavnost, ki naj mu bo vir za preživljanje. Meščan - trgovec naj ne bi opravljal preveč trgovskih poslov hkrati in imel preveč trgovskih zastopstev ter naj bi tudi drugim kaj prepustil. Vsak trgovec naj bi trgoval le z eno vrsto blaga, eni naj bi prodajali sukno in to, kar sodi zraven, drugi svilo in sorodno blago, nekateri dišave in postne jedi, nekateri železo, jeklo, žeblje in podobne izdelke, nekateri kramarsko blago, nekateri pa žito. Pri tem vprašanju so bili skoraj vsi udeleženci razprave prizadeti, zato so imeli večino tisti, ki so bili za svobodno opravljanje tudi več dejavnosti (.. die Maisten wahlen giengen dahin, dass so woll der Hanndtwerchs alss hanndlssman gleiche Freyheit hat, nit allein das Weinschenkhen sonndern auch allerlay burgerlich gewerb zu treiber). [172] Ob tej priložnosti sicer ni prišlo do sporazuma o razmejitvi posameznih vrst trgovine, bilo je le sklenjeno, naj trgovci sami predlagajo, kako naj bi se razmejitev izvedla in s katerimi vrstami blaga bi posamezni trgovci trgovali. Do tega menda ni prišlo, vendar so kljub temu postala močnejša prizadevanja, da se meščani omejijo le na eno pridobitno dejavnost.

Trgovci so nastopili zoper krojača Karla Schwitza, ki se je poleg krojaštva ukvarjal še s trgovino, češ da jim dela veliko škodo. Ta krojač je pozneje postal mestni svetnik; kot zakupnik užitnine si je napravil veliko premoženje ter si je končno pridobil plemstvo. [173] Odklonjen je bil sprejem vrvarja v trgovsko bratovščino; sklicujoč se na svoje privilegije iz l. 1660 so mu trgovci zaprli kupljeno trgovino z železom. [174] L. 1671 so trgovci in kramarji tožili magistratu priseljenega trgovca Janeza Marijo Parisellija, enega izmed laških trgovcev, ki so tedaj obiskovali ljubljanske letne sejme, češ da ne sme imeti odprte prodajalne in opravljati trgovske dejavnosti, ker so sicer upravičeni odvzeti mu blago, katerega prodaja je sodila v njihovo področje. Mestni svet se je izognil jasni odločitvi, sklenil je, naj se Pariselli poravna s pritožniki. Tako se je najbrž hotel izmotati iz zagate, ker mu je pred kratkim dovolil prodajo blaga na sejmih in med sejmi, dokler njegov spor s trgovci ne bi bil rešen. L. 1671 je bil Pariselli sprejet za meščana in so trgovci morali prenehati s svojim nasprotovanjem. [175]

S pravili trgovske bratovščine so trgovci in kramarji dobili v roke orožje, ki so ga uporabljali v boju zoper neljubo konkurenco. Ta boj je bil vedno manj uspešen; privilegiji meščanskih trgovcev so izgubljali na veljavi, odkar so si nemeščani pridobili večji delež v trgovskem prometu. K temu je svoje doprinesla tudi spremenjena miselnost meščanstva. V želji za večjim pridobivanjem je opuščalo načelo o skromnem in zadovoljnem preživljanju meščanov drug poleg drugega. Hkrati je slabela ločitev stanov in njihovih družbenih funkcij, kar je imelo za posledico tudi razkrajanje starih stanovskih privilegijev.

Zunanja trgovina

Gospodarski pomen je Ljubljani dajala njena trgovina z drugimi kraji in deželami. Ta trgovina na daljavo se je ukvarjala z izvozom raznih proizvodov domače in sosednih dežel ter uvozom tujega blaga. Pogojena je bila v veliki meri po prometni legi mesta ob trgovski poti do severnojadranskih pristanišč in v Italijo, ki so jo uporabljale sosedne dežele na severu in na vzhodu.[176] Pot skozi Ljubljano je bila le delno mednarodnega značaja, vendar je trgovski promet na njej bil toliko pomemben in živahen, da se je mogla v mestu razviti trgovina na daljavo, ki je dosegla precejšen razmah in segala daleč predvsem proti jugu in severu. Ljubljana s svojim gospodarstvom ni bila sama izhodišče trgovskega prometa, temveč prehodno mesto ob trgovski poti, zato se je njena trgovina morala prilagoditi tej tranzitni vlogi.

Trgovski promet je v dobi vezanega mestnega gospodarstva moral uporabljati obvezna pota skozi mesta, kjer so imeli domači trgovci prednostno pravico do nakupa blaga, mitnice v mestu pa so pobirale mitnino, s katero je bilo blago obremenjeno v korist deželnoknežje ali mestne blagajne. Obvezne poti so zato imele pomembno vlogo v takratni prometni in trgovinski politiki, ki je s privilegiji usmerjala blagovni promet k posameznim mestom.

Tako je bila v nekdanji Kranjski za trgovsko blago na poti proti morju in Italiji, ali pa je od tam prišlo, obvezna pot skozi Ljubljano. Ko so se konec 15. stoletja trgovci Ljubljane izogibali in pričeli uporabljati poti čez Ribnico in Kočevje, je cesar Maksimilijan I. 1496 naročil deželnemu glavarju in vicedomu, naj skrbita, da bo promet šel skozi Ljubljano in se bodo meščani po vojni in požaru zopet opomogli. Druga pota so bila vsaj deloma prepovedana.[177] L. 1513 je bil izdan ukaz o obvezni poti koroškega železa iz Hüttenberga in Waldensteina, ki je šla čez Št. Vid, Velikovec in Kranjsko na Hrvatsko in Italijo.[178] Ljubljana sicer v tem ukazu ni omenjena, ni pa dvoma, da je glede na privilegij iz l. 1496 tedaj promet železa na jug in vzhod šel iz Koroške skozi Kokro in Ljubljano. Zaradi koristi, ki jih je Ljubljana imela od tranzita z železom, je skrbela, da si ga ohrani in je bila zoper vse načrte, ki bi ji mogli odvzeti njeno posredovalno vlogo.

Ko se je v tridesetih letih 16. stoletja pojavil načrt, da bi v Celovcu postavili nove fužine, je imel ljubljanski magistrat pomisleke, bal se je, da bi železo iz celovških fužin izbralo drugo pot proti Italiji in ne bi šlo več skozi Ljubljano, kjer je tranzit koroškega železa znašal približno četrtino proizvodnje na Koroškem. Iz Celovca bi mogli z manjšimi stroški prevažati železo po vodi do Beljaka, od tod po kanalski dolini proti Benetkam in Latisani, kjer bi bil tudi prevoz z vozovi cenejši kot s tovorniki na Kranjskem. Pot čez Ljubelj ni primerna, četudi se napravi cesta; pozimi je prenevarna in ni prehodna. Preusmeritev prevoza železa čez Beljak in Kanalsko dolino proti Benetkam ne bi škodovala le Kranjski, temveč v prvi vrsti cesarskim mitnicam. Na novi poti bi od železa plačevali naklado na Koroškem in mitnino v Trbižu, ostale carine in mitnine bi šle v korist Bamberga in Salzburga. Izgubljena bi bila za cesarsko blagajno mostnina v Kranju in vodna

mitnina v Ljubljani, dalje mitnina v Planini, Postojni, Senožečah in Lokvah in končno mitnina in štiridesetina v Trstu ali na Reki. Zato predlaga ljubljanski magistrat, naj se fužine zgradijo v Železni Kapli, kjer je dovolj lesa in bi tudi dovoz surovega železa bil možen. Cesta skozi Kokro bi se dala napraviti brez velikih stroškov in ne bi služila le trgovini z železom, temveč prometu z drugim blagom iz Češke, Poljske in sosednih dežel. Ravno tako bi škodilo Ljubljani, če bi se uvedla plovba iz Koroške po Dravi do Ptuja in bi šlo tja železo po vodi, iz Ptuja na Koroško pa vino in kožuhovina. Prizadeta bi bila tudi pristanišča na Jadranu, Trst, Reka in Senj.[179]

Železo je bilo tedaj med najvažnejšimi predmeti trgovine v kranjski deželi. Ljubljanski trgovci so za trgovino z železom vedno kazali močno zanimanje. Nekateri izmed njih so imeli s fužinarji tesne poslovne zveze, zalagali so jih z denarjem ali si celo pridobili fužine v svojo last. Po ocenitvah iz srede 16. stoletja je šlo skozi Ljubljano 200.000 starih stotov železa v Italijo, kar je bilo okrog 75.000 konjskih tovorov (približno 1100 vagonov).[180] Trgovina z vsem tem železom sicer ni bila v rokah ljubljanskih trgovcev, toda mesto je imelo že samo od tranzita znatne dohodke na raznih pristojbinah, mitnini in skladiščnini, ter pri voznikih in tovornikih. V trgovini s koroškim železom je ljubljanske trgovce oviral Velikovec, glavno tržišče železa na Koroškem, ki je hotel imeti monopol in je branil nakupovanje neposredno pri fužinarjih. Vladar je moral Velikovčanom ponovno prepovedati poseganje v pravice ljubljanskih trgovcev.[181] Težave je trgovini prizadevala uvedba novih dajatev. Ko je bila l. 1559 uvedena naklada 2 gld. na milenij (10 starih stotov) železa, ki se je izvažalo na Laško, so mesta Ljubljana, Kranj, Kamnik in Škofja Loka ter kranjski fužinarji pričakovali, da bo ta davščina imela neugodne posledice za tranzitno trgovino. Od železa, ki je šlo iz Koroške čez Ljubelj ali Kokro v Reko, Trst in Devin so že plačevali razne nabitke, carine in mitnine. Z uvedbo nove naklade so davščine za milenij železa znašale 5 gld. 13 kr. 2 d. V svoji vlogi so mesta in fužinarji trdili, da bodo morali pri takih bremenih trgovino opustiti. Poudarjali so tudi, da sta po opustošenju Ogrske, Hrvatske in Slavonije trgovina in obrt močno trpeli, meščanstvo je obubožalo in povišanih dajatev ne bi moglo zmagovati. Tudi so se dogajale nepravilnosti pri pobiranju naklade. Pobirali so jo že v Železni Kapli, čeprav je bila še daleč od laške meje, nato so jo zopet zahtevali v Ljubljani in končno še v morskem pristanišču, kjer so železo pretovorili na ladje za prevoz v Italijo. Take tožbe, čeprav morda nekoliko pretirane, niso bile brez podlage, notranjeavstrijska komora je priznala, da je tak postopek pobiralcev nasprotoval predpisom o uvedbi naklade na izvoz železa v Italijo.[182]

Iz istega časa je ohranjena kalkulacija s kupno in prodajno ceno, transportnimi stroški in davščinami za železo, ki so ga ljubljanski trgovci prodajali v Italijo. Za milenij železa so plačevali v Velikovcu 19 gld., s transportnimi stroški in mitnicami je cena do morskega pristanišča narasla na 28 gld. in en denarič. V Neaplju ali drugih italijanskih mestih so prodali milenij tržaške teže za 25 gld. 20 kr. Ker je milenij tržaške ali laške teže imel 160 funtov manj kot pri nemški teži, so imeli pri tem 4 gld. razlike za morski prevoz in zaslužek. V zadnjih letih se je cena železa v Velikovcu dvignila od 14 na 19 gld.; ljubljanski trgovci so želeli, da bi se za železo določila tarifa. Priporočali so tudi ukrepe za pospeševa-

nje in poživitev izvoza železa v Italijo. Popravile naj bi se ceste do morskih pristanišč, zaupne osebe pa naj bi v Italiji poizvedovale glede novih možnosti za prodajo.[183]

L. 1565 je magistrat med navodili mestnemu pisarju, ki ga je poslal v Gradec, med drugim tudi naročil, naj poizve, ali so Koroščem popustili naklado 2 gld. na milenij in se v tem primeru zavzame, da se tako znižanje dovoli tudi Kranjski. Obenem naj skuša doseči, da ne bi smel nihče, ki ni na Kranjskem naseljen, prihajati z železom v Ljubljano, imeti v mestu skladišče in prodajati meščanom.[184] Pozneje se je mesto prizadevalo za posebno skladišče železa; do ustanovitve ni prišlo, menda ni bilo jasno, kakšno naj bo tako skladišče in če ne bi bil kdo s tem prizadet ali oškodovan.[185]

Trgovina z železom se je sčasoma začela izmikati iz rok ljubljanskih trgovcev. Prevzemali so jo fužinarji sami in tudi tuji trgovci so kupovali železne izdelke neposredno v železarnah. Ljubljana se je trudila, da ohrani svoje mesto v tej trgovini in izrine neljube tekmece. V razpravah o odpravi podeželske trgovine je škof Hren, ki je z vnemo zagovarjal koristi meščanstva, predlagal, naj se trgovina s surovim železom in železnimi izdelki prepusti le meščanom. Fužinarji, predvsem Bucellini iz Jesenic, naj ne izvažajo sami svojih proizvodov iz dežele, dobavljajo naj jih v Ljubljano in tam prodajajo. Hren ni skrival svoje mržnje do laških fužinarjev, obsojal je, da so pri nas z železarstvom pridobljeni denar nosili domov na Beneško, kamor se bodo vrnili v primeru vojne ali potem, ko bo ruda izčrpana.[186] V Ljubljani so pričeli preganjati vsako trgovino z železom, ki je niso opravljali ljubljanski trgovci. Nadvojvoda Ferdinand je ponovno ukoril mesto, ki se je predrznilo v škodo komornih pristojbin ustavljati trgovce z železom. Kljub ukoru so ustavili beneškega trgovca s 600 tovori žebljev. Zato jim je vladar za ponovni primer zagrozil s kaznijo.[187] L. 1604 so v mestu zaplenili članu rudarske družbe v Kamni gorici 4 tovore raznih železnih izdelkov, ki jih je tovoril svojim odjemalcem v Krško. Višji rudarski sodnik za Kranjsko se je pri magistratu pritožil ne le zato, ker je zaplemba udarec za ubogega moža, temveč tudi glede na rudarski red ne more molčati. Zagrozil je, da bo šel s pritožbo naprej, če magistrat zaseženega blaga ne vrne.[188]

Istega leta se je pritožil pri vicedomu jeseniški fužinar Bucellini, da mu v Ljubljani, sklicujoč se na policijski red, ne dovolijo z železom skozi mesto. Prej so to dopuščali proti plačilu skladiščnine in mitnine. Zahtevajo, naj bi trgovci prodali železo v mestu. V pritožbi poudarja, da po mislih rudarskega sodnika njegova prodaja železa ne sodi pod policijske predpise. Če mu mesto železo zadrži, ne bo mogel izpolniti svojih obveznosti do kupcev in bo nastala velika škoda, kajti v Trstu čaka posebna ladja na blago. Tudi ne bo imel denarja, da bi plačeval delavce, ki bodo delo zapustili in odšli; moral bo zapreti obrat.[189]

Ko so l. 1620 kranjska mesta izdelala navodila za nadzornike, ki naj bi zatirali podeželsko trgovino, so proizvajalcem železa in železnih izdelkov posvetila posebno pozornost. Sklenjeno je bilo, da se fužinarjem v Železnikih, Kropi, Kamni gorici, Tržiču in drugih krajih, kjer trgujejo z železom in žeblji, v Ljubljani in drugih mestih zaenkrat dovoli prehod njihovega blaga. Opozorijo pa naj se, da jim bodo na podlagi izdanih predpisov zoper podeželsko trgovino posle ustavili.

Svoje blago naj prodajajo meščanom ali naj mestom, skozi katera gre, plačajo določeno pristojbino ali skladiščnino, nakar bo blago imelo prosto pot. Če fužinarji na to ne bi pristali, naj nadzorniki poročajo magistratu zaradi nadaljnjih navodil.[190] Ti sklepi pa najbrž niso bili izvedljivi, kajti končni sklep medmestnih posvetovanj je bil, da se zaenkrat počaka, opozorijo pa se fužinarji, da jim bo blago zaseženo, če se ne pogodijo z mesti za plačilo skladiščnine. Mesta so želela tako ureditev, da bi proizvajalci železa morali svoje blago najprej ponuditi proti primernemu plačilu za gotovino v nakup meščanskim trgovcem; če trgovci v mestih železa ne kupijo, ga smejo prodati naprej. Toda mesta s svojimi zahtevami niso uspela; Ljubljana je imela stalne spore v zvezi s prehodom železa skozi mesto.[191] To sporno vprašanje je reševal tudi še l. 1680 potrjeni mitniški red, ki je mestu priporočil, naj se pri pobiranju mitnine na železo omeji, ter je vseboval določbo, da v dednih deželah naseljeni fužinarji in trgovci plačajo od tranzitnega blaga le mostnino, niso pa dolžni plačevati skladiščnino in tehtarino. Le tujci, posebej so omenjeni še Benečani, so morali plačevati pristojbino za skladišče.[192]

Drugo, v trgovini na daljavo pomembno blago, pri katerem so se meščanski trgovci prizadevali za večji delež v trgovskem prometu, je bilo platno. L. 1603 so v Ljubljani Litijčanom, ki so tovorili platno na Reko, dali blago pod zaporo ter jim pod kaznijo zaplembe prepovedali, naložiti ga na ladjo ter sploh vsako trgovanje. Litija je zoper tak postopek ugovarjala, češ da jih prepoved podeželske trgovine ne zadene, ker je Litija trg z meščanskimi pravicami. Magistrat pa je menil, da so Litijčani višnjegorski podložniki in pod podsodnostjo te gosposke ter jim meščanske pravice ne pripadajo.[193] Istega leta so v Ljubljani zasegli nekaj platna goriškemu trgovcu, ki ga je kupil v Kamniku, ker da bi ga smel kupiti le v Ljubljani od meščanov. V pritožbi je poudarjal, da je nadvojvodov podanik, zato mu ne bi smeli delati ovir, ravnali pa so z njim slabše kot z Benečani, ki platno prosto kupujejo. Prosil je, da mu platno vrnejo ali pa ga odškodujejo; goriški magistrat je njegovo prošnjo podpiral.[194] Drugič je goriški mestni sodnik zadržal ljubljanskemu trgovcu dva tovora platna, namenjena v Benetke.[195] To je bilo v času zapore beneške meje, kar je bil verjetno razlog, da je bilo platno zadržano v Gorici.

L. 1616 so se kranjska mesta med drugim pritožila vladarju, da je bilo dano laškemu trgovcu Jožefu Mosconu dovoljenje za izvoz večje količine platna. Ker je to v škodo meščanske trgovine, naj se dovoljenje ukine. Pritožba je bila kot neutemeljena zavrnjena, češ Moscon je prejel izvozno dovoljenje za nekaj tovorov platna proti določeni pristojbini.[196]

V trgovini s platnom so v mestu posredovali platnomerci, ki so platno izmerili proti plačilu posebne pristojbine. Ker so bile v deželi v rabi razne mere, so tkali platno v raznih širinah. Mestni sodnik je preganjal prodajalce, ako so prinašali na prodaj preozko platno, zato so se kmetje s platnom ljubljanskega trga izogibali. Od tega je imelo škodo le mesto, kajti kmetje so mogli dobiti kupce za platno tudi drugje. Mestni sodnik je moral popustiti, mesto pa je poskrbelo, da bi se izdelovalci platna na deželi seznanili s pravimi merami.[197] Pri platnu, medu in drugih deželnih proizvodih meščanskim trgovcem niso konkurirali le kmetski prekupčevalci, apaltatorji ter tujci, tudi mesta in trgi so si med seboj prihajali navkriž. Na medmestnih posvetovanjih o odpravi podeželske trgovine so zastopniki mest uvi-

deli, da morajo meščani sami upoštevati predpise, ki urejajo trgovino, če hočejo, da jih upoštevajo tudi kmetje. Zato je bil sprejet sklep, da meščani ne smejo hoditi h kmetom kupovat blago, temveč ga morajo prodajalci prinašati v mesta na tedenske sejme.[198]

Podobne probleme kot s platnom je trgovina v mestih imela z medom, tudi dokaj pomembnim trgovskim predmetom. Izvažali so ga na sever, na Salzburško, Bavarsko in Gornjo Avstrijo. Izvozna trgovina je prehajala v prvi polovici 17.stoletja vedno bolj v roke apaltatorjev; meščanski trgovini je grozila nevarnost, da bo pri tem proizvodu popolnoma izrinjena. Mesta so ponovno odločno nastopila zoper apaltatorjem izdana izvozna dovoljenja. Svojega gneva niso skrivala, dala so mu duška v kaj odločnih besedah. Namen nenavadnega in nezaslišanega apalta - tako pišejo v svoji vlogi na vladarja - gotovo ni bil, da škoduje podanikom. Apaltatorji zlorabljajo vladarjevo dovoljenje in ne pustijo, da bi še drugi poleg njih imeli koristi od trgovine. Domačim trgovcem so onemogočene dobre trgovske zveze s tujimi trgovci. Med so nakupili s težavo in predujmi, apaltatorji pa sedaj pritiskajo na nje, naj jim ga odstopijo. Ker vedo, da ga trgovci ne bodo prodali proti vladarjevi prepovedi, ponujajo za med smešne cene; stot hočejo plačati v gotovini po 5 gld., na upanje ponujajo 5 1/2 gld. kranjske veljave, čeprav je med kupljen, kot morejo dokazati s pričami, po 5 gld. 45 kr. Apaltatorji nočejo plačati toliko, kot bi nudili inozemski trgovci. Žalostno je, da so na ta način domači trgovci, ki nosijo težka davčna in vojna bremena, izročeni na milost in nemilost sebičnim tujcem. Apalt je škodljiv ne le njim, temveč celi deželi in vladarju, ker apaltatorji pridobljeni denar odnašajo v tujino. Mesta prosijo vladarja, naj zaščiti domače trgovce in naj apalt in izvozna dovoljenja prekliče, da bodo zopet smeli kupčevati z medom in obnoviti trgovske zveze s salzburškimi, münchenskimi, wasserburškimi, linškimi in nürnberškimi trgovci ter svoj nakupljeni med neovirano izvoziti iz dežele in prodati. Ob tej priložnosti so mesta opozorila tudi na neuspešen poskus s solnim apaltom pred nekaj leti. Nič manj odločni kot pritožbe so bili vladarjevi odgovori. Že prva pritožba je bila po njegovih mislih popolnoma nepotrebna in brez razloga. Vsakdo v deželi sme med in vosek prosto prodajati in kupovati, le če ga hoče izvoziti, ga mora odstopiti apaltatorjem.[199] Kot se vidi, se je vladarjev odgovor bistvu pritožbe o škodljivosti monopola pri izvozu izognil.

Žito je bilo med deželnimi proizvodi, ki so jih iz Kranjske izvažali. Trgovanje z žitom je bilo ponajveč v rokah kmetov in raznih podeželskih prekupčevalcev, ki so ga tovorili na Primorsko in v sosedne laške dežele ter tam zamenjavali za sol, vino in olje. Posebne pravice glede preskrbe s kranjskim žitom je užival Trst, ki ga je po Maksimilijanovem privilegiju morala zalagati Kranjska in sicer ceneje, kot je bila cena v drugih bližnjih mestih. Ker je obvezna trgovska pot vodila kranjske tovornike v beneška istrska mesta ter proti Italiji čez Trst, so Tržačani mogli svoje pravice uspešno izkoriščati.[200] V časih slabih letin in draginje je Ljubljana nastopala zoper izvoz žita, da bi ga v deželi ostalo dovolj za domače potrebe. L. 1539 si je izposlovala glede na draginjo in grozeče pomanjkanje dovoljenje za postavitev mestne žitnice in za nakupovanje žita na Ogrskem in v drugih avstrijskih deželah. Verjetno je bila to le enkratna akcija, kajti l. 1541 je mestni svet sklenil vse mestne zaloge žita prodati.[201] Pomanjkanje žita je bilo večkrat razlog za splošne prepovedi izvoza žita v Italijo. Ljubljana je ukrepala tudi na svo-

jo roko. L. 1594 je mestni sodnik Tržačanom zabranil nakup in izvoz pšenice. Cesar je na njihovo pritožbo vicedomu naročil, naj jim v Ljubljani ne delajo ovir.[202] Tržačani so se tudi še pozneje ponovno pritoževali, da ne smejo v Ljubljani kupovati žita.[203] Tedaj so izvažali žito v Italijo v veliki meri na podlagi izvoznih dovoljenj, ki jih je vladar podeljeval italijanskim mestom in tamkajšnjim trgovcem. Šlo je večkrat za znatne količine, ponovno se omenjajo izvozna dovoljenja za 20.000 starov.[204] V letih, ko je žito slabše obrodilo in je bila ponudba na trgu manjša, so cene že tako narasle. Če je k temu prišlo še večje povpraševanje s strani tujih trgovcev, kot se je to zgodilo v dvajsetih letih 17. stoletja, ko so se v večjem številu pojavili kupci iz Trsta, Reke, Gorice pa tudi iz Rimske Marke in Beneškega, so se cene od enega do drugega leta podvojile in potrojile. V zaščito domačih potrošnikov so kranjska mesta zahtevala, naj se ukinejo izvozna dovoljenja in prepove izvoz žita. Istočasno so nastopala zoper prekupčevanje zemljiških gospodov in deželanov duhovskega in svetnega stanu, ki niso zahtevali od svojih podložnikov dolžnih dajatev v gotovini, temveč v žitu, vinu in drugih živilih, katere je kmet sicer prodajal v mestih in trgih. Zemljiški gospodje so šli celo tako daleč, da so prepovedovali podložnikom prodajati kmetijske proizvode komu drugemu kakor njim ter so sami prekupčevali s temi proizvodi.[205] V trgovini z žitom se je torej vloga Ljubljane omejevala v glavnem na prizadevanja, da bi bilo mestno prebivalstvo dovolj preskrbljeno z žitom. Le bolj izjemoma so se ljubljanski trgovci in drugi podjetniki ukvarjali z izvozom žita. Tako je v času izvoznih dovoljenj bil ljubljanskemu trgovcu in lastniku mlina na Gliščici dovoljen izvoz 1000 starov pšenice na Beneško. Dvakrat, vsakikrat za 2000 starov, je bilo dano dovoljenje za izvoz pšenice v Italijo Janezu Jakobu baronu Khislu, svetniku in vrhovnemu komorniku.[206] Sodeč po baronu Khislu izvoz žita na podlagi izvoznih dovoljenj ni bil le posel, s katerim so se ukvarjali samo trgovci.

Podobno stališče kot glede žita je mesto imelo glede živine; trgovina z živino je zadevala meščane predvsem kot potrošnike. Dežela ni vedno krila potreb Ljubljane; vzrok za pomanjkanje živine je bil v veliki meri izvoz v laške dežele. Ljubljanski mesarji so jo hodili kupovat tudi na Štajersko v okolico Celja, Slovenske Bistrice, Vitanja, Maribora, Lipnice in Stainza. L. 1568 je mestni svet pooblastil več mesarjev, da so šli nakupovat vole preko Mure. Tudi na Štajerskem so nakupovanje nekaj časa ovirale prepovedi izvoza iz dežele. Pozneje je bilo na Spodnjem Štajerskem dovoljeno od kmetov kupovati domačo živino in jo proti plačilu deželne naklade goniti na Kranjsko.[207] Meščanskim mesarjem so pri nakupovanju konkurirali kmetski prekupčevalci z živino. Ponekod so zemljiški gospodje svojim podložnikom branili prodajo živine mesarjem. V deželi je bilo tudi močno razvito tihotapstvo z živino; iz okolice Bleda, Bohinja, Dovjega in Bele peči so tihotapili na Beneško veliko živine, največ koštrunov.[208] Da bi zagotovila preskrbo mestnega prebivalstva z mesom, se je Ljubljana zavzemala ponovno za prepovedi izvoza, ki je bil v 17. stoletju ponajveč v rokah tujih trgovcev - apaltatorjev. Ko je bilo kranjskim podložnikom prepovedano prodajati živino na Laško, so se deželni stanovi zavzeli za omiljenje prepovedi. Ljubljanski magistrat, vprašan za mnenje, je izjavil, da je prepoved izvoza le pretveza, da se beneškim apaltatorjem v škodo podložnikov zagotovi nakup živine za polovično ceno. Pogoste so bile pritožbe zoper nakupovanje živine po Benečanih zlasti v času razvred-

notenja avstrijskega denarja, to je v začetku dvajsetih let 17. stoletja.[209] Ljubljanski meščani so se v trgovini z živino - razen za potrebe mesta - le bolj izjemoma uveljavljali. Volbenk Posch je s svojo družbo izvažal vole v Italijo. O Francu Leberwurstu, ki je po svojem prvotnem poklicu bil mesar, je znano, da je na veliko kupčeval z živino. Pri teh poslih je nastopal menda kot zastopnik Benečanov. Nakupoval je živino na Spodnjem Štajerskem ter jo izvažal na Beneško.[210] Če - prav na trgovini z živino le malo udeležena, je bila Ljubljana nekaj časa pomembna kot prehodna postaja za živino, ki so jo tuji, predvsem laški trgovci gonili iz Ogrske in Hrvatske v Italijo. L. 1571 je bila potrjena skladiščna pravica za to tranzitno živino z izjemo živine, namenjene za Gorico.[211] Verjetno je obseg izvoza ogrske in hrvatske živine tedaj naraščal in je dalo to pobudo za razširitev skladiščne pravice, ki jo je Ljubljana dobila od cesarja Maksimilijana in pod katero tedaj živine niso šteli. Sicer pa se je ta pravica najbrž izražala le v pobiranju skladiščne pristojbine.

Trgovanje z vinom je sodilo z manjšimi omejitvami v področje kmetske trgovine. Po pogodbi med plemstvom in duhovščino na eni strani ter mesti na drugi strani je bilo kmetom dovoljeno izvažati na sever kisla vina; med te so šteli vina iz Brd, Kanala in Dolenjske. Boljša, n.pr. rebulo, vipavca in druga laška, to je sladka vina so smeli prodajati le v deželi.[212] Sladka vina so od kmetov kupovali tudi ljubljanski trgovci, ki so potem posredovali njihov izvoz na sever, v Dolnjo Avstrijo, na Salzburško in tudi na Bavarsko. Iz navodil, ki jih je dalo mesto l. 1565 mestnemu pisarju na pot v Gradec, se vidi, da je ta trgovina bila tedaj že ogrožena. Trgovci iz Dunaja, Dunajskega Novega mesta, Salzburga, Augsburga, Nürnberga in drugih mest so začeli hoditi, potujoč skozi Ljubljano, v Trst, Prosek, Črni kal, Vipavo in drugam ter so nakupovali tamkajšnje vino in tudi olje. V prejšnjih časih so vino za omenjena mesta kupovali v Ljubljani in dali mestni trgovini nekaj zaslužka. Ljubljančani so želeli, da se tujim trgovcem prepove na poti v Trst uporabljati drugo cesto kot skozi Ljubljano.[213]

Privilegij iz l. 1513 je potrdil Ljubljani njen monopol v trgovini s kožuhovino in kožami. Tujim trgovcem je bilo prepovedano hoditi skozi Ljubljano na Hrvatsko po kožuhovino in kože; morali so jih kupovati v Ljubljani, kot je bila že stara navada.[214] Trgovina s kožuhovino iz Hrvatske je v naslednjih desetletjih že opešala; v Ljubljano je prihajalo manj blaga, kar je bilo verjetno posledica turških vojn in osvojitev. Po sklepu mestnega sveta iz srede stoletja so imeli v mestu krznarji prednost za nakup kožuhovine; trgovci naj bi jo nakupovali na podeželju. Nek poznejši sklep je naročal trgovcem, naj v mestu in pomirju ne kupujejo manj kot sto kož, manjše količine naj bi bile pridržane krznarjem. Deloma je bila vzrok nazadovanja konkurenca podeželskih prekupčevalcev, ki so nakupovali kožuhovino na račun tujih, gornjenemških in laških trgovcev, meščani pa niso prišli več do kupčije.[215] Živahna je ostala zaenkrat le še kupčija s polšjimi kožicami, ki so bile domačega izvora; proti koncu 16. stoletja se omenja kupčija družbe krznarjev za 167.000 polšjih kožic.[216] Sodeč po takih kupčijah, je mestni svet z zaščito krznarjev precej pretiraval. V naslednjem stoletju so krznarji trgovce izrinili iz trgovine s kožuhovino in si to kupčijo osvojili kot svojo izključno pravico.[217]

O ljubljanski trgovini s suknom, žametom, svilo in drugimi tekstilnimi

predmeti nimamo podrobnih podatkov, dasi je morala imeti precejšen obseg in pomen, saj domača proizvodnja ni krila potreb in je bilo treba sukno in drugo tekstilno blago uvažati. Pri nekaterih izmed velikih ljubljanskih trgovcev prve polovice 16. stoletja je omenjeno, da so trgovali tudi s suknom. Zdi se, da je trgovina s suknom bila med prvimi trgovskimi strokami, ki so se specializirale. Med trgovci na ljubljanskih sejmih so bili l. 1591 posebej izkazani suknarji.[218] Večje količine sukna so potrebovali redno kranjski deželni stanovi, ki so morali oskrbovati skupaj s koroškimi vojaštvo v Vojni krajini. To blago je bilo treba uvoziti; v drugi polovici 16. stoletja so ga kupovali od augsburških trgovcev s posredovanjem njihovih družbenikov v Beljaku. Razen lindenskega se v tej zvezi omenja "carisea" (Karisse) sukno.[219] O ljubljanskem trgovcu iz začetka 17. stoletja, Janezu Mariji Bosiu vemo, da je deželne stanove zalagal z laškim, angleškim in iglavskim (iz Iglave na Moravskem) suknom.[220] Proti koncu stoletja je Jakob Schell pl. Schellenburg oskrboval deželne stanove s suknom za vojaštvo v karlovškem okolišu Vojne krajine. Schell je sukno kupoval predvsem v Italiji. Peter Anton Codelli je uvažal in prodajal cenedsko sukno, imenovano po malem mestu Ceneda na Beneškem (v prejšnjem stoletju je bilo združeno z mestom Serravale v Vittorio Veneto). Sukno iz Cenede so uvažali zlasti za potrebe vojaštva v Vojni krajini. Ko so koroški deželni stanovi ustanovili suknarno na Koroškem in pozneje kranjski v Ljubljani - bilo je to že začetek 18. stoletja - je Codelli dobavljal suknarnama uvoženo volno; kot pokrajina, iz katere je prihajala volna, je bila omenjena Apulija (Puglia) v južni Italiji.[221]

O izvoru v naše dežele uvoženega sukna nam povejo nekaj tudi razni policijski redi 16. stoletja. Med vrstami sukna je omenjeno ponovno lindensko, bilo je angleško volneno blago iz Londona. Primerno je bilo za obleke kmetov.[222] Zaradi dobre kakovosti se hvali tudi češko sukno, zlasti iz Trigla. Ker to sukno omenjajo pripombe kranjskih mest iz l. 1568 k osnutku policijskega reda, je gotovo bilo na Kranjskem precej razširjeno.[223] Iz zapisnikov ljubljanskega mestnega sveta in računskih knjig se vidi, da je mesto večkrat kupovalo za svoje uslužbence lindensko sukno in sukno iz Trigla. Maksimilijanov deželni red omenja kot kraje porekla za sukno zlasti Anglijo, Nizozemsko, Italijo in Nemčijo. Italijanska sukna so prihajala največ iz Bergama, Vicenze in Brescie ter so sicer količinsko na trgu prevladovala, bila pa so po kakovosti slaba, zato italijansko sukno v naših krajih ni bilo na dobrem glasu. Uvažali so na Kranjsko v tem času sukno tudi iz drugih krajev, med drugim iz Berna.[224]

Med uvoženim tekstilnim blagom so imeli pomembno mesto tudi barhent in platno ter nekatere dragocenejše tkanine. Ljubljanski mitniški redi navajajo z zlatom in srebrom vezene tkanine, žamet, svilo, šamlot, razno blago za prevleke in aras. Tudi to blago se je v naše kraje uvažalo iz inozemstva, imenoma navajajo viri Benetke, Milan, Genovo in Lucco. Kot s suknom tako tudi s tem blagom niso bili posebno zadovoljni, ker so bile pri isti vrsti kakovostne razlike.[225]

Velik del uvoza tekstilnega blaga so imeli v rokah tuji trgovci in trgovske družbe. Ti posredovalci so iskali pri svojem trgovanju dobička tudi z nepoštenimi sredstvi. Zato so policijski redi določali razne ukrepe za zagotovitev kakovosti in prave mere blaga, ki je moralo v ta namen biti zaznamovano z žigom kraja, od-

koder je prišlo ali kako drugače označeno; postavljeni so bili izvedenci, ki so nadzirali promet s tem trgovskim blagom in predpisan je bil način merjenja. Značilno za trgovino s suknom na Kranjskem je bilo, da so kranjski stanovi ob razpravi za policijski red l. 1568 zahtevali, naj se dovoli le uvoz kosmatega, neostriženega sukna, ki mu je lažje spoznati kakovost. Ostale avstrijske dežele so bile drugega mnenja, hotele so, naj se uvaža striženo sukno.[226]

Kolonialno blago, špecerija, južno sadje in morske poslastice so prihajale iz obmorskih pristanišč in Italije. Za razne začimbe in dišave so bile Benetke najvažnejše tržišče do konca srednjega veka in tudi še pozneje so imele kot glavno jadransko pristanišče veliko vlogo v trgovini s tem blagom. Večji ljubljanski trgovci so imeli z Benetkami neposredne trgovske zveze. Pri nekaterih ljubljanskih trgovcih se omenjajo trgovska potovanja v Benetke. Tudi beneški trgovci so obiskovali Ljubljano; med udeleženci sejmov je bilo vedno večje število laških trgovcev in kramarjev, brez dvoma so nudili tudi kolonialno in špecerijsko blago. Številni so bili tudi karnelski kramarji in krošnjarji (iz Karnije), ki niso prihajali le na sejme, temveč so z neupravičeno prodajo po podeželju in v mestih konkurirali meščanskim trgovcem. Kolonialno blago, n.pr. razne začimbe, je bilo eden izmed najpomembnejših predmetov njihovega trgovanja. Odločilni pomen beneškega tržišča kolonialnega in špecerijskega blaga za ljubljansko trgovino sredi 16. stoletja dokazujejo razprave o določbah policijskega reda glede nadzorstva nad cenami. Tedaj so mesta predlagala, naj se vsako leto poizvejo cene špecerije v Benetkah in transportni stroški, kar bi dalo podlago za določanje prodajne cene.[227] V 17.stoletju so neposredni trgovski stiki z Benetkami že nazadovali, na njihovo mesto je stopal Trst, ki je prevzel vlogo posredovalca v trgovskem prometu s prekomorskim blagom. Trst je imel pomorske zveze z Benetkami in drugimi obmorskimi mesti, od koder je prejemal tako blago in ga je oddajal zaledju, za katero je tudi opravljal funkcijo izvoznega pristanišča.[228]

Razen Trsta so še druga severnojadranska mesta, zlasti Reka in Koper, imela trgovske zveze z Ljubljano. Čez Reko so šle v Italijo večje količine železa; Reka se tudi večkrat omenja kot mesto, kjer so ljubljanski trgovci kupovali olje. Iz teh mest je Ljubljana dobivala ribe in druge morske proizvode, ki so kot postne jedi imeli v tedanji prehrani premožnejših slojev precejšen delež. Isto velja za razne vrste južnega sadja.

Ljubljanska trgovina na daljavo je imela predvsem tranzitni značaj; njeno posredovalno vlogo, vrste blaga in smeri prometa je posrečeno in nazorno opisal Valvasor, ki glede Ljubljane pravi: "Trgovina je v tem mestu živahna, posebno ker leži tako rekoč v središču različnih dežel in se blago v tri smeri lahko deli, oddaja in od tod spet dobiva. V Italijo dobavlja naše mesto železo, volno, žito in živino, a dobiva za to svilo, sukno, sol, dišave in morske poslastice. Na Hrvaško pošilja Ljubljana isto blago in dobiva zanje kožuhovino, živino, med in podobno. V Gornjo Nemčijo ali na Solnograško in Bavarsko pošilja vsako leto veliko stotov medu za pripravljanje medice, zakaj naša dežela ga ima na pretek ter ob preobilici vina lahko pogreša med in iz njega narejeno medico; razen tega pošilja tudi italijansko blago, slastna vina, živo srebro, baker itd., a dobiva volno, ustrojeno usnje in drugo v gospodarstvu prepotrebno blago." Tudi izdelke ljubljanskih klobučar-

jev, klobuke, kape, kučme in podobno, so izvažali celo na Kreto, ta trgovina je zastala po turških osvojitvah.[229]

Trgovina na daljavo je v razdobju obeh stoletij obdržala isti značaj, doživela pa je v svojem razvoju nekatere spremembe, ki so vplivale na njen obseg, delne preusmeritve ter trgovsko organizacijo. Vzroki so bili eni gospodarski, drugi politični.

V prvi polovici 16. stoletja je vladala v trgovini na daljavo velika živahnost. Srečujemo v Ljubljani vrsto pomembnih trgovcev, ki so imeli intenzivne trgovske stike tako proti severu kot proti jugu, trgovali so z raznimi vrstami blaga, ki so ga izvažali ali uvažali. Pogosto naletimo tudi na njihove trgovske družbe, ki so nastopale pri večjih kupčijah. V tej dobi so bili med trgovci, ki so se naseljevali v Ljubljani, močno zastopani Bavarci in zdi se, da so tudi trgovske zveze na sever bile močnejše kot pozneje. V drugi polovici stoletja ni več tiste živahnosti, manj pogosti so trgovci, ki so se povzpeli nad povprečje; med trgovci in kramarji narašča število Lahov, kar kaže, da so se okrepile poslovne vezi proti jugozapadu. Nekakšen zastoj je opaziti do zadnjih desetletij 17. stoletja. Šele tedaj se zopet pojavijo trgovci, posamezno ali v trgovskih družbah, ki se z obsegom svojega trgovanja in s premoženjem, ki si ga pridobijo s trgovino in drugimi gospodarskimi posli, dviguje visoko nad druge. Dokazujejo pa nam s svojimi obširnimi trgovskimi zvezami in gospodarskimi uspehi, da je ljubljanska trgovina na daljavo živahneje zaživela.

Eden glavnih vzrokov omenjenega stagniranja trgovine skozi več kot eno stoletje je turško prodiranje na Ogrsko, Hrvatsko in Slavonijo ter delna osvojitev teh dežel in ponavljajoči se turški vpadi na naše ozemlje. Trgovske zveze z našimi sosedi na vzhodu so bile pretrgane ali ovirane; pogosti pohodi turških čet po Kranjskem tudi niso ostali brez vpliva na trgovski promet z drugimi našimi sosedi. Trgovci s svojim blagom, ki so ga tovorili skozi našo deželo, so bili izpostavljeni plenjenju in ropanju po turških četah.[230] Na posledice turških vojn in napadov je Ljubljana večkrat opozarjala, ko je prikazovala poslabšanje svojega gospodarstva.[231] Trgovina s kožuhovino iz Ogrske in Hrvatske je nazadovala, tudi kupčija z govejo živino iz teh dveh dežel se poredkeje omenja, zato so se laški kupci vrgli bolj na izvoz živine iz Kranjske, Koroške in Štajerske. Trgovanje z vzhodnimi sosedi je oživelo šele proti koncu 17. stoletja, ko je bila Turčija dokončno potisnjena v defenzivo.

Sovražni odnosi med Benetkami in Avstrijo so večkrat motili trgovske stike. Ne le vojne, temveč tudi beneška pomorska politika, ki je omejevala plovbo iz avstrijskih pristanišč Reke in Trsta, ni mogla ostati brez vpliva na ljubljansko trgovino.[232] Saj je obe pristanišči uporabljala pri izvozu železa v Italijo in se je v teh mestih oskrbovala z mediteranskimi proizvodi. Tridesetletna vojna slovenskih dežel ni neposredno prizadela, vendar smemo zmanjšanje trgovskih stikov z nemškimi deželami šteti delno med njene posledice. V tej zvezi je treba omeniti izseli - tev protestantskih trgovcev, ki so svoje imetje prodali in odnesli denar v tujino.[233] Obseg te izselitve sicer ni ugotovljen; ker pa so bili med protestanti nekateri pomembnejši ljubljanski trgovci, je skoraj gotovo eden ali drug ostal zvest protestantizmu in po zmagi protireformacije zapustil našo deželo.

Na razvoj trgovine z drugimi deželami so vplivale tudi spremembe denarne vrednosti. Beneški novci, ki so v denarnem obtoku na našem ozemlju vedno imeli velik delež in so včasih celo prevladovali, so v drugi polovici 16. stoletja proti avstrijskemu denarju pričeli izgubljati na vrednosti. Prisilni tečaji beneških novcev, določeni pod dejansko vrednostjo, se na Kranjskem in Primorskem niso mogli uveljaviti. Zato je tu za beneški denar ostal višji tečaj, kot pa je veljal po drugih avstrijskih deželah. Višji tečaj beneškega libernika do krajcarja je dobil naziv "kranjska veljava" v nasprotju z "nemško veljavo" z nižjim tečajem. Razlika je znašala prvotno približno 10 %, v drugi polovici 17. stoletja se je še nekoliko zvišala v korist nemške veljave. Nižja vrednost beneškega denarja izven Kranjske in Primorske je ovirala trgovski promet z drugimi avstrijskimi deželami, je pa močneje povezala našo trgovino z beneško. Tranzitna vloga ljubljanske trgovine je bila pri tem seveda nekoliko prizadeta.[234]

Mnogo občutnejše so bile za trgovino denarne razmere v prvi polovici dvajsetih let 17. stoletja, v času tridesetletne vojne. Tedaj je prišlo v promet mnogo novcev z nižjo težo srebra in torej manjšo vrednostjo, kot so jo imeli dotedanji. Posledica je bila, da je slabši denar izpodrinil dobrega, ki se ga je polastila špekulacija, in je odtekal iz dežele. Tečaj starih kovancev, dukatov in državnih tolarjev, je bilo treba ponovno zviševati. Zaradi poslabšanja denarne vrednosti so narasle cene blaga. Razvrednotenje denarja je zavzelo za tedanje pojme velik obseg, vrednost novih kovancev je nekaj časa dosegala šestino, v nekaterih primerih celo komaj osmino stare vrednosti.[235]

V naši deželi, ki je mejila na drugo, to je beneško valutno področje, in kjer je bil vedno tudi močan obtok beneških novcev, je poslabšanje denarja napravilo v trgovskem prometu popolno zmešnjavo. Beneški trgovci so izkoristili poslabšani tečaj avstrijskega denarja, povečali so nakup žita, živine in drugih proizvodov v naši deželi. Znatne razlike v cenah med našim in benečanskim valutnim področjem so dale pobudo za tihotapstvo v velikem obsegu. Na drugi strani pa se je močno podražilo blago, ki smo ga uvažali iz Beneškega, n.pr. olje in sol. Ljubljanski magistrat se je pritoževal nad veliko draginjo, ki je bila posledica teh razmer, in je zahteval prepoved izvoza ter odločne ukrepe za preprečenje tihotapstva. Zavedajoč se, da sta bila draginja ter povečani izvoz iz dežele v zvezi z denarnimi razmerami, je predlagal, naj se vsaj na Kranjskem, Goriškem, v Trstu in na Reki vzpostavi prejšnja vrednost denarja ali pa ustavi nadaljnje razvrednotenje.[236] Konec l. 1623 je bil manjvrednim novim kovancem določen tečaj, ki je ustrezal nižji vrednosti, obenem so jih pričeli jemati iz obtoka.[237] Tako so bili dani pogoji za ustalitev valutnih razmer in normalizacijo trgovine.

Meščanski trgovini so velik del njenega področja odvzeli tujci, apaltatorji ter trgovci z izvoznimi dovoljenji. Velik del trgovine z železom, ki je bila za Ljubljano zelo pomembna, so vzeli fužinarji v svoje roke. V zadnjih desetletjih 17. stoletja pa se je pojavilo nekaj privilegiranih velikih trgovcev, ki so obvladali skoraj vso ljubljansko tranzitno trgovino in trgovino na veliko. V nasprotju z apaltom in izvoznimi dovoljenji so privilegirani trgovci pozitivno vplivali na razvoj domače trgovine. Pomenili so v trgovstvu nov pojav, kajti svojih trgovskih pravic niso izvajali iz splošnih starih meščanskih, temveč iz posebnih, njim od vladarja

podeljenih privilegijev. Pravice meščanskih trgovcev so bile še vedno vezane na mesto, katerega meščani so bili. Izven mesta so bile njihove trgovske pravice več ali manj omejene. V Ljubljani naseljeni privilegirani trgovci so bili po prejetih privilegijih upravičeni, ukvarjati se na veliko s tranzitno trgovino v notranjeavstrijskih deželah, to je z izvozom in uvozom. Nadrobna prodaja jim sicer ni bila dovoljena, toda teritorialno področje, kjer so imeli pravico trgovanja, je bilo v primeri z meščanskimi trgovci znatno razširjeno. Pri trgovini na veliko in tranzitni trgovini so bile torej za privilegirane trgovce že odstranjene vezi, ki so omejevale meščanske trgovce v trgovini na daljavo.

Ko je v notranji trgovini še prevladovalo načelo, da naj daje meščanu poprečne pogoje za preživljanje, je pri trgovcih na daljavo prevladovalo načelo neomejenega pridobivanja. Uvozna in izvozna trgovina je zahtevala več svobode in ni prenesla tolikega urejevanja z mestnimi in drugimi predpisi kot nadrobna trgovina. Cehovski duh, ki je bil močan v meščanskem trgovstvu, se je upiral povečanju števila trgovcev, ker bi večja konkurenca poslabšala njihove življenjske pogoje.

Z dovoljevanjem privilegijev za trgovino na veliko in tranzitno trgovino je država začela kazati zanimanje za razvoj trgovine v večjem obsegu, ne da bi bile za to zanimanje odločilne le neposredne finačne koristi, kot je to bilo pri apaltu. V tej privilegirani trgovini moremo videti znamenja, ki kažejo na pripravljanje merkantilistične politike. Načela merkantilizma so bila izražena v razpisu dvorne komore od 18. oktobra 1698, ki je vseboval navodila, kako naj bi se zbrala poročila posameznih dežel o stanju trgovine ter o načinu, kako bi se mogla pospeševati in razviti.[238] Zbrana poročila naj bi služila kot gradivo za posvetovanja pri dvorni komori, ki naj bi za cesarja izdelala predlog o potrebnih ukrepih. Pri teh posvetovanjih bi se iskala pota, kako doseči, da bi denar v deželi bolje krožil ter da se ne bi, kot so kazale dotedanje izkušnje, zbiral le v rokah močnejših posameznikov ali pa tistih, ki uganjajo z njim oderuštvo in monopol, temveč bi prišel v roke vseh podložnikov in bi se tako pospeševala trgovina. Razpravljati bi bilo treba tudi o znižanju obresti za privatna in javna posojila. Dežele naj bi poročale o stanju trgovine, s kakšnim blagom se trguje, od kod blago prihaja, ali se proizvaja v deželi ali se uvaža, katero blago se uvaža ali izvaža, katerega blaga primanjkuje in kako bi se to blago najbolje uvozilo, ter kako bi se izvozilo v druge dežele blago, ki je v izobilju. Vprašanje trgovine je treba obravnavati iz dveh vidikov, kot trgovine med cesarskimi deželami in kot trgovino z drugimi državami. Postavljeno je bilo tudi vprašanje novih manufaktur, ki bi proizvajale zlate, srebrne, svilene in volnene tkanine, trakove, čipke, brokat in drugo blago, katero se je sicer moralo uvažati. Dvorna komora je želela imeti poleg tega mnenje, kakšne ugodnosti in privilegiji bi se mogli dati trgovini in manufakturam brez škode za splošne koristi ter ali naj se ne bi po vzgledu drugih dežel ustanovile za izdelovanje blaga in uvoz na veliko trgovske družbe in skladišča, v enem ali drugem mestu pa uvedli velesejmi. Vprašanje je bilo tudi, kako pritegniti v državo tuje trgovce ne glede na vero, toda brez škode za obstoječe versko stanje.

Vprašanja, ki jih je postavil razpis dvorne komore iz l. 1698, je skušala reševati gospodarska politika naslednjih desetletij. Ta politika sicer še ni takoj pre-

lomila z ohranjenimi ostanki vezanega mestnega gospodarstva, dala pa je za razvoj trgovine na daljavo nove možnosti, zlasti z izboljšanjem prometnih sredstev (ceste), pospeševanjem manufaktur in druge obrtne dejavnosti, uvedbo proste plovbe na Jadranu ter prizadevanjem za oblikovanje gospodarsko enotnega državnega teritorija.

Trgovci in kreditni posli

Kreditni posli so bili v dobi vezanega mestnega gospodarstva še zelo omejeni. Toda, kolikor so se pojavljali, so bili s trgovino v tesni zvezi. Zlasti v uvozni in izvozni trgovini, kjer sta bila kupec in prodajalec krajevno ločena, je sklepanje trgovskih poslov moralo sloneti delno na kreditu, kar se je pokazalo v razširjenju menične ga poslovanja. Trgovina na daljavo je bila najdonosnejši vir za zbiranje premoženja, trgovci so pridobljeni denar uporabili za dajanje posojil zasebnikom ter mestu, deželi in državi, ki so svoje izredne finančne potrebe krili z najemanjem posojil. Dokler so bili še Židje v deželi, je bil velik del kreditnih poslov v njihovih rokah.

Kot druge gospodarske dejavnosti so tudi kreditne posle urejali razni predpisi, v katerih se zrcalijo tedanje kreditne razmere. Potrebni so bili taki predpisi zlasti, ker so posojevalci denarja svoje dolžnike pogosto izkoriščali z visokimi obrestmi ali pa so od njih zahtevali še druge protiusluge. V načrtih in obravnavah Ferdinandovega policijskega reda najdemo določbe glede dajanja posojil na bodoči pridelek; načrt je predvideval maksimiranje obrestne mere na 5 %.[239] Pozneje so bili izdani predpisi zoper oderuštvo, v katerih je bila določena najvišja obrestna mera. Zakon, izdan v Gradcu 1. oktobra 1587, je ugotavljal, da se v škodo dežele, ljudi in splošnih koristi jemljejo za posojen denar, v trgovini in po pogodbah 8, 9, 10 odstotne in celo višje obresti, ki zaradi drugih dogovorjenih koristi narastejo na 15,20 in tudi več odstotkov. Z omenjenim predpisom je bila od l. 1588 naprej določena obrestna mera na 5, največ 6 %. Tudi če je bila v pogodbah dogovorjena višja obrestna mera, je veljala najvišja po zakonu dopustna. Terjatve z višjimi obrestmi se niso mogle iztožiti ne glede glavnice ne glede obresti, stroškov ali škode, niti ni bilo mogoče voditi glede njih izvršbe, pač pa je bila za prestopke zagrožena kazen.[240]

Na novo je urejeval kreditne posle generalni mandat Ferdinanda II. od 5. decembra 1633; vseboval je določbe o posojilih na bodoče pridelke in predpise zoper razne oderuške posle in pogodbe.[241] Cesar Leopold I. je, sklicujoč se na prejšnje predpise, ki so prepovedovali oderuške in škodljive pogodbe, obnovil prepoved jemanja višjih kot 5 in 6 odstotnih obresti. Prepovedano je tudi bilo pod kaznijo zaplembe glavnice, zapadlih in še dolžnih obresti ter še drugih kazni zahtevati od dolžnika plačilo v vinu, žitu ali drugih premičnih in nepremičnih stvareh; upnik je smel v plačilo sprejemati le denar. Obresti se niso smele pribijati glavnici. Terjatev iz oderuških poslov ni bilo mogoče ne iztoževati ne izterjava-

ti. Plemiči, ki sklepajo oderuške posle, naj bi izgubili plemiško čast in bili izključeni iz vrst deželanov; kdor bi še drugič uganjal oderuštvo, naj se ne kaznuje le na imetju, temveč tudi na telesu ter naj se mu kot javnemu oderuhu odvzamejo vse časti in naj ga vsakdo ima za brezčastnega.[242]

Maksimiranje obrestne mere je bilo bistvo vseh teh predpisov v kreditnih poslih, drugače so bili kreditni odnosi prepuščeni svobodnemu dogovoru med upniki in dolžniki.

Dasi je bil obseg kreditnih poslov pri tedanji stopnji gospodarskega razvoja še skromen, so vendar nekateri izmed ljubljanskih trgovcev svoje kreditno poslovanje razvili v taki meri, da jih moremo označiti že kot bankirje. V začetku 16. stoletja je ljubljanski veletrgovec Volbenk Posch opravljal obsežne bankirske posle. Že njegov oče Jurij se je ukvarjal z menjavo denarja in s posojanjem na trgovsko blago. Sin Volbenk je kreditne posle še bolj razširil, kupoval je menice inozemskih trgovcev in jih izterjaval v Ljubljani, za trgovce iz Italije je opravljal posle bankirja, posojal je na obresti denar Ljubljančanom, dajal predujme na trgovsko blago in zalagal z denarjem kupce živega srebra.[243] Trgovci Frankoviči sredi 16. stoletja so tudi posojali denar, poleg tega so z denarjem zalagali fužinarje, od katerih so kupovali železo.[244]

Posamezni trgovci so se v večjem obsegu ukvarjali z dajanjem posojil. To se vidi iz zapisnikov mestnega sveta, ki vsebujejo njihove tožbe za izterjanje meničnih in drugih posojil. Precej razširjeno je bilo dajanje predujmov na bodoče pridelke. Trgovci so kmetom posojali denar, ki so ga dolžniki morali vrniti v raznih pridelkih. Ko so se ljubljanski trgovci pritoževali zoper apalt pri izvozu medu, so trdili, da so med spravili skupaj z v naprej danimi posojili.[245] Dajanje predujmov kmetom s strani trgovcev je moglo privesti do medsebojne nelojalne konkurence pri nakupovanju raznih kmetijskih proizvodov. Po navodilih za zatiranje podeželske trgovine so trgovci sicer smeli kmetom na njihovo prošnjo dajati posojila na platno, med in drugo blago, toda ni jim bilo dovoljeno hoditi po to blago, temveč ga je moral kmet sam dobaviti v mesto, da ne bi bila mestna blagajna ob svoje pristojbine.[246] Z dajanjem predujmov na blago so bile združene možnosti gospodarskega izkoriščanja prodajalcev, zlasti pa oderuštva. Zato so se tudi policijski redi ukvarjali s tem vprašanjem.[247] Nekaj pomembnejših ljubljanskih trgovcev, ki so z denarjem zalagali fužinarje, je bilo že omenjenih.

Zaradi svojih finančnih potreb je tudi mesto večkrat najemalo posojila. Ko je l. 1524 veliki požar popolnoma upepelil Novi trg do Nemških vrat, je mesto potrebovalo denar, da priskoči na pomoč pogorelcem. Tedaj je zahtevalo, da mu denar posodijo razne bratovščine in cehi; če niso imeli gotovine, so morali na dražbi prodati svoje vrtove in druga zemljišča v mestnem pomirju. Za dana posojila so dobili od mesta 5 %-ne zadolžnice.[248] Druge ohranjene zadolžnice dokazujejo, da so bili posojilodajalci pogosto trgovci. Niso bili redki primeri, da so bile zadolžnice izstavljene v korist vdov ali otrok umrlih meščanov. Zapuščinski denar je bil mestu dobrodošel vir za posojila; upniki so prejemali, kot se vidi iz zadolžnic 17. stoletja, 5 ali 6 %-ne obresti.[249]

Na veliko je razvil bančne posle že ponovno omenjeni Jakob Schell, ve-

letrgovec in menjalec. Od svojega znatnega kapitala je posojal velike zneske na zadolžnice kranjski deželi; do l. 1698, ko je bil sprejet med deželane, je posodil deželi v raznih zneskih skupaj 1,000.000 goldinarjev. Denarja ni posojal le kranjski deželi, temveč tudi koroškim deželnim stanovom. Da je mogel dajati posojila v takem obsegu, si je tudi sam izposojal denar. Od grofa Lamberga si je izposodil na tri zadolžnice skupaj 29.000 gld., ki jih je uporabil za posojila deželnim stanovom. Posojal je denar in dajal predujme knezu Auerspergu, ki mu je potem dobavljal žito za trgovino. Z ljubljanskim škofom grofom Kühnbergom je Jakob Schell sklenil pogodbo, po kateri je za škofijska posestva na Kranjskem in Štajerskem prevzel opravljanje vseh denarnih poslov. Po tej pogodbi je Schell prejemal od škofijskih posestev vse denarne dohodke in dajatve, sprejeti denar je obrestoval po 4 %; izplačila iz tega računa je opravljal po naročilih škofa. V podobnih poslovnih zvezah je bil s knezom Porzio.[250] Opravljanje blagajniških poslov za ta velika zemljiška gospostva mu je zagotavljalo stalno razpolaganje z večjimi denarnimi zneski, ki jih je mogel posojati naprej po višjih obrestih.

Ker so poleg domačih novcev krožili v deželi tudi tuji kovanci, je menjalniški posel v Ljubljani dobro uspeval. Na to kaže dejstvo, da so ljubljanski privilegirani veletrgovci bili tudi menjalci.

Opombe

Kratice

AS: Arhiv Slovenije v Ljubljani
GMS: Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo
GZL: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. Publikacije Mestnega arhiva v Ljubljani. Rimske številke označujejo številko zvezka, arabske številke listino. Pri objavljenih listinah je navedena le objava v GZL, kjer so razvidne tudi druge morebitne objave.
IMK: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko
LMS: Letopis Matice Slovenske
MALj: Mestni arhiv v Ljubljani
MHK: Mittheilungen des historischen Vereines für Krain
ŠkALj: Škofijski arhiv v Ljubljani
ZČ: Zgodovinski časopis

1 Josip Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka, II. knjiga, Ljubljana 1959, str. 247 sl. in 283 sl. - Zgodovina narodov Jugoslavije, Druga knjiga, Ljubljana 1959, str. 570. - Dr. Arnold Luschin v. Ebengreuth, Oesterreichische Reichsgeschichte, Bamberg 1896, str. 484.

2 Avgust Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, Zweiter Theil, Ljubljana 1875, str. 50 sl. - Dr. H.J. Zeibig, Der Ausschuss-Landtag der gesammten österreichischen Erblande zu Innsbruck 1518, Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen XIII. Band, Wien 1854, str. 231 sl. - Dr. Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 323.

3 O značaju in predmetih srednjeveške trgovine prim. Kulišer, n.o.m. I. knjiga, str. 321 sl.

4 Prim. Kulišer, n.o.m. I., str. 136 sl.

5 Selbst-Biographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein, 1486-1553, Oesterreichische Geschichts-Quellen, Erste Abtheilung: Scriptores, I. Band, Wien 1855, str. 79: "Im 1513... Der Khaiser kham gen Cilli, vmb den Sibennden Juny, unnd zohe gar geen Laibach, der mainung unnd namen Alls wellt sein Maj. selbs hinein ziehen". Dimitz, n.o.m. II, str. 17, torej ni točen, ko trdi, sklicujoč se na Herbersteina, da je Maksimilijan bil l. 1513 v Ljubljani.- Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886, str. 160 sl., piše sicer, da je l. 1513 poslala Ljubljana deputacijo k cesarju v Oudenarde, od koder so odposlanci prinesli kar 6 privilegijev. V resnici je bilo izstavljenih v omenjenem nizozemskem mestu celo več Ljubljano zadevajočih listin, od katerih je bila le ena naslovljena neposredno na mesto. Ker Vrhovec ne navaja vira za poročilo o ljubljanskem poslanstvu v Oudenarde, se mi zgodba o deputaciji, ki so jo za Vrhovcem ponovili tudi drugi pisci, ne zdi dovolj izpričana. Listine ne vsebujejo ničesar, kar bi dalo sklepati na obisk pri cesarju v Oudenarde, tudi morebitno tako tolmačenje besed "Sich haben vnnser getrewen lieben burgermaister richter vnnd rath unser stat Laybach vor vnser beswart" (GZL IV/61) v istočasno izdani listini, s katero je cesar naročil deželnemu glavarju in vicedomu, naj se ne vmešavata v mestno sodstvo, se mi zdi preširoko.

6 MALj, zbirka listin; privilegijska knjiga fol. 27/28, št. 48. - GZL IV/39. - Josip Žontar, Villach und der Südosten, v zborniku 900 Jahre Villach, Villach 1960, str. 517.

7 Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, 63 sl.

8 MALj, zbirka listin. - GZL IV/69. - Zwitter, n.o.m. str. 64 in objava listine str. 74, št. 10. - Žontar, Villach ... str. 465 in 517 sl.

9 MALj, privilegijska knjiga fol. 43'/44, št. 70. - GZL IV/57. - Zwitter, n. o.m. str. 64.

10 MALj, zbirka listin. - GZL IV/50.

11 Josip Žontar, Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine (v nadaljnjem navajam: Policijski redi/, ZČ X-XI/ 1956-1957, str. 48, ter Villach ... str. 475.

12 O tem izčrpna Žontarjeva zgoraj omenjena razprava.

13 MALj, zbirka listin; privil. knjiga fol. 81/81', št. 106 in 107. - Dr.V.F. Klun, Diplomatarium Carniolicum I, Ljubljana 1855, str. 74/75, št. 107 in 106.. - Zwitter, n.o.m. str. 65.

14 MALj, privil. knjiga fol. 29', št. 50. - GZL IV/26. - Zwitter, n.o.m. str. 61 sl.

15 MALj, privil. knjiga fol. 30/31', št. 51 in 52. - GZL IV/40 in 42. - Ivan Vrhovec, Zgodovinski pregled kranjskega trgovstva in obrta do francoske okupacije, LMS za l. 1882 in 1883, Ljubljana 1883, str. 384 sl.

16 MALj, zbirka listin, vidimus v listini 1535, junij 19, Ljubljana; privil. knjiga fol. 28/29, št. 49. - GZL IV/58. - Žontar, Villach ..., str. 518. - Dimitz, n.o.m. II. str. 49.

17 MALj, zbirka listin; privil. knjiga fol. 57'/58, št. 86. - GZL IV/54. - Zwitter, n.o.m. str. 66 sl.

18 DAS, fasc. Landesfreiheiten, listina 1510, junij 1, Augsburg. - Dimitz, n. o.m. II. str. 6 ter istega pisca Die Juden in Krain, Laibacher Zeitung 1866 št. 52, str. 352. - Vrhovec, Zgodovinski pregled..., str. 385 sl.

19 MALj, privil. knjiga fol. 56'/57', št. 85. - GZL IV/67. - Zwitter, n.o. m. str. 66.

20 Zwitter, n.o.m. str. 50 sl.

21 MALj, zbirka listin; privil. knjiga fol. 24'/25', št. 46. - GZL IV/49.

22 MALj, privil. knjiga fol. 26/26', št. 47. - GZL IV/60. - Vrhovec, Zgodovinski pregled... n.o.m. str. 384. - Dimitz, n.o.m. II. str. 49.

23 MALj, zbirka listin. - GZL IV/27.

24 Žontar, Policijski redi, str. 35.

25 Žontar, Policijski redi, str. 71 sl.

26 MALj, Mag. acta fasc. 6. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 162 sl. - Žontar, Policijski redi, str. 108 sl.

27 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 70 sl.- AS, VicA fasc. 97. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 162 sl. - Žontar, Policijski redi, str. 113 sl.

28 MALj, Mag. acta fasc. 6 in 7. - Zwitter, n.o.m. str. 53. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 165 sl., prinaša prevod, ki pa ni točen.

29 MALj, Mag. acta fasc. 6 in 7 vsebujeta številne republikacije predpisov o kmetski trgovini. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 172. - Alfonz Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo VII/1899, 68 sl. in 80 sl. - Josip Žontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 199.

30 V eni izmed pritožb kranjskih mest na vlado iz časa okrog 1670 (MALj, Mag. acta fasc. 7, fol. 73) je naziranje meščanstva o razmejitvi družbenih funkcij med meščanom in kmetom takole pojasnjeno: Von anfang der gubernament ist vorgesechen worden dass die bürgerlichen Gewerb von der Pauerschaft seperiert, vnnd der Pauer seinen Paufeldt, vnnd wass deme anhengig abwartten, der burger aber seiner Handtierung Hanndl vnnd wandl vorstehe, vnnd also ein Jedweder sich in seinem berueff der ordnung nach befindten solle".

31 MALj, Mag. acta 7, vsebuje take primere, n.pr. cesar Leopold je 27. junija 1691/Fol. 153 in 154/ obnovil prepoved kmetske trgovine na pritožbo kranjskih mest in trgov, 17. avgusta 1701 (fol. 216) je isti vladar na prošnjo deželnih stanov potrdil pravico kmetov in drugih podložnikov za opravljanje trgovskih poslov, ki jih jim je dovolil Ferdinand I., to je po določbah iz l. 1553, s katerimi so bili omiljeni strožji predpisi policijskega reda.

32 MALj, Mag. acta fasc. 6 ter AS, Vic A fasc. 97, pritožba kranjskih mest in trgov iz l. 1618 zoper tujim trgovcem izdana dovoljenja za izvoz medu in platna. - Prim. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 199 sl. in Heinrich Srbik, Der staatliche Exporthandel Oesterreichs von Leopold I. bis Maria Theresia, Wien und Leipzig 1907, str. XXXI.

33 MALj, zbirka listin, 1689 januar 24, privilegij Petra Antona Codellija za bančne posle in veletrgovino. - Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo VI/1898, 166, pravica veletrgovine J.K. Joseph (ali Iseph).

34 MALj, zbirka listin 1432, februar 10; GZL III/46; 1450, junij 29; GZL III/59; 1452, marec 22, GZL III/61.

35 MALj, zbirka listin 1477, maj 8; privil. knjiga fol. 47/47', št. 76; GZL IV/8. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 123.

36 MALj, zbirka listin 1513, avgust 4; GZL IV/55 (z netočnim regestom).

37 MALj, zbirka listin 1532 s.d. mitniški red.

38 MALj, zbirka listin, 1555 in 1561, predpisi za mestno mitnico. Izvod iste mitniške tarife, ki se le glede vrstnega reda predmetov in podatkov nekoliko od nje razlikuje, hrani AS, Stanovski arhiv fasc. 340, Tarifa deren von Laybach, kateri so tudi dodani predpisi za pobiranje mitnine, mostnine in tehtarine.

39 Codex Austriacus II. Band, Leipzig 1748, str. 10, označuje "beschlagen gut" kot beneško blago. - Zwitter, n.o.m. str. 60 omenja "beslägne hab" kot beneško kolonialno blago, katerega kranjski trgovci niso smeli izvažati na Hrvatsko in Ogrsko.

40 MALj, zbirka listin, 1595, december 8.

41 DAS, Stanovski arhiv fasc. 340, Ordnung Aufschlags Zoll und Auftax, 18. september 1595.

42 MALj, zbirka listin, 1637, avgust 26; Reg. I. fasc. 56, fol. 21-49. - AS VicA fasc. 106, 1614, marec 17. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 123 sl.

43 MALj, Reg. I. fasc. 56, fol. 21 sl.

44 MALj, Reg. I fasc. 56, fol. 57.

45 MALj, Reg. I fasc. 56, fol. 74-85. - DAS, VicA fasc. 106, num. XVIII.

46 MALj, Reg. I fasc. 56, fol. 88 - 92, 125 - 130.

47 MALj, Reg. I fasc. 56, fol. 131-143.

48 MALj, fasc. 30, fol. 444-449.

49 DAS, Stanovski arhiv fasc. 340. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 134, omenja tehtnično tarifo iz l. 1561, ne pove pa, kje jo je našel. Mislim, da je bila enaka tisti, ki sem jo imel v rokah, le da Vrhovec napačno navaja kot tehtarino za stot voska 4 kr. namesto 4 šilinge.

50 N.pr. MALj, Cod I/5, fol. 3 in Cod I/8, fol. 2. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 139 sl.

51 MALj, Cod XIII/1 in sl.

52 Po izkazu dohodkov, sestavljenem v MALj na podlagi računskih knjig.

53 MALj, red o pobiranju mitnine od 3. januarja 1555 v zbirki listin skupaj z listino 1561, januar 1; Cod XIII/1.

54 MALj, Cod I/8, fol. 2 ter zbirka listin, Mautners Aide v listini 1561, januar 1. - Prim. tudi Dr. Fr. Simonič, Prisege Ljubljanskega mesta. LMS 1884, str. 203 sl., Mauttners Aydt, ki se le v pravopisu nekoliko razlikuje od prvotnega obrazca.

55 MALj, Cod XIII, knjige prejemkov, n.pr. za leta 1614, 1648, 1690.

56 MALj, Cod XIII/40, knjiga prejemkov. L. 1622 so dohodki "od mitničarja" znašali 1.009 gld. 43 kr., kar je bil najvišji znesek, navadno so tvorili komaj peti, kvečjemu tretji del tega zneska. Istega leta je navedeno, da so ti dohodki tudi od skladiščnine.

57 MALj, Cod XIII/69, Vom Statt Mauttner.

58 MALj, Reg I fasc. 56, fol. 40 in 41.

59 Po pregledu dohodkov, napravljenem v MALj.

60 Fran Zwitter, Prometne smeri v stari Ljubljani. Geografski vestnik V-VI/1929-1930, str. 182.

61 MALj, privil. knjiga fol. 65'/66', št. 93, ter Reg I fasc. 56, fol. 450 sl. - Klun, DC str. 67 sl. št. 99.

62 DAS, Stanovski arhiv fasc. 340, Ordnung Aufschlags Zoll und Auftax, 18. september 1595.

63 Alfonz Müllner, Das Eisen in Krain, Argo VIII/1900, 41 sl. in istega avtorja Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IV/1895, 112. - MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 93' (navodila mestnemu pisarju od 28.XI.1565 glede naklade na železo).

64 DAS, Stanovski arhiv fasc. 340, tarifa iz l. 1627.

65 DAS, Stanovski arhiv fasc. 340, Ordnung wie das Schif Lohn und die Wasser Mauth bey dem Wasserstromb Laybach miteinander sollen eingenommen werden.

65a DAS, VicA fasc. 106.

66 Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 135. - Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1897, 27.

67 J.L. Schönleben, Aemona vindicata, Salzburg 1674, Verzeichniss der Herren Burgermeister und Richter der Fürst. Haupt-Stadt Laybach, ter Vladislav Fabjančič, Ljubljanski sodniki in župani, I. in II. knjiga. Tipkopis v MALj.

68 MALj, Cod XIII/10, priloga str. 6.

69 MALj, Cod XVII/4, 6, 14, 24, 35, 44, 54, 64, 74 in 81.

70 DAS, Stanovski arhiv fasc. 61, snopič 23, Fleisch Xrs Beschreibung 31.May 1706. - Vlado Valenčič, O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva v začetku 18. stoletja. Kronika V/1957, str. 5 sl.

71 MALj, Cod XIII/113, knjiga prejemkov fol. 21'.

72 MALj, Cod XIII/117, knjiga prejemkov, fol. 14 in sl.

73 MALj, Cod XVII/35.

74 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IV/1895, 227 sl. - Žontar, Policijski redi, str. 86 sl. in 115.

75 MALj, Cod XVII/35.

76 ŠkALj, fasc. 4, št. 16, 1603, maj 7. - Janez Veider, Stara ljubljanska stolnica, njen stavbni razvoj in oprema, Ljubljana 1947, str. 32.

77 MALj, Cod XIII/38, knjiga izdatkov, fol. 54.

78 DAS, VicA fasc. 106.

79 DAS, VicA fasc. 106, MALj, Reg I fasc. 38, fol. 338 sl.

80 MALj, Cod XVII/35.

81 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 125.

82 Žontar, Villach... str. 476.

83 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 157 sl. - Žontar, Villach... str. 477 sl.

84 J.W. Valvasor, Ehre des Herzogthums Crain 1689, I. Band, str. 262.

85 Vladislav Fabjančič, Pankracij iz Dola (Lustaller) ljubljanski župan v začetku XVI. stol., Kronika VII/1940, str. 10 sl. - Žontar, Villach... str. 495.

86 Vladislav Fabjančič. Volbenk Polž, Ljubljanski veliki trgovec, denarstvenik in župan v začetku 16. stoletja, Kronika VI/1939, str. 9 sl. - Žontar, Villach..., str. 482.

87 Žontar, Villach..., str. 484 sl.
88 Žontar, Villach..., str. 485 sl.
89 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 167 sl. - Slovenski biografski leksikon I, str. 454. - Vlado Valenčič, Še nekaj steklarn na Kranjskem, Kronika V/1957, str. 61 sl. - Žontar, Villach..., str. 495 sl. - Dr. Arnold Luschin von Ebengreuth, Oesterreichische Reichsgeschichte, Bamberg 1896, str. 483.
90 Vladislav Fabjančič, Ljubljanski Frankoviči, Kronika VII/1940, str. 112 sl., 142 sl. in 206 sl. - Žontar, Villach..., str. 499. - Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I. str. 258 sl.
91 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani II, str. 508 sl. - AS, Stanovski arhiv fasc. 391.
92 DAS, Stanovski arhiv fasc. 547; pisma plemstva 1667, november 26.
93 V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. IMK XI/1901, str. 151.
94 Jakob Schell von und zu Schellenburg und seine Stiftungen, Ljubljana 1843, str. 3 sl. Prim. tudi Ivan Vrhovec, Jakob Schell pl. Schellenburg, Ljubljanski Zvon 1888, str. 87 sl. in 164 sl.
95 DAS, Stanovski arhiv fasc. 537.
96 Jakob Schell..., str. 5 sl.
97 Jakob Schell..., str. 24 sl.
98 Jakob Schell..., str. 14 sl.
99 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1897, 49.- AS, Stanovski arhiv fasc. 537.
100 MALj, zbirka listin, 1689, januar 24.
101 MALi, zbirka listin, 1708, julij 28.
102 DAS, VicA fasc. 106.
103 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1897, 49, in Argo VI/1898, 52.
104 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo VI/1898, 14.
105 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1897, 47 sl.
106 Fabjančič, Ljubljanski sodniki in župani, II. knjiga.
107 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1897, 50 sl.
108 Žontar, Villach..., str. 476. - Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 157 sl.
109 Vladislav Fabjančič, Nekaj ljubljanskih županov iz začetka 16. stol. Kronika VI/1939, str. 194.
110 Fabjančič, Nekaj ljubljanskih županov ... str. 195 sl.
111 Žontar, Villach..., str. 496 sl.
112 Jakob Schell..., str. 5.
113 Žontar, Villach..., str. 474 sl. - O razvoju in značaju trgovskih družb prim. Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 281, Kulišer, n.o.m. I, str. 364 sl. ter Werner Sombart, Der moderne Kapitalismus, Zweite, neugearbeitete Auflage, Zweiter Band, Erster Halbband, München und Leipzig 1917, str. 139 sl.
114 Zeibig, n.o.m. (gl.op.2) str. 232 sl., 239 sl. - Žontar, Policijski redi, str. 55 sl. - AS, Stanovski arhiv fasc. 394, spomenica kranjskih mest iz l. 1542 k policijskemu redu.

115 Ferdo Gestrin, Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija, Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 22.
116 Žontar, Villach..., str. 475.
117 MALj, Cod XVII/55 in 79.
118 Žontar, Villach..., str. 475 sl. - Kulišer, n.o.m. II str. 346 sl.
119 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 172 sl.
120 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 173 sl.
121 MALj, Cod XXIII/48.- Žontar, Villach..., str. 483, 490 in 491.
122 Kulišer, n.o.m. II. str. 362 sl., kjer podaja tudi historiat razvoja knjigovodstva; prim. Sombart, n.o.m. str. 110 sl.
123 Kulišer, n.o.m. II, str. 39 sl.
124 Vlado Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 1, Ljubljana 1958, str. 45 sl.
125 MALj, Reg I fasc. 12, fol. 65'sl. Cod I/28 fol. 47, I/36 fol. 154, I/46 fol. 118, I/47 fol. 15'.
126 DAS, Stanovski arhiv fasc. 394. - Žontar, Policijski redi, str. 34 sl.
127 MALj, Reg I fasc. 12, fol. 61' sl.
128 MALj, Cod I/11, fol. 147'.
129 Valvasor III. Band, XI. Buch, str. 707.
130 MALj, Cod I/3, fol. 108; Reg I fasc. 12, fol. 65'sl.
131 DAS, Stanovski arhiv fasc. 394. - Žontar, Policijski redi, str. 61, 65 op. 2, 72, 78, 99 in 108.
132 MALj, Cod I/9, fol. 80.
133 MALj, Reg I fasc. 12, fol. 65 sl.
134 MALj, Cod I/10, fol. 104 in 164.
135 MALj, Cod I/14, fol. 4.
136 Valvasor, III, Band, XI. Buch, str. 719.
137 Simonič, n.o.m. str. 204, št. X, prisega žitomerca. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 142 sl.
138 MALj, Cod I/9, fol. 80 in 160'.
139 MALj, Reg I fasc. 12, fol. 67'.
140 MALj, Cod XIII, knjiga prejemkov, postavka "Salzmass". - Simonič, n. o.m. str. 211, št. XXV. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 148.
141 DAS, Stanovski arhiv fasc. 533. - Sergij Vilfan, K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo. Kronika X/1962, št. 3, str. 139 sl.
142 Vrhovec, Zgodovinski pregled..., str. 400 sl. - Dr.H. Costa, Zur Geschichte des Salzhandels in Krain. MHK XVII/1862, str. 71 sl. - Zwitter, n.o.m. str. 53 in 75 sl. - MALj, Mag. acta fasc. 7, fol. 216 sl. - Prim. tudi Vilfan, n.o.m. ter Kronika XI/1963, št. 1, str. 1 sl.
143 Valvasor, III. Band, XI. Buch, str. 672.
144 DAS, VicA fasc. 90.
145 DAS, VicA fasc. 90 Lit. A Num. VIII.
146 DAS, Stanovski arhiv fasc. 513, Patent 1634, september 21. - Costa,n.o. m. str. 72. - Vilfan, K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo, n.o.m.
147 Kulišer, n.o.m. II, str. 42.
148 DAS, VicA fasc. 90.

149 DAS, VicA fasc. 90. - Prim. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 199 sl.
150 DAS, Stanovski arhiv fasc. 533.
151 DAS, VicA fasc. 90.
152 MALj, privil. knjiga, fol. 59/59', št. 88, prepis listine 1479, oktober 15. GZL IV/11.- Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 158.
153 MALj, Reg I fasc. 149, fol. 185 sl. - Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 244.
154 MALj, Reg I fasc. 149, fol. 193 sl.; privil. knjiga fol. 59'/60', št. 88.- Klun, DC str. 73, št. 104.
155 MALj, Cod XIII/1, priloga za "Standtgellt".
156 MALj, Cod XIII/38, fol. 105.
157 MALj, zbirka listin 1628, maj 12; privil. knjiga fol. 77, št. 102, Lit. A.- Klun, DC str. 75 sl., št. 105. - Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 171 sl. navaja napačni datum privilegija. - MALj, Cod XIII/46, fol. 62.
158 MALj, Cod I/28, fol. 184.
159 MALj, Cod I/5, fol. 65.
160 Ivan Slokar, Delovne norme pri ljubljanskih rokodelcih ob koncu 16. stoletja. ZČ XIV/1960, str. 194.
161 MALj, Cod XIII/1, priloga, seznam pobrane sejmarine.
162 MALj, Cod XIII/1 in XIII/107, prilogi, seznami plačane sejmarine.
163 MALj, Cod I/19, fol. 198 sl., 205 sl. in 212'.
164 MALj, Mag. acta fasc. 7.
165 DAS, VicA fasc. 97.- MALj, Mag. acta fasc. 7, fol. 1 sl.
166 MALj, Mag. acta fasc. 7.
167 MALj, Cod I/7, fol. 77'.
168 MALj, Cod I/8, fol. 111 sl. in 147 sl.
169 DAS, VicA fasc. 148. - MALj, Cod I/8, fol. 35'; Cod I/45, fol. 118 sl.
170 MALj, Cod I/43, fol. 61; Cod I/45, fol. 118'.
171 MALj, Cod I/43, fol. 130; Cod I/39, fol. 78' in 81.
172 MALj, Reg I fasc. 12, fol. 67 sl.
173 MALj, Cod I/27, fol. 149. - Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani, str. 594.
174 MALj, Mag. acta fasc. 7, fol. 214 sl.
175 MALj, Cod I/40, fol. 87; Cod I/39, fol. 92, 126 in 136.- Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo V/1895, 27.
176 Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, str. 240 sl. - Anton Melik, Posavska Slovenija, Ljubljana 1959, str. 199 sl.
177 MALj, zbirka listin, 1496, avgust 13; GZL IV/34. - Dimitz, n.o.m. II, str. 49. - Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 154.
178 Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark, Achter Theil, Graz 1867, str. 251.- Dimitz, n.o.m. II, str. 49.
179 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 47 sl. - Žontar, Villach..., str. 519 sl.
180 DAS, VicA fasc. Bergwesen in Krain, Gewerke. Alte Fascikel Nr.XXXIV-XXXVI, Jahre 1562-1743. - Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IV/1895, 112. Müllner računa navedeno količino železa na okrog

58.000 tovorov, to pa je gotovo premalo, ker tovor ni dosegal 190 kg.

181 Glej op. 14 in 15.

182 Alfonz Müllner, Das Eisen in Krain, Argo VIII/1900, 41 sl.

183 DAS, VicA fasc. Bergwesen in Krain, Gewerke. - Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo IV/1895, 112.

184 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 93'sl.

185 DAS, VicA fasc. 106a.

186 A. Dimitz, Urkunden zur Geschichte der Reformation in Krain aus den Jahren 1540 bis 1634, MHK XXII/1867, str. 110.- Dimitz, n.o.m. III, str. 437.

187 DAS, VicA fasc. 81, ovoj št. 16.

188 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 264.

189 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 267.

190 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 342 sl.

191 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 349 sl.

192 DAS, Stanovski arhiv fasc. 29 in 340.

193 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 253 sl.

194 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 257 sl.

195 MALj, Cod I/24, fol. 82'.

196 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 296 sl.

197 MALj, Cod I/23, fol. 194'.

198 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 350 sl.

199 DAS, VicA fasc. 97. - MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 294 sl. - Prim. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, str. 199 sl.

200 Dimitz, n.o.m. II, str. 50. - Vrhovec, Zgodovinski pregled..., str.385.

201 MALj, zbirka listin, 1539, oktober 23, vidimus listine 1539, oktober 7.- Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani I, str. 200 in 203.

202 Müllner, Die Zukunft der Stadt Laibach, Argo VII/1899, 96 sl.

203 Müllner, n.o.m. 112.

204 Müllner, n.o.m. 102 sl.

205 MALj, Mag. acta fasc. 6.

206 DAS, Stanovski arhiv fasc. 391.

207 DAS, Stanovski arhiv fasc. 8a. - MALj, Cod I/9, fol. 60'.

208 DAS, Stanovski arhiv fasc. 8a.

209 MALj, Mag. acta fasc. 6. - AS, VicA fasc. 131.

210 Žontar, Villach..., str. 483. - AS, VicA fasc. 150. - Fabjančič, Ljubljanski sodniki in župani I, str. 311.

211 MALj, Reg I fasc. 30, listina 1571, februar 22. - Žontar, Villach..., str. 520.

212 GZL IV/27. - Zwitter, n.o.m. str. 51.

213 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 101 sl.

214 GZL IV/58. - Žontar, Villach..., str. 518.

215 MALj, Cod I/8, fol. 35'.- AS, VicA fasc. 148. - Žontar, Policijski redi, str. 86.

216 Žontar, Villach..., str. 517.

217 MALj, Cod I/45, fol. 118 sl. - AS, VicA fasc. 148.

218 MALj, Cod XIII/10, priloge fol. 3.

219 Žontar, Villach..., str. 513 sl.
220 Fabjančič, Ljublj. sodniki in župani II, str. 586.
221 Jakob Schell... str. 3. - AS, Stanovski arhiv fasc. 537. - Jože Šorn, Začetki suknarne kranjskih deželnih stanov, ZČ VI-VII/1953, str.665.
222 Žontar, Policijski redi, str. 58, op. 80.
223 Sergij Vilfan, Predpisi o obleki in blagu v policijskih redih 16. stoletja, Slovenski etnograf II/1949, str. 44.
224 Vilfan, Predpisi..., str. 44.
225 Vilfan, Predpisi..., str. 44 sl.
226 Vilfan, Predpisi..., str. 45.
227 DAS, Stanovski arhiv fasc. 394.- Žontar, Policijski redi, str. 35.
228 Valvasor, III. Band, XI. Buch, str. 598.
229 Mirko Rupel, Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1951, str. 270. - Valvasor, III. Band, XI. Buch, str. 706.
230 Prim. Dimitz, n.o.m. II, str. 115 in Stanko Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. GMS XXIV/1943, str. 46.
231 MALj, Reg I fasc. 149, fol. 185; Mag. acta fasc. 6, fol. 94 sl. - Müllner, Das Eisen in Krain, Argo VIII/1900, 41 sl.
232 Dr.F. Hauptmann, Pregled povijesti Rijeke do Bachova absolutizma. Rijeka. Zbornik. Zagreb 1953, str. 206. - Zgodovina narodov Jugoslavije. Druga knjiga. Ljubljana 1959, str. 303 in 775.
233 Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, IV. zvezek, Ljubljana 1961, str. 102.
234 Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, str. 307 sl.
235 Günther Probszt-Ohstorff, Die Kipperzeit in Kärnten, Numismatische Zeitschrift, Wien 1919, str. 2 sl.
236 MALj, Mag. acta fasc. 6.
237 Probszt-Ohstorff, n.o.m. str. 25 sl.
238 MALj, Mag. acta fasc. 7, fol. 167-170.
239 DAS,Stanovski arhiv fasc. 394. - Žontar, Policijski redi, str. 57, 70 in 79.
240 DAS,VicA fasc. 131.
241 DAS, rokopisi št. 49.
242 DAS, VicA fasc. 131.
243 Fabjančič, Volbenk Polž..., str. 9. - Žontar, Villach..., str. 482 sl.
244 Fabjančič, Ljubljanski Frankoviči..., str. 112.
245 DAS, VicA fasc. 97.
246 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 343'sl.
247 MALj, Mag. acta fasc. 6, fol. 85'. - Žontar, Policijski redi, str. 57,70 in 79.
248 MALj, Cod I/1, fol. 94 in 95; Reg I fasc. 39, fol. 1 sl.
249 MALj, Reg I fasc. 39, zadolžnice.
250 Jakob Schell..., str. 4 sl.